

Skogens konung och djurens konung i TV

Natur, kultur och genus i naturfilm

HILLEVI GANETZ

For most people, animals are symbolic: their significance lies not in what they are, but in what we think they are. We ascribe meanings and values to their existence and behaviors in ways that usually have little to do with their biological and social realities, treating them as emblems of nature's purity or bestiality in order to justify, ultimately, our views of other human beings (Bagemihl 1999:79).

Den västerländska kulturen är uppbyggd kring ett dikotomiskt tänkande som tudelar och ställer i motsats exempelvis ont och gott, kvinnligt och manligt, kropp och själ, förnuft och känsla, och så vidare. En av de mest centrala och grundläggande dikotomierna är den mellan natur och kultur. Denna dikotomi – liksom andra liknande – har diskuterats och dekonstruerats i en rad verk under de senaste årtiondena (t.ex. Haraway 1989, Butler 1990 & 1993, Robertson m.fl. 1996, Franklin, Lury & Stacey 2000). Men trots en tämligen stor enighet inom vetenskapssamhället att kultur och natur inte kan ses som varandras motsatser, utan att de snarare är invädda i och förutsätter varandra, så lever föreställningen om ett motsatsförhållande vidare. Detta gäller inte minst i medierna där TV-genren naturfilm är ett intressant exempel på hur dikotomin natur/kultur konstrueras och reproduceras.¹

I det västerländska tänkandet förknippas naturen med kvinnan och kulturen med mannen. Föreställningar om natur, kultur och genus är alltså intimt sammanvävda med varandra.² Konstruktionen, "görandet" eller skapandet av genus sker på alla nivåer i kultur och samhälle, så också i medierna som både konstruerar och speglar denna process på

samma gång. I denna artikel ska analyseras hur genus, sammanflätat med den kulturella konstruktionen av natur/kultur-dikotomin, såväl skapas som reproduceras i genren naturfilm.

Varför är det då viktigt att studera hur natur, kultur och genus konstrueras i medier och specifikt naturfilm? Idag pågår en intensiv debatt om biologins respektive det socialas och kulturellas inverkan på och formande av kön och sexualitet, där biologin får stå för det "naturliga" och kulturen för det "onaturliga". Under hänvisning till hur det ser ut i naturen framförs en mängd, ofta traditionella, åsikter om kvinnors och mäns förvärvsarbete, ansvar för barn, homosexualitet, adoptioner, moral och familjebildning. Men i själva verket är djurens liv och sexualitet lika variationsrika som människans. Detta är dock något som är förvånansvärt okänt utanför akademien och inte minst naturfilmen har bidragit till att osynliggöra denna i dess bokstavliga bemärkelse naturliga heterogenitet, vilket närmare ska diskuteras nedan.

Medierna bidrar överhuvudtaget med olika, ibland helt motsatta, versioner och bilder av manlighet och kvinnlighet. Men trots allt talande om och görande av genus lyfts diskussionerna sällan upp inom mediediskursen till en medveten, reflekterande nivå. Fastän genus hela tiden produceras och reproduceras – i nyheter, såpor, underhållningsprogram och dokumentärer – finns en liten medvetenhet om att det är just detta man gör. Mediernas utbud präglas av vad som här kallas en *genusslentrin*, d.v.s. vanemässiga, omedvetna, oflekterade och upprepade skildringar av manlighet och kvinnlighet. Genusslentrinen är inte resultatet av en konspiration, den är just omedveten och upprätthålls av såväl kvinnor som män inom medierna. Den är "osynlig" på så sätt att den inte innehåller exempelvis uppseendeväckande sexistiska skildringar – sådana

Tema Genus, Linköpings universitet, SE-581 83 Linköping, hilga@tema.liu.se

är ju lätta att få syn på – utan den bygger just på slentrianmässiga och oreflekterade upprepningar av kulturellt och samhälleligt skapade föreställningar om manlighet och kvinnlighet.³ Också i naturfilm finns en genusslentrian, liksom andra slentrian-skildringar av bland annat etnicitet och sexualitet.

Det måste dock först som sist betonas att naturfilmen har gjort mycket för att fästa uppmärksamheten på miljöfrågor och sprida välbehövliga kunskaper om djur och natur. Det som kritiskt granskas här är inte dessa viktiga insatser, utan de slentrianer – som inte är vare sig uppenbart rasistiska, sexistiska eller homofoba – som färgar naturfilmer. Det är nämligen slentrianer som präglar mediernas framställningar i stort såväl som undersökningens material, bestående av 14 filmer av varierande längd med lejon och älgar – djurens konung och skogens konung – som huvudrollsinnehavare. Alla filmer är visade på SVT 1 eller 2, mellan 1979 och 2002 (se appendix).

Naturfilm: naturvetenskap och underhållning

Ända från sin födelse i början av förra seklet har naturfilmen som genre präglats av två för den västerländska civilisationen centrala företeelser, nämligen vetenskap och underhållning (Mitman 1999: 5ff; Bousé 2000: 57ff). Detta avspeglas redan i genrens namn: "natur" är något som naturvetenskaperna har näst intill ensamrätt att utforska, "film" är ett massmedium som till stor del förvaltas av underhållningsindustrin. Naturvetenskapen började redan kring förra sekelskiftet använda sig av film för att föra ut sina rön till en publik utanför de akademiska väggarna, men denna publik var avgränsad till en fåtalig, välutbildad elit. Samtidigt började filmindustrin i USA växa fram och en av de allra första "naturfilmerna" anses vara *Roosevelt in Africa* som hade premiär på biograferna i april 1910 (Mitman 1999: 5). Den var en så kallad jaktfilm med den förre presidenten i centrum och grundade sig på en årslång expedition där man lyckades döda 40 djur per dag.⁴ Den kommersiella naturfilmen har med andra ord haft ett mer spänningsskapande och underhållande publikintal än den naturvetenskapliga filmen, men den har lutat sig – och lutar sig än idag – tungt mot vetenskapen för att legitimera den autenticitetsaura som varit och är så grundläggande för naturfilmens status som en realistisk, didaktisk och objektiv TV- och filmgenre.

Historiskt sett har denna spänning mellan autenticitet och underhållning varit konstant och diskussioner har förts inom naturfilmsbranschen hur mycket av det ena eller andra som varit berättigat,

var linjen mellan de två kan sägas gå. Vissa röster – särskilt sådana närstående naturvetenskapen – har helt tillbakavisat "underhållningsaspekter" som exempelvis att vid klippbordet skapa en linjär berättelse ur skrattnåsars liv (Mitman 1999: 67). Andra har inte dragit sig för att skapa dramatiska höjdpunkter genom att provocera fram slagsmål på liv och död mellan djur som först hållits instängda utan mat i några dygn i separata burar. Detta skedde till exempel i biograffilmen *The Silent Enemy* med premiär 1930, regisserad av William Douglas Burden (Mitman 1999:47). Exemplet är givetvis extremt och inget som majoriteten av naturfilmarna ägnade eller ägnar sig åt, men det säger något om de spänningar som finns mellan autenticitets- och underhållningspolerna inom genren naturfilm.

Det är möjligt att studera naturvetenskapens betydelse för naturfilmen ur flera aspekter: en är hur djurens sexualitet och sociala formationer skildras i naturfilmer mot bakgrund av rön inom bland annat biologin. Den amerikanske biologen Bruce Bagemihl (1999) analyserar inte naturfilm utan hur rön om djurens högst varierade sexuella och sociala praktiker dolts eller mildare uttryckt *omtolkats* inom naturvetenskapen i linje med samtida kulturellt skapade uppfattningar om vad som är naturligt och "rätt" beteende. Hans arbete utgör här en viktig grund för förståelsen av naturfilmens skildringar av djurens sexualitet och "familjebildningar".

Bagemihl beskriver hur det länge varit tabu inom biologin att över huvud taget nämna att djur är involverade i diversifierade sexuella praktiker. Han har gått igenom en ansenlig mängd forskning om djur och hur de publicerade rönen om dem sett ut. Utifrån denna stora översikt menar han att det är helt klart att djurs varierande sexuella praktiker dolts eller förtigits, och att det till stor del handlar om att forskaren själv inte vågat publicera sina resultat på grund av risken att själv utpekas som homosexuell. Denna rädsla var naturligtvis vanligare för exempelvis 50 år sedan. I nyare biologi har man mer kunnat erkänna djurs varierande sexuella praktiker, men problemet där, menar Bagemihl, är hur man *tolkar* dem.

Han menar att man tolkar exempelvis samkönat sex som "misstag" eftersom den inte leder till den i evolutionsteorin centrala fortplantningen – alltså på precis samma sätt som många ser på mänsklig homosexualitet. Att det inte är riktigt så enkelt har till exempel zoologen Paul Vasey (1995) diskuterat. Han har länge studerat primater, däribland japanska makaker (jfr Snaprud 2003), och menar att det faktiskt inte går att förklara samkönat sex mellan dem på något annat sätt än att de faktiskt tycker det är skönt – alltså att det inte är ett misstag. Samtidigt

ska man då inte genast tolka detta som att djur är homosexuella. Djur är inte homosexuella i mänsklig mening: de har inte en stabil preferens för det egna könet. Däremot håller de på med sexuella praktiker som liknar homosexualitet eller kanske mer bisexualitet. Men vad ska man kalla dessa praktiker? Vi människor har helt enkelt inget språk för den samkönade sexualitet som finns i naturen, vilket är intressant i sig (jfr Bagemihl 1999:12). Djur är inte homosexuella i mänsklig mening, men de är inte heller heterosexuella i mänsklig mening. I brist på bättre termer och för att kunna tala om detta, så används ändå fortsättningsvis ibland de mänskliga beteckningarna, trots att det innebär en antropomorfisering av djuren, något som senare här kritiserats i samband med analysen av naturfilmerna.

Bagemihl (1999) menar att djurens sexualitet och även "familjebildningar" har tolkats utifrån en ideologisk och moralisk ram gällande för människor. Det är med andra ord människorna som bestämmer vad som är "naturligt", sedan appliceras denna "naturlighet" på naturen och slutligen användes denna konstruerade bild av naturen som bevis för och argument mot det "onaturliga", som exempelvis homosexualitet eller kvinnor som inte tar hand om sina barn. Det är kanske onödigt att påpeka att båda de sistnämnda varianterna förekommer bland djuren, lika väl som tvåkönad sexualitet och honor som tar hand om sina ungar. Bagemihls poäng är dock att de många och frekventa "avvikelserna" (som ju inte är avvikelser) inte synliggjorts inom vetenskapen, men att det "normala" (som inte är normalt) framhävts.

Detta får konsekvenser för naturfilmens skildringar av djurs sexualitet och där återfinns följaktligen inte heller så många avvikelser från det "normala". Men det går inte att helt lägga skulden för detta osynliggörande av varierande sexuella praktiker på naturfilmens beroende av biologin. Naturfilmen har som sagt inte bara en naturvetenskaplig sida utan också en underhållande sådan. Som en del av masskulturen måste naturfilmerna säljas på en marknad och för att denna marknad ska köpa måste de vara anpassade till rådande moraliska och ideologiska ståndpunkter. Fram till sent 1900-tal fick inte naturfilmerna visa alltför "upprörande" inslag, som detaljerat våld (djur som i allt för realistiska och långdragna sekvenser dödar och äter varandra) eller utdraget sex. Under 1990-talet har å andra sidan kommit vad som kan kallas snuff-naturfilmer, där närbilder av djurs våld visas (Mitman 1999:208). Denna utveckling inom naturfilmen hänger givetvis samman med utvecklingen inom nöjesindustrin i stort, där ju våld blivit allt mer frekvent i det som visas på film och i TV. Dock skulle det dröja till

1995 innan de troligen första bilderna på djur inbegripna i samkönat sex visades (Bousé 2000: 175f).

Men det är alltså det puritanska draget som dominerar i den amerikanska naturfilmens historia och här utgör Disneys naturfilmsserie *True-Life Adventures* ett utmärkt exempel (Mitman 1999: 109ff). I slutet av 1940-talet började Disney spela in kortare naturfilmer för biografvisning. Dessa filmer framhävde djurens individualitet och personlighet i syfte att, som Disney själv sade, "få publiken att sympatisera med djuren och förstå deras problem bättre" (Mitman 1999: 119). Detta förmänskligande sätt att framställa djur inspirerades av erfarenheter från den tecknade djurfilmen, till exempel *Bambi* från 1942. I Disney-industrin var det alltså de tecknade filmerna som gav upphov till naturfilmerna, och inte tvärtom. Musiken, som även är ett arv från de tecknade filmerna, kom också att spela en viktig roll i naturfilmerna. Så ackompanjeras till exempel en sekvens i filmen *Seal Island* (som vann en Oscar 1949) där honsälar anländer till en strand med variationer av "Here Comes the Bride" (Mitman 1999: 110).

Det amerikanska 1950-talets präglades av en ideologi där familjen och Gud stod i centrum – med andra ord inte särskilt olikt 2000-talet. Walt Disney själv omfattade denna ideologi och bidrog till att den spreds i breda lager av befolkningen, då han genom massmediet film om och om igen hyllade dessa "eviga värden" (Mitman 1999: 125). I hans naturfilmer framstår naturen som en idyll, en väv där arterna i balans med varandra lever och frodas under Guds välvilliga men stränga uppsikt. Denna världs minsta enhet är familjen, bestående av exempelvis "mamma" fågel, "pappa" fågel och deras ungar. I en av filmerna sägs exempelvis att mamma fågel står för "moderskärleken (som) uttrycks i tålmod och hängivenhet – i ur och skur finns mamma alltid där" (Mitman 1999: 127). Naturligtvis ingick inte våld eller sexualitet i denna bild av naturen. Ändå ombads Disney 1954 av New Yorks och Marylands censur att klippa bort en sekvens i en film som skildrade en buffelkalvs födelse, då buffelhonans könsorgan av naturliga skäl syntes (Mitman 1999: 130).

Naturfilm på TV

Med TV domesticeras djuren i naturfilmer och det för TV typiska programformatet *naturprogram* uppstår. I amerikansk TV:s första och mest framgångrika naturprogram *Zoo Parade* (NBC, premiär 1950), som riktade sig till hela familjen, visades olika djur upp som ulliga, gulliga, trevliga vänner, ibland smartare än människorna själva. *Zoo Parade* finansierades

av reklam för produkter avsedda för husdjur. Denna marknad växte sig större och större under 1950-talet och framåt: djur hade blivit något som ingick i kärnfamiljen. Filmsuccéer under 1960-talet som *Lejonet Elsa* och *Flipper* är utvidgningar av det fenomen som Mitman (1999: 157) kallar "The Pet Star", men i den sistnämnda filmen fanns givetvis inte en enda filmruta som visade den aggressiva, vidlyftiga och samkönade sexualitet som vetenskapen och naturfilmen ständigt förtigat vad gäller delfinerna (jfr Bryld & Lykke 2000).

Men även en annan faktor påverkade naturfilmen under denna tid, och det var den framväxande turismen (Mitman 1999: 180ff). Naturprogrammet *Wild Kingdom* (NBC, premiär 1963), som avlöste *Zoo Parade*, var inriktad på äventyr, "vild" natur och manliga dygder, något som företrädesvis hittades i 1900-talsföreteelsen nationalparkerna. Naturfilmerna blev ett slags reklam för dessa turistattraktioner som inte bara fanns på amerikansk grund. Under 1950- och 60-talen började röster höjas från västerländskt och välutbildat håll som menade att Afrikas vilda natur hotades. Man klagade på den civilisations följder som man själv varit så ivrig att införa och menade att naturen måste skyddas från detta eller som etologen Julian Huxley uttryckte det: "Afrikas djurliv hör inte bara till de lokala invånarna, utan till hela världen" (Mitman 1999: 194). Man kan alltså tala om ett slags naturimperialism, där djurlivet och naturen fräntas Afrikas infödda invånare. I detta propagandakrig spelade naturfilmen en viktig roll. I exempelvis filmen *Wild Gold* (1961) regisserad av James R. Simon, framställs massajerna som hotet mot naturen, eftersom deras boskap tog mat och vatten från de vilda djurarterna i nationalparkerna. Men enligt filmens speaker skulle de snart nog lära sig förstå att verkligt välstånd inte kommer genom horder av värdelösa boskapsdjur, utan genom turism (Mitman 1999: 198).

I svensk public service-television – som detta projekt är avgränsat till – visades den första naturfilmen redan 1955. Det var *Viggen Viggo* av filmaren Bertil Danielsson, och den gav 1957 svensk television dess första internationella utmärkelse, Prix Italia (Furhammar 1995: 87; Abrahamsson 1999: 51). I juni 1961 startades naturmagasinet *Just nu* (eller mer känt som *Korsnäsgården*) som visades fram till 1984. Det leddes av tre svenska herrar i "rutiga skjortor och stövlar", nämligen Nils Linnman, Anders-Erik Malm och Gert Engström (Abrahamsson 1999: 51). *Naturrutan* visades i TV1 1974-1987 och *Ett med naturen* (med Arne Weise som programledare) visades i TV2 1983-1996. Man har också visat ett antal filmer och filmserier gjorda av Jan Lindblad, David Atten-

borough, Desmond Morris, Arne Sucksdorff, Bo Landin, Sven Gillsäter, med flera. Men historiken om vad som visats är ännu inte skriven och inte heller finns någon mer omfattande analys av det som visats. Inom ramarna för det svenska etermedieprojektet har både Leif Furhammar (1995) och Ulla B. Abrahamsson (1999) skrivit kortare översikter över naturprogram i TV, men dessa översikter ingår i volymer där naturprogrammen bara utgör en mindre del bland övriga dokumentärprogram respektive faktaprogram, som är rubrikerna på de rapporter där naturprogrammets historik ingår.

Det nuvarande *Mitt i naturen*, programrubrik för SVT:s naturprogram med redaktion i Sundsvall, har funnits sedan 1980. Det som visas där kan grovt indelas i två kategorier: för det första inköpt, utländskt material och för det andra tittarnas egna amatörfilmer. De förstnämnda visas under rubriken *Mitt i naturen – film* på bästa sändningstid (våren 2003 tisdagar 20.00, SVT 2) och består till allra största delen av filmer som visar exotiska djur och natur, producerade av exempelvis BBC eller National Geographic – de två jättarna i branschen. Egenproduktionen av professionell svensk naturfilm för public service-TV är liten, något som beror främst på brist på ekonomiska resurser. Tittarnas egna filmer visas under en halvtimme mitt i veckan (våren 2003 onsdagar 20.00, SVT 1) och handlar i stort sett om "vardagsnatur", det vill säga svenska djur och natur, filmade av amatörer och halvprofessionella. Bland de inskickade kortfilmerna väljs årets tittarfilm, som premieras med priset "Guldlon". Ett program har i genomsnitt cirka 8-10 procent av tittarna, det vill säga en tittarskara på cirka 800 000.⁵

Internationellt sett är förvånansvärt lite skrivet om naturfilm. Men två amerikanska undantag utgörs av medieforskaren Derek Bousé (2000) som analyserar hur naturfilm är gjord ur såväl produktionstekniska som estetiskt/formella perspektiv och vetenskapshistorikern Gregg Mitman (1999) som skriver den amerikanska naturfilmens idéhistoria. Ingen av dem har dock ett framträdande genusperspektiv. Mitmans bok beskriver det som denna artikel inleddes med, nämligen hur naturfilmen ända från sin födelse i början av förra seklet har varit en genre som präglats av naturvetenskap och underhållning och hur dessa två influenser påverkat filmernas skildringar av djur och natur. Derek Bousé placerar tyngdpunkten i sin analys mer vid underhållningsaspekten. Han analyserar naturfilmens berättande som starkt influerat av Hollywoodfilmens och TV-fiktionens (som exempelvis melodramat och tvåloperan), något som får Bousé (2000) att dra slutsatsen att naturfilm är en pseudo-

vetenskaplig och pseudodokumentär genre. Sett ur Derek Bousés perspektiv är alltså placeringen av Leif Furhammars (1995) och Ulla Abrahamssons (1999) översikter över svenska naturprogram missvisande. Dessa återfinns nämligen i två volymer som skildrar dokumentär- respektive faktaprogram i TV och radio. Dessa översikter skulle passat lika bra i ett arbete om TV-fiktion, då det finns starka skäl, enligt Bousé, att inte acceptera naturfilmgenrens anspråk på att vara autentiska avbildningar av natur.

Naturen i naturfilmer

Historikern Peter Coates (1998) understryker i sin stora översikt över hur naturen uppfattats och definierats, från grekerna till idag, att vad som uppfattas som natur och kultur har varierat genom århundradena. Ett belysande exempel är de olika sätt man placerat människan i förhållande till natur och kultur. Till exempel sågs människan *före* Darwin som Guds avbild (det vill säga kultur), efter Darwin blev hon apornas närmaste släkting (det vill säga ett steg närmare natur). Människor har i alla tider tolkat naturen och det gäller så väl inom vetenskapen som utanför den.⁶ Det finns inga "rena", objektiva avbildningar av naturen, det finns bara tolkningar av den, vilka är beroende av bland andra historiska, kulturella och samhälleliga kontexter. Judith Butler (1990: 37f) menar att det som avgränsas som natur i förhållande till kultur i själva verket redan också är kultur, det vill säga att det är kulturen som bestämmer var gränsen mot naturen ska gå. Någon "objektiv" gräns mellan natur och kultur existerar alltså inte utan dessa båda begrepp har hela tiden definieras genom diverse praktiker som resulterar i olika *representationer* av naturen.⁷ En av dessa representationer är just naturfilm.

TV:s naturfilmer är alltså på ett första, mer omedelbart observerbart plan berättelser om natur. Men på ett mer dolt plan är de lika mycket berättelser om kultur, då den ena företeelsen förutsätter den andra, likt sidorna på ett mynt. Ett exempel på hur kulturen och mer specifikt den västerländska kulturen inverkar på representationerna av natur är hur de två djur som stått i fokus för de analyserade naturfilmerna skildras.

Att den västerländska produktionskontexten har betydelse för hur älgar och lejon framställs står inte minst klart i skildringen av djurens relation till människor. Älgar visas oftare än lejon i sådana relationer. Två av filmerna i materialet handlar till och med om tama älgar som vistas inomhus och uppför sig som sällskapsdjur. Så gott som alla älgfilmer nämner eller handlar också om älgjakt, då ur människornas (eller

rättare sagt männens) perspektiv. Älgar framstår som vardagliga, hemtrevliga, nästan lite komiska djur, invälda i människornas liv – till och med inmundigade av människan. Älgen är ett västerländskt, "tryggt" djur, helt under och i människans kontroll. I nedanstående exempel, en kortfilm från 1959 (1997, SVT 1), är älgen så nära inväld i människors liv att hon blivit en familjemedlem som "tänker" på ett barns vis. Observera också fördomen om kvinnor som nyfikna vilken tas halvt tillbaka i enlighet med ett tidstypiskt, gryende men uppenbarligen inte helt förankrat jämställdhetsmedvetande:

Svartvita bilder. "Hurtig", pigg musik, typ SF-journalfilm. En älgkalv med hundhalsband kommer in genom dörren i ett lantligt boningshus med trasmattor på golven och höns som springer omkring. Den manlige speakern ropar glatt och entusiastiskt: "Mycket riktigt – i dag vankas det äpplen, det är kalas det." Älgen äter äpplen ur en låda. Klipp till två iakttagande taxar som enligt speakern "tänker": "Grönfoder, när det finns ben. Å, hopplöst!"

Älgen trippar fram till ett frukostbord: "Vad är det husse äter. Tomater!" Älgen äter tomaterna. Välder ett ägg. Äter upp bordsdekorationen bestående av blommor: "Det här är något som är serverat på ett vettigt sätt". Klipp till hundarna som ser "generade" ut.

Älgen kikar in i ett skåp. Speakern: "Och här kommer förklaringen till att Titten heter just Titten. Hon måste titta överallt. Hon är nyfiken som det värsta fruntimmer... hm förlåt, som den värsta karl. Allting måste hon inspektera".

Bild på ett par ben med stövlar som kommer in i rummet: "Snälla Titten, att gå i skafferi!". "Nämen se husse. God morgon, god morgon. Hur mår husse idag då? Jaså inte det. Jag måste säga husse att det inte är så lätt att veta hur man ska uppföra sig när man inte haft en mamma som uppfostrat en."

Titten sätter på radion med mulen och "lyssnar" på väderleksrapporten – örnen rör sig hit och dit: "Fortsatt varmt och vacker väder" säger rösten i radion. Titten lägger sig på en matta. Speakern: "Ja, det här låter bra det. Då kan man ta det lugnt, säger Titten."

Lejonet skildras som något helt annat i de västerländska naturfilmer som materialet omfattar. Här

handlar det inte om sällskapsdjur som barn klappar. Om människor har en relation till lejon är människan underdånig, beundrande och tacksam på ett helt annat sätt än i relationen människa/älg. Detta har naturligtvis att göra med att lejon är potentiellt farliga rovdjur och älgar idisslande hjorddjur, men det handlar också om den exotisering och mytologisering av lejonet som är mycket gammal i den västerländska kulturen. Om lejonets afrikanska eller indiska mänskliga grannar fått göra filmer om lejon skulle de antagligen inte inta samma beundrande och underdåniga position och kanske skulle lejonjakt också förekommit, vilket inte finns skildrad i någon av de västerländska filmerna i materialet. Ett vackert exempel på den beundrande positionen är nedanstående exempel, hämtat ur Jan Lindblads film om indiska lejon ur filmserien *Djungelbokens värld* (1980, visad bland annat 1993, SVT 1).

Bilder (färgfilm) på lejonhona med diande ungar, skymning, syrsor, djurvård. Ingen musik. Jan Lindblad (speaker): "Först ska de små ha sitt aftonmål. Så fantastiskt det känns att sitta i gräset bara fyra, fem meter från denna lejontrio. Nu har de totalt förtroende för oss." Bildbyte till en lejonhane som gäspar. "Detsamma gäller de båda lejonhanarna. Stegvis har de accepterat mig på ett otroligt näravstånd, mindre än två meter. Återigen handlar det om förtroende – mellan ett vilt lejon och mig, representant för en art som varit lejonens dödsfiende i många sekel." Närbild på hannen som bara visar hans ögon. Klipp till vackert rött himmel med svarta träd framför.

"Solen går ner och jag får infallet att visa solnedgången som spegelbild i lejonhanens öga". Extrem närbild på ett lejonöga där solnedgången speglas. "Närmare det vilda kan man knappast komma. Det är ett underbart privilegium att bli så helt accepterad".

Att skildra en solnedgång speglad i en älgs öga skulle te sig nästintill löjväckande och lika kitschigt som en hötorgsmålning föreställande älg i solnedgång. Älgen symboliserar i svensk kultur just svenskhet, vanlighet och en slags vild trygghet – kombinerat med romantik kan skildringar av detta djur lätt uppfattas som patetiska och pretentiösa. Lejonet är däremot exotiserat i den västerländska kulturen – i skildringen av lejonet lever den orientalism vidare som Said (1978/1991) dekonstruerat – vilket låter sig väl paras med romantik. Det ska också tilläggas att det är symptomatiskt att det just

är lejonet som filmas i extrem närbild, en teknik som används för att hos tittaren skapa en känsla av närhet och intimitet med den som avbildas (Bousé 2000: 29). Det finns inget romantiskt och heroiskt i att ha en nära relation till en älg, däremot med ett lejon. I västerländsk mytologi symboliserar lejonet – nästan alltid en hane – makt, mod, majestät, rättvisa och lag. Och detta är bara några av de egenskaper som tillskrivs lejonet och som står att finna i vilket symbollexikon som helst. Sådana djur kan inte klappas eller dödas i nutida naturfilm, bara beundras.⁸ Båda djuren tolkas i en västerländsk kulturell kontext vilket resulterar i en etnifiering av djuren, det vill säga en inskrivning av djuren i högst mänskliga kollektiva, kulturella identiteter.

I naturfilmgenren konstrueras naturen genom att gränser dras gentemot det som uppfattas som kultur. En av dessa gränsdragningar karakteriseras av ett döljande, ett osynliggörande av naturfilm som en mediegenre bland andra. Detta sker bland annat genom att genrens fiktiva drag och beroende av teknik osynliggörs.

Bousé (2000: 20) konstaterar att erkännandet av naturfilm som en distinkt TV- och filmgenre också innebär att erkänna en gång för alla att den inte är en dokumentär- utan en *fiktionsgenre*. Han ger en mängd exempel på naturfilmens nära släktskap med fiktion: ett sådant är konstruktionen av den berättelse som är så central och upprepad i naturfilm efter naturfilm. Denna berättelse formas framför allt på klippbordet och kan i stort sammanfattas till "birth, school, work and death", en formel med djupa rötter i hollywoodfilmen (Bousé 2000: 174ff). Ändå, menar han, envisas många inom naturfilmindustrin att definiera naturfilm som filmer som visar vilda djur i deras naturliga miljö, det vill säga "rena" avtryck av natur. Om naturfilm verkligen var detta, menar han i ett tillspetsat exempel, skulle en film om lejons liv på en timme innehålla mer än 42 minuter där lejonen inte gör någonting, eftersom lejon vilar runt 20 av dygnets 24 timmar (Bousé 2000: 7). Inte heller skulle naturfilmer innehålla så många (väl dolda) tillrättalagda och konstruerade moment som de gör. Inom branschen har det sedan länge varit känt att amerikanskproducerad naturfilm ofta görs med tama djur i uppbyggda miljöer. Svenskproducerad naturfilm har däremot haft rykte om sig att inte arrangera scener eller manipulera titarna, en tradition som har sina rötter och sin främsta företrädare i den skolbildande naturfilmaren Jan Lindblad. Men sedan mitten av 1990-talet har det blivit vanligare även bland svenska filmare att "hjälpa" naturen på traven. I det svenska produktionsbolaget Scandinatures film *Laponia* är det (mer

eller mindre) tama lämlar som filmas under snötäcket och som därpå filmas i en konstgjord sommarfjällsmiljö uppbyggd i filmarens egen trädgård utanför Stockholm. När isen fryser till i filmen *Taiga – Forest of Frost and Fire* är det lack som värms med en hårtork på en vindruta och när sommaren kommit med värmedaller över marken är det skapat med värmen från en gasolgrill (Nilsson 2000). Det här är bara några exempel på avsteg från idealen ”vilda djur” och ”naturlig miljö”. Vid närmare påseende kan alltså naturfilm definieras som för tittarna osynliggjorda *konstruktioner* av vilda djur och natur. Internt inom branschen tycks det dock som att det nästan alltid har pågått mer eller mindre affekterade diskussioner om de moment av konstruktion som naturfilm alltid innehåller, men tyvärr är det inget som diskuteras öppet med eller inför publiken. Bristen på öppna diskussioner har därför medfört att vi vanliga TV-tittare eller biobesökare gärna tror att naturfilmer, vare sig de lutar mer mot vetenskap eller underhållning, är autentiska och realistiska avbildningar av hur naturen ”är”.

Naturfilm är aldrig detsamma som natur: så fort människan via teknologi betraktar och avbildar naturen sker ett steg från natur till kultur (om det alls går att separera de två). Kameran och själva den sofistikerade *teknik* som behövs för att fånga in djur på film osynliggörs dock i stort i nutida naturfilmer. Detta osynliggörande, som med Bolter & Grusin (2000) kan kallas omedelbarhet (*immediacy*) utmärker i och för sig alla visuella genrer, men transparens och autenticitet blir särskilt viktiga att hävda för naturfilmen vars status vilar på uppfattningen om denna som en dokumentär genre. Bolter & Grusin påpekar även att omedelbarhet går hand i hand med hypermedialitet (*hypermediacy*), det vill säga en stark fascination för själva medieringsprocessen som ytttrar sig i att olika medier, stilar och genrer synliggörs så att själva medietexten framhävs som konstruktion. Synlig teknik är inte något ovanligt i speciellt äldre naturfilm och så även i en av de äldsta lejonfilmerna i materialet (1979, SVT 1). Där får man följa ett japanskt filmteam som dokumenterar en lejonhona och en lejonhane under ett år, via sändare som satts fast på djurens hals. Kameraarbetet och filmare visas tydligt i relation till djuren. Men grunden för den oupphörliga exponeringen av tekniken är här inte en fascination för själva medieringsprocessen och ett utpekande av medietexten som en konstruktion – tvärtom. Den synliga tekniken är här ett tecken för realism, ett understrykande av att ”detta har hänt, det är fakta”. Denna typ av realism tycks idag ha blivit ett delvis föråldrat drag: istället

är sofistikerad dold teknik som kan krypa nära djuren det nutida tecknet för realism.

Desto mer motsägelsefull kan den frekventa användningen av *musik* verka. Filmmusiken bryter illusionen av ren natur, men knyter naturfilm desto tydligare till underhållningsgenrerna. Detta försöker man balansera genom att lägga på något som i skivbutiken skulle kategoriseras under ”New Age” – ett slags musik som mest består av skira och ”glesa” klanger. ”Aggressiva” instrument som trumpet och elgitarrer är ovanliga liksom snabba, hetsiga rytmer. Musiken har aldrig några texter: om människoröster förekommer används de för ett ordlöst gnolande och nynnade – om det inte handlar om afrikanska röster, då texter på språk som den västerländska tittaren inte förstår förekommer. Ett vad man skulle kunna kalla ”etniskt” sound dominerar: indiantrummor, afrikanska trummor, träflöjter, akustiska instrument eller drömska syntklanger. Valet av sound och instrument kan naturligtvis förklaras med att musiken bör ha en relation till platsen – är filmen från Afrika, så bör det också låta ”afrikanskt”. Men valet av ”folkliga”, ”etniska” instrument associerar inte till det nutida Afrika, utan kopplar musiken till föreställningar om ”primitiva naturfolk”, snarare än det moderna Afrika. På detta sätt försöker man skapa något som kan associeras till ”naturlig” musik – vilket naturligtvis, liksom övriga gränser som dras mellan natur och kultur i filmerna, är en konstruktion.

Ytterligare ett för naturfilmen typiskt element som handlar om gränsen mellan natur och kultur är *antropomorfiseringen*. Även här var Disney en föregångare inom filmen. I slutet av 1940-talet, och med animerade filmer som förebild, började som sagt Disney spela in kortare naturfilmer för biografvisning som framhävde djurens individualitet och personlighet. Men vad det handlade om var inte djurens faktiska liv och uppträdande, utan en tillrättalagd version. I naturfilmer förmänskligas djur framför allt i speakertexterna där de tillskrivs känslor som hopp, glädje och sorg. Ett tydligt exempel på antropomorfisering utgörs av utdraget ovan ur kortfilmen om älgen Titten, där både taxamas och älgkalvens tankar tolkas av speakern. Man kan också hitta exempel på detta i påannonserna, som denna från 1997 om en lejonfilm: ”Men bakom den mäktiga fasaden har varje lejon sitt eget liv, fullt av dramatik, glädjeämnen och tragedier” (1997, SVT 2). Men generellt innehåller de 14 lejon- och älgfilmerna inte så många uppseendeväckande antropomorfiserande exempel utan präglas mer av en slentrian där mänskliga normer och moraluppfattningar ligger som ett osynligt raster över djuren. Naturligtvis har detta sin grund i, som Bousé (2000: 5)

påpekar, att idén med naturfilmer är att presentera något som publiken kan känna igen, något som den har begreppsmässiga redskap att förstå, som exempelvis beskrivningen av en grupp älgdjur som "Stor-möte i herrklubben. Hela tio resliga älgdjur på möte..." (1999, SVT 1) eller kommentaren till lejonens hårdhänta behandling av sina ungar med "när det gäller uppfostran hör lejonen till den gamla skolan och håller hårt på disciplinen" (2002, SVT 2). Antropomorfism har idag blivit naturaliserad och så institutionaliserad i naturfilm att den tycks oss "naturlig".

Ytterligare kännetecken för hur gränser dras upp mellan natur och kultur i naturfilm är att *människor* inte finns med i bild (Bousé 2000:15). Människor är inte "natur", de är för mycket "kultur", vilket hotar att kollapsa naturfilmens anspråk på att vara rena avbildningar av naturen. Därför läggs åtskillig energi ner på att klippa bort medarbetare som råkar komma i bild eller de turister och turisthotell som det alltid vimlar av i särskilt de afrikanska nationalparker som så många av filmerna är tagna i. Exempelvis är en av lejonfilmerna filmad i Kenya i en naturpark som har 700 000 turister per år, och det är överhuvudtaget slående att så många av filmerna är tagna i sådana parker, utan att en enda turist syns i bild.

Det kan dock tyckas som att en motsatt trend är i rörelse inom naturfilmen då det på senare tid gjorts flera prisbelönta naturfilmer där människan spelar huvudrollen, inte djuren. Ett exempel är *Vision Man* från 1997 som handlar om en gammal inuit och hans jaktminnen. På den internationella naturfilmsfestivalen i Bristol året 2000 stärktes trenden med en naturfilm som sensationellt vann första pris och som handlar om ett "primitivt" folk i Afrika som jagar på ett liknande sätt som rovdjur. Detta kan ses som att gränsen i naturfilm mellan natur och kultur i form av människor har börjat upplösas. Sanningen är nog istället att en gammal och högst ifrågasättbar tendens har stärkts, vilken sätter likhetstecken mellan natur och vissa mänskliga raser (Mitman 1999: 44). I naturfilm har historiskt sett inte vita människor visats om de inte på något sätt bemästrat naturen, till exempel genom kameran (jfr ovan om den japanska lejonfilmen) eller genom att förklara den i egenskap av expert eller programledare. Till exempel har infödda afrikaner varit ytterst sällsynta i andra roller än exempelvis bärare i äldre safarifilmer eller som delar av landskapet i yngre naturfilm. De människor som nu har fått bli huvudpersoner i de prisbelönta naturfilmerna är så kallade primitiva folk som inte får representera kultur utan snarare natur, helt i linje med en västerländskt konservativ syn på skillnaden mellan "naturfolk" och "kulturfolk".

Genus och sexualitet

Naturfilm är inte enbart uppbyggd kring en dikotomisering av natur och kultur utan också mellan könen – "manligt" och "kvinnligt", "hane" och "hona". Många djur (men inte alla) tillhör det ena eller andra biologiska könet, men genus, eller kulturellt kön, är något som människorna skapar i de berättelser som handlar om natur. Sammanhängande med kön finns också sexualiteten, "naturlig" och "onaturlig" sådan, som ett genomgående tema i naturfilmer. Eller rättare sagt är det den "naturliga" tvåkönade parningsakten som visas, medan den "onaturliga" utmärks av frånvaro. Bland älg- och lejonfilmerna finns utmärkta illustrationer till Judith Butlers tes att på samma sätt som kulturen definierar naturen, så definierar genus kön, heterosexualiteten homosexualitet och det normala det onormala (Butler 1990: 65, 74, 77 & 1993: 111, 206f).

Medan gränser mellan natur och kultur främst blir synliga i det visuella så är genus och sexualitet något som främst skapas i speakertexten, voice-overn. Språket strukturerar vår upplevelse av verkligheten. En högst naiv men utbredd syn på språkets funktioner är att det exakt kan reflektera den så kallade verkligheten. I ett sociokulturellt perspektiv reflekterar inte orden det som kallas verkligheten utan hur olika företeelser *uppfattas* i en kultur. Språket kan alltså därmed sägas uttrycka idéer som är specifika för en kultur, samtidigt som det också skapar desamma. Språket fungerar som ett raster som hjälper oss att ordna tillvaron och göra den meningsfull, samtidigt som det också begränsar, då vissa fenomen benämns medan andra aldrig språkliggörs, som exempelvis djurs "homosexualitet". Att språket fungerar som ett kulturellt raster blir också tydligt i användningen av begreppet "familj" i naturfilmer. En älgko med två kalvar kallas familj, då den liknar den mänskliga, västerländska, konventionella kärnfamiljen. Däremot benämns den grupp på upp till ett dussin besläktade lejonhonor med ungar och ett fåtal "ingifta" hannar – den sociala konstellation som lejon vanligtvis lever i – inte familj, utan "flock", trots att formationen utgör lejonens familjebildning. På ett ytligt plan kan denna skillnad i terminologin ses som ett undvikande av en antropomorfisering, men på ett djupare plan innebär åtskillandet mellan familj och flock ändå en överföring av mänskliga normer och ideal på djur. I det här exemplet skulle man ju egentligen lika gärna kunnat kalla lejonflocken för lejonfamilj, men den mänskliga och västerländska normen för hur en familj ska se ut – mamma-pappa-barn – förhindrar det.

I de femton filmer som analyserats finns knappt någon samkönad sex representerad, vilket delvis låter sig förklaras med naturfilmens stora beroende av naturvetenskapen. Som framgått ovan menar Bagemihl (1999) att andra sexualiteter än den tvåkönade inte heller tematiseras inom biologin, fast exempelvis lejonhannarnas observerats involverade i samkönat sex. En lika viktig delförklaring av denna frånvaro av samkönade sexuella praktiker är att naturfilmer, liksom alla TV-genrer, är kulturella representationer, skapade inom underhållningsindustrin. Som sådana både avspeglar och vidmakthåller de normer och moraliska föreställningar som präglar den kultur och det samhälle de tillkommit i. Och en av dessa är att familjeunderhållning inte ska innehålla "onormalt" sex. Det är alltså *frånvaron* av andra sexuella praktiker än den tvåkönade som utgör slentrianen i de filmer som analyserats. Genom att vanemässigt, upprepat och oreflekterat endast visa tvåkönat sex i naturfilmer, osynliggörs alla andra sexuella praktiker som även är vanligt förekommande bland djur.

Men det finns några få undantag i materialet: ett exempel återfinns i en lejonfilm som sändes 1997 i SVT 2:

Savann (färgfilm), två lejonhonor (ingen musik, endast fågelljud och rytanden då och då). Speakern: "För de båda honorna fortsätter livet. Fyra veckor efter att hon mist ungarna kommer mellanhonan i brunst igen." En av honorna svansar runt och stryker sig mot den andra. De nafsar lekfullt efter varandra. "Och eftersom det inte finns några hannar i närheten söker hon sig till den unga honan. Fast hon förstår inte vad det hela rör sig om", fortsätter speakern.

Här visas alltså två lejonhonor som har sexuell aktivitet med varandra – på ett sätt som enligt Bagemihl (1999) är relativt vanligt bland lejon.⁹ Men speakern tolkar deras beteende heteronormativt: mellanhonan kommer i brunst "och eftersom det inte finns några hannar i närheten söker hon sig till den unga honan". Här talar alltså bilderna om ett samkönat sexuellt beteende, men detta tolkas och läggs till rätta i enlighet med mänskliga uppfattningar som ett "misstag". Uppfattningen att "lesbiskhet" är något som uppstår bara då det inte finns några män att tillgå förs på så sätt över till djuren. För att återvända till Butler (1993) ser vi här också ett intressant exempel på könet som performativt: lejonets "könsidentitet" skapas genom att man upprepar det som är givet kön/genus i den heterosexuella hegemonin eller diskursen.

Slutligen ett par exempel på hur genus skapas i naturfilmer. I en av filmerna består lejonfamiljen av

fem honor med ungar plus två lejonhannar (1997, SVT 2). Till saken hör att det är lejonhonorna som utför den livsnödvändiga jakten, ofta tillsammans, medan lejonhannarnas funktion är att fungera som betäckare och slåss med uppdykande lejonhannar som letar efter en ny familj. Ändå kallas de två hannarna i filmen genomgående för "ledarhannar", trots att det är högst ifrågasättbart vem som leder vem i lejonfamiljen. Användandet av beteckningen "ledarhannar" fungerar som äreräddning av maskuliniteten som traditionellt definierats som aktiv, medan femininiteten definierats som passiv. Detta förs över till lejonens värld och trots att bilderna visar något annat skrivs hannarna in som aktiva ledare medan honorna framställs som de som passivt leds.¹⁰ Ett annat sådant exempel är filmen *Född till kung i djurriket: om lejon i Kenya* (1979, SVT 1). I inledningen projiceras filmens titel *Born to be king* över en sekvens som skildrar ett jagande lejon – som är en hona. Uppenbarligen har man inte haft någon sekvens där hannarna jagar (eftersom de sällan jagar), och istället för att kalla filmen *Born to be queen* har man valt att låta lejonhonan "spela" hanne, i syfte att bibehålla den kulturella konstruktionen av lejonhanen som kung, det vill säga som aktiv, ledande och befällande. Detta ligger även i linje med de epitet som fästs på de djur – älgen och lejonet – som har huvudrollen i filmerna, nämligen skogens konung och djurens konung. Redan i dessa mycket gamla beteckningar avspeglas de genusskapande tankefigureernas meningsskapande makt: om älgen och lejonet är härskare över skogen och andra djur är de också självklart av manligt kön. Synen på handjuret som norm och representant för arten slås också genast fast i barnprogrammet *Våra vilda djur: Älgen* (1997, SVT 1) där älgkon direkt definieras bort i inledningen med att älgen (som ju rent faktiskt är en könsneutral artbeteckning) "har en pampig krona och är det största hjortdjuret på jorden. Han kallas skogens konung".

Avslutande sammanfattning

De frågor som framkommit i analysen av de fjorton filmerna förtjänar svar som grundas i ett material av större bredd och djup. Här analyseras exempelvis enbart själva filmerna, men inte kontexten i form av själva naturprogrammen. Konstrueras genusslentrianer i exempelvis programledarnas praktiker och hur förstärker (eller motverkar) dessa naturfilmernas? Förändras genusslentrianerna, liksom sådana rörande etnicitet och sexualitet, över tid? Finns det några skillnader eller likheter vad gäller slentrianer mellan svenskproducerade filmer och filmer producerade av

exempelvis National Geographic? Hur kan dessa skillnader eller likheter förklaras? För att besvara sådana frågor krävs ett större material som också sträcker sig över en längre tid. Till exempel vore en jämförelse mellan *Korsnäsgården* och det nutida *Mitt i naturen* frestande.

Även själva produktionsprocessen vore givande att undersöka. Skapas genusslentriner redan av filmteamet på fältet då man väljer vad som ska filmas eller inte filmas och hur? Eller är det vid klippbordet som slentrinerna skapas? Och vilken roll har idag ideologier i filmbranschen i stort samt rön från vetenskapen i det konkreta arbetet med en specifik film eller ett naturprogram på TV? Detta är bara några få av de frågor som kan resas utifrån den begränsade analys av naturfilmer som har gjorts här.

De fjorton naturfilmerna innehåller flera exempel på att djurs beteende tolkas på ett slentrianmässigt sätt, i vanemässiga, omedvetna, oflekterade och upprepade skildringar av djur som överensstämmer med mänskliga normer och moraluppfattningar. Detta görs såväl innehållsligt som formellt: genom till exempel hur själva berättelsen konstrueras, genom voice-over och klipp teknik. Så upprätthålls konventionella könsmonster genom vad jag kallat en genusslentrian. Den samverkar också med andra stereotypiseringar där jag bland annat berört etnicitet, sexualitet och familjesyn. Dolt bakom en utsaga om att naturfilmer visar "riktig", "verklig" natur, sorteras djur in i roller och funktioner som är totalt avhängiga mänskligt beteende och kulturella stereotyper. Lejonet och älgen etnifieras: den ene som en romantiserad kung över sin

flock och människorna, den andre som en vild kusin till sällskapsdjuren och människans undersåte. Homosexualitet framställs genom sin frånvaro som något avvikande och onaturligt, kärnfamiljen och heterosexualiteten framhävs istället som norm även bland djur. Djur av hankön tillskrivs en maskulinitet som är aktiv och dominant, medan djur av honkön tillskrivs en femininitet som är passiv och underordnad. Dessa konstruerade "bilder" av djur och natur kan sedan användas som argument i debatter om vad som är "naturligt" kvinnligt och manligt, för att inte tala om vad som är "naturlig" sexualitet. Först *kulturaliseras* naturen i enlighet med mänskliga normer, sedan används denna version av natur för att *naturalisera* samma normer. Denna process kan kallas för en *kulturell bumerang*, eftersom den både börjar och slutar i händerna på människan, efter en vid cirkel genom "naturen".

Biologen Marlene Zuk (2002) menar att rön om djurs beteende har stereotypiserats och missbrukats, både inom och utom vetenskapen. Djurs beteende kan dock visst användas för att förstå människor, hävdar hon, men då måste biologin bli den vetenskap den egentligen är, nämligen en disciplin som inte drar gränser mellan könen, utan upphäver och utmanar dem. Detta krav går också att ställa på naturfilm: för att verkligen motsvara denna genres anspråk på att vara en objektiv, faktasprängd och dokumentär genre borde den också spegla den enorma variation som finns i naturen vad gäller kön, sexualitet och sociala formationer och därmed bidra till att utmana gränser snarare än reproducera dem.

Noter

1. I fortsättningen används beteckningen naturfilm för att beteckna en sammanhängande skildring eller berättelse inspelad med kino- eller videoteknik där djur och natur står i centrum. Med beteckningen naturprogram avses det TV-programformat där naturfilm ingår, tillsammans med reportage, intervjuer, m.m.
2. Genus är en beteckning som uppstått inom forskningen för att man ska ha möjlighet att analytiskt skilja mellan å ena sidan kulturellt skapat kön och å andra sidan biologiskt kön. Genus kommer ur tanken att manlighet och kvinnlighet inte är automatiska utlöpare av det biologiska kön vi föds med, utan att manlighet och kvinnlighet är något som "görs", skapas eller konstrueras i den kultur och det samhälle vi lever i (jfr Hirdman 1988 & 2001).
3. Begreppet genusslentrian stammar ur Judith Butlers idé om könet som performativt, d.v.s. att könsidentiteten skapas genom att man upprepar, repeterar det som är givet ett kön/genus i den heterosexuella hegemonin eller diskursen (Butler 1993: 122, 232). Performativitetsbegreppet grundar sig på en uppfattning om att kön egentligen också är genus, att kön är lika mycket konstruktion som genus. Begreppet genusslentrian, som i ljuset av Butlers teorier naturligtvis innebär en stark förenkling, används här för att fånga in det utmärkande för mediernas sätt att skildra genus, vilket här definierats som kulturellt kön.
4. Bousé (2000: 46) menar att redan så tidigt som 1910 fanns tre väl urskiljbara subgenrer inom amerikansk naturfilm, vilka fortfarande präglar nutida naturfilm, nämligen safarifilmer, vetenskapliga/didaktiska filmer samt äventyrsfilmer.

5. Se Sveriges Televisions public service-redovisning 2002, tabell 22.6 "Andel av befolkningen som sett minst ett program inom ett utbudsområde från Sveriges Television under en genomsnittlig vecka". Vecka 40-49 var det i genomsnitt 9,1% som såg *Mitt i naturen* (onsdagar) och 8,3% som såg *Mitt i naturen – film* (söndagar). Att jämföra med, enligt SVT:s kategorisering, exempelvis samhällsprogrammet *Agenda* (söndagar) 5,9% och kulturprogrammet *Studio Pop* (onsdagar) 2,0%. Naturprogram ligger under programkategorin "Fakta" i SVT:s utbud.
6. Latour & Woolgar (1986) visar i sin klassiska studie hur vetenskap "görs" också i laboratorierna. Latour och Woolgar gör deltagande observation bland naturvetenskapliga forskare och diskuterar de sätt som dessa konstruerar den vetenskapliga kunskapen. Vetenskapen formas i dialoger mellan forskarna, där exempelvis sociala hierarkier och retoriska strategier är avgörande för de slutgiltiga tolkningarna av de rön som tas fram i laboratorierna.
7. Jfr Rothfels (2002) där en rad olika representationer av djur beskrivs, dock inte i naturfilm. Här analyseras bland annat djur i litteratur, i konst, konstruktionen av "räven" i den engelska rävjakten, hur historien om ett kloningsprojekt av ett husdjur skildras på Internet (the Missyplicity Project) m.m. Se även Burt (2002) om hur djur skildras i spelfilm.
8. Denna romantiska syn på lejonet tycks ha tilltagit under 1900-talets lopp. I de tidiga jaktfilmerna, som exempelvis *Roosevelt i Africa*, dödade lejon. Men enligt Mitman (1999) sker en allmän sentimentalisering av naturen i amerikansk naturfilm från och med 1950-talet. Det tycks som om ju större avstånd mellan människan å ena sidan och natur och djur å den andra, desto mer romantiseras Naturen och Djuren. Älgen tycks vara ett alldeles för vanligt förekommande och "nära" djur i relation till den västerländska människan för att kunna kvalificera sig för beundrande, romantiska och sentimentala skildringar.
9. "In female Lions, homosexual interaction are often initiated by one female pursuing another and crawling under her to encourage the other female to mount her. When mounting another female, a Lioness displays a number of behaviors also associated with heterosexual mating, including gently biting the mountee on the neck, growling, making pelvic thrusts, and rolling on her own back afterward" (Bagemihl 1999: 433).
10. Ett klart undantag i materialet vad gäller genuslenträn finns dock i form av en lejonfilm som visades 940116 i SVT 1 om Ngorongoros lejon. Där konstaterar speakerrösten bland annat att "Hannens roll är alltså ganska obetydlig: han ska se stor och stilig ut, hålla andra hannar borta och befrukta honorna. Men annars är han snarast en belastning för flocken".

Referenser

- Abrahamsson, Ulla B (1999) *I allmänhetens tjänst. Faktaprogram i radio och television 1955-1995*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Bagemihl, Bruce (1999) *Biological Exuberance: Animal Homosexuality and Natural Diversity*. London: Profile Books.
- Bolter, Jay David & Richard Grusin (2000) *Remediation: Understanding New Media*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Bousé, Derck (2000) *Wildlife Films*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Bryld, Mette & Nina Lykke (2000) *Cosmodolphins: Feminist Cultural Studies of Technology, Animals and the Sacred*. London & New York: Zed Books.
- Burt, Jonathan (2002) *Animals in Film, vol. 1*. London: Reaktion Books.
- Butler, Judith (1990) *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London & New York: Routledge.
- Butler, Judith (1993) *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. London & New York: Routledge.
- Coates, Peter (1998) *Nature: Western Attitudes Since Ancient Times*. Cambridge, Oxford: Polity Press.
- Franklin, Sarah, Celia Lury & Jackie Stacey (2000) *Global Nature, Global Culture*. London: Sage.
- Furhammar, Leif (1995) *Med TV i verkligheten. Sveriges Television och de dokumentära genrerna*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Haraway, Donna (1989) *Primate Visions: Gender, Race and Nature in the World of Science*. London & New York: Routledge.
- Hirdman, Yvonne (1988) Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning, i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr. 3.
- Hirdman, Yvonne (2001) *Genus – om det stabila föränderliga former*. Stockholm: Liber.
- Keller, Evelyn Fox (1984) *Reflections on Gender and Science*. New Haven: Yale University Press.
- Latour, Bruno & Woolgar, Steve (1979/1986) *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*. Princeton, N.Y.: Princeton University Press.
- Merchant, Carolyn (1980) *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution*. New York: Harper & Row.
- Mitman, Gregg (1999) *Reel Nature: America's Romance with Wildlife on Film*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Nilsson, Per (2000) Svensk naturfilm skördar framgångar, *Metro* 001103.
- Robertson, George, Melina Mash, Lisa Tickner, Jon Bird, Barry Curtis & Tim Putnam (red.) *FutureNatural: Nature, Science, Culture*. London & New York: Routledge.
- Rothfels, Nigel (ed.) (2002) *Representing Animals*, Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

- Said, Edward (1978/1991) *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*. London: Penguin.
- Snarud, Per (2003) Apsett utmanar Darwins teori, *Dagens Nyheter* (Vetenskap) 030301.
- Sveriges Televisions public service-redovisning 2002, www.svt.se.
- Vasey, Paul L. (1995) Homosexual Behavior, in Primates: A Review of Evidence and Theory, *International Journal of Primatology*, no. 16.
- Schiebinger, Londa (1993) *Nature's Body: Sexual Politics and the Making of Modern Science*. London: Pandora.
- Zuk, Marlene (2002) *Sexual Selections: What We Can and Can't Learn about Sex from Animals*. Berkeley: University of California Press.

Appendix

Naturfilmförteckning

Uppgifternas fullständighet varierar från film till film, då det inte tycks finnas några enhetliga regler för vilka uppgifter som bör redovisas före eller efter det sända programmet. Observera också att sändningsår inte är detsamma som produktionsår. Inte heller finns garantier att nedanstående sändningstider också är den första gången filmerna sändes.

Lejon

1979-01-01, kl. 15.30-16.30 SVT 1

Född till kung i djurriket: om lejon i Kenya (Born to be King)

Director: Seido Hino

Photography: Kazu Matsumoto, Akira Kimura, Maremichi Matsui, Masahiko Takahashi, Shuuichi Kageyama

Editor: Fumio Kubooka

Music: Sadao Watanabe

Producer: Masaya Yoshikawa

Nippon Television Network Corp.

1987-10-10, kl. 18.30-19.30 SVT 1

Ett med naturen: lejon i Afrikas natt

Presentatör: Arne Weise

Photography: David & Carol Hughes

Översättning: Sverre Sjölander

National Geographic

1992-03-05, kl. 20.00-21.00 SVT 1

Ett med naturen: året med Khali, lejoninnan (Kali the Lion)

Presentatör: Arne Weise

Directed & photographed by: Simon King

Film editors: Jonathan Birkett, Ian Wilson

Music: The people and animals of Masai Mara

Composed by: David Lowe

Produced by: Simon King

Lion consultant: Jonathan Scott

Översättning: Sverre Sjölander

BBC

1993-01-07, kl. 20.00-21.00 SVT 1

Jan Lindblad i våra hjärtan. Ur djungelbokens värld: lejon (1980)

Presentatör: Arne Weise

Foto m.m.: Jan Lindblad

Fältassistent: Pia Thörn

1994-01-16, kl. 20.00-21.00 SVT 1

Ett med naturen: Ngorongoros lejon

Presentatör: Arne Weise

Översättning: Sverre Sjölander

Produktionsdata saknas i övrigt

1997-03-25, kl. 21.00-22.00 SVT 2

Mitt i naturen: Lejonet

Presentatör: Lena Liljeborg

Photography: Owen Newman

Producers: Amanda Barret, Owen Newman

Editor: Stuart Napier

BBC

1998-05-10, kl. 20.00-21.00 SVT 1

Mitt i naturen: Lejon i nationalparken Etosha i Namibia

Presentatör: Charlotte Permell

Photography: Adrian Warren, Justin McGuire

Producer: Ann F. Kim

Music: Laura Karpman

Översättning: Sverre Sjölander

1999-03-21, kl. 20.00-21.00 SVT 1

Mitt i naturen: Lejon i Serengeti nationalpark, Tanzania

Presentatör: Charlotte Permell

Photography: Sophie Buck

Producer: Patrik Morris

Översättning: Sverre Sjölander

2001-05-13, kl. 20.00-21.00 SVT 2

Mitt i naturen: systerskap på savannen – afrikanska lejon

Presentatör: Charlotte Permell

Foto/regi: Barbara Tyack

Redigering: Michael Holmes

Musik: Ray Russel

Producent: Caroline Brett

Översättning: Gunilla Bertili

Survival

2002-03-31, kl. 20.00-21.00 SVT 2

Mitt i naturen: lejonflocken inifrån

Presentatör: Charlotte Permell

Foto: Michael W. Richard & Geoffrey Bell

Redigering: Stuart Napier

Musik: Will Gregory, Governors Camp Bush Band & The Maasai Dancers

Producent: John Downer

Översättning: Jan-Åke Sääf

BBC

Älg

1994-05-30, kl. 20.00-21.00 SVT 1

Mitt i naturen

Inslag: Amatörfilm om älg som sängkamrat (ca 15 min)

Foto: Helge Määttä

1997-12-26, kl. 10.00-10.15 SVT 1

Älgen som går köksvägen

Manus och regi: Wilhelm Sörensen

En kortfilm från Europa Film, 1959

1997-07-30, kl. 19.00-19.30 SVT 1

Våra vilda djur: Älgen (barnprogram)

Foto: Bertil Palmgren, Holger Jacobaeus

Musikarrangemang: Erik Baumann, Nathan Göring

Produced by: Arne Nævra

Editing: Kjell Hartlöv

NRK och Arne Nævra

1999-05-16, kl. 20.00-21.00 SVT 1

Mitt i naturen: De stora älgarna i Sarek

Presentatör: Charlotte Permell

Regi/foto: Arne Nævra

Prodass/b-foto: Dagfinn Kolberg

Musik: Halvdan Nedre

Ljudmix: Helge Holmen

Ljus: Trygve Andresen

Produktionsstöd: Nordisk film och TV-fond, i samarbete med SVT, DR, YLE, NRK 1 – Naturredaktionen 1998

Øjenvidnet og den berørte beskuer

11. september i medierne

BRITTA TIMM KNUDSEN

[...] for medfølelse er netop det, som har fået arten til at overleve.

Lars von Trier i *Euroman*, juni 2003 s. 44.

Alle kan blive enige om, at terrorangrebet på WTC 11. september 2001 var en mediebegivenhed. Men hvad betyder det egentlig? I modsætning til Golfkrigen, der ifølge sociologen Jean Baudrillard ikke fandt sted, fordi virkelighedens medialisering i Golfkrigens tilfælde gjorde selve aktionen uvirkelig, skete 9/11 lige for næsen og øjnene af beskueren – på nettet eller på tv. Dette er blevet udlagt som om beskueren blev fanget mellem en æstetisk fascination af billederne og en etisk forpligtet involvering i begivenheden gennem billederne. Indenfor medieforskningen er det kendt stof, at eksempelvis nyhedsbilledernes øjeblikkelige mediediffusion involverer beskueren øjeblikkeligt globalt i det, som sker lokalt. Det er ligeledes en kendt sag, at medierne rammesætter begivenheder diskursivt, hvilket betyder, at vi lynhurtigt får en stabiliserende forståelse af begivenheden, i tilfældet 9/11 om ofre og helte (brandmændene) og om hvem, der gjorde det (fjender, Osama bin Laden) med hjælp fra hvem (fjendens hjælpere, Saddam Hussein, Ondskabens akse).

Den diskursive rammesættelse er yderst vigtig, for den leder frem til de politiske beslutninger, der træffes som reaktion på begivenheden. Politologen James Der Derian har i den forbindelse påpeget, at beslutningen om at gå i krig mod Irak blev truffet i dagene umiddelbart efter terroranslaget på WTC.

Et lidt overset element i mediebegivenheden synes at være den æstetiske fascination, som bille-

derne udøver på beskueren. I stedet for at betragte disse elementer og den fascination, de udøver som upassende i forhold til en rædselsvækkende begivenhed, vil denne artikel argumentere for at de formelle elementer i mediernes præsentation og re-præsentation af begivenheden, er med til at *røre* og *bewæge* os som tilskuere.

Denne artikel vil pege på hvorledes etiske og æstetiske effekter spiller sammen i mediernes re-præsentation af katastrofen. Til det formål anvendes både Nyhederne – DR1 og TV2's – på selve dagen og to dokumentarudsendelser *Øjenvidner fra Helvede* og *Katastrofen indefra* som eksempler.

9/11 i medierne har en begivenhedskarakter, der kan deles tematisk op i tre dele: begivenhedens forhold til repræsentationen, begivenhedens karakter af live-event og begivenhedens karakter af traume. Timothy Rainer definerer en begivenhed således: "We represent objects, but we can only undergo events. The event as such is not something that can be represented. If anything, events are what drive us to representation" (Rainer 2000:2). En begivenhed "skylder ind over os" og dens karakter af begivenhed får den til at pege på repræsentationen og ikke mindst dens grænser. Jean-Luc Nancy fastslår i *Being Singular Plural*, at "The surprise – the event – does not belong to the order of representation" (Nancy 2000: 173). Hvis begivenheden ikke hører til repræsentationens regime, hvor hører den så til kan man passende spørge og svaret må være, at begivenheden *præsenterer sig* netop ved at "slå hul på" den massemediale repræsentation.

Nyhederne Ekstra TV2 kl. 14.40 er specielt interressante i den forbindelse. Billedet af et brændende tårn dækker hele billedfladen, mens den kvindelige studievært, off-screen, slår fast, at WTC, New York, er blevet angrebet af to fly for kort tid siden. I studiet er den kvindelige studievært, Lotte

Mejlhede og journalisten Jes Brinch til stede. De har den interessante arbejdsdeling, at Lotte Mejlhede forsøger at sætte begivenheden ind i en fortolkningsramme (f.eks. ved at kalde begivenheden for et "angreb"), mens Jes Brinch hele tiden korrigerer for at undgå at drage for hastige konklusioner på baggrund af den sparsomme viden, der foreligger på dette tidlige tidspunkt. Begivenhedskarakteren af denne begivenhed – dens karakter af præsentation – sætter sig igennem som et sammenbrud i den journalistiske diskurs. Begivenheden er tilstede som noget, der (endnu) ikke kan repræsenteres; den præsenterer sig som en mangel på definition af, hvad der egentlig er tale om her. Den præsenterer sig som en diskrepans mellem det skete og forståelsen af det skete. En del andre træk viser kollapsen i den journalistiske diskurs: ufærdige sætninger, tab af telefonkontakt med vidner og kilder, afbrudte sætninger, gentagelser, tøven. På lydsiden – akkompagnerende et af de – adskillelige – billeder af fly nummer to, der flyver ind i sydtårnet, høres den kvindelige studievært kommentere sin egen journalistiske performance: "Hold kæft-, det kører godt...". Bemærkningen bliver straks undskyldt, men det interessante er, at kollapsen i den journalistiske diskurs bemærkes af udøverne selv.

Begivenhedskarakteren af denne begivenhed præsenterer sig som kollaps, og dens effekt er tydeligvis, at den sætter alle – tv-seere, politikere, journalister – på samme niveau i forhold til denne begivenhed: den overgår alt, bogstaveligt talt. Seeren bliver vidne til den og impliceres i denne verdensomspændende begivenhed i samme nu som den sker.

11. september-angrebet var udtænkt som en mediebegivenhed. Jean Baudrillard beskrev allerede i bogen *Implosion og forførelse* [1978], 1984 terrorismen som en politisk virksomhed, der ikke vil lade sig repræsentere politisk (af partier, synspunkter, argumenter), men som præsenterer sig via medierne. Dens strategi er at sende chokbølger gennem medierne (Baudrillard 1978: 80).

Også i sine aktuelle studier over terrorismens væsen peger Baudrillard på, at moderne terrorisme anvender begivenhedens øjeblikkelige og globale diffusion som en visuel strategi. Begivenheden kan kun blive så global kraftfuld og symbolsk på grund af sin karakter af billed-begivenhed: "Virkelighed og fiktion er uløseligt knyttet sammen, og fascinationen af attentatet er først og fremmest en fascination af billedet [...] Nej, billedet er der først, og virkelighedens bæven kommer som et resultat af det". (Baudrillard 2002: 164). Hvad kommer først, virkeligheden eller billedet af begivenheden? Pointen er, at de to ting kommer samtidig, men hvis man stiller spørgsmålet

hvad denne samtidighed så betyder for vores opfattelse af begivenheden, så kommer der højst forskellige svar. Baudrillard fornægter ikke sin radikale konstruktivistiske position, der anskuer begivenheden som uvirkelig, simulakral med Baudrillards egen term. Det vil sige, at billederne producerer en beskuer, der drages af fascination af billederne og som forbliver på et æstetisk distanceret hold af begivenheden.

Denne artikel vil snarere undersøge virkeligheds-effekterne af 9/11 som live-event. Hvorledes produceres beskueren som etisk forpligtet? Blandt andet ved at tv-seerne placeres som øjenvidner til begivenheden (på samme niveau som journalister, politikere osv.) og ved at få information om begivenheden gennem forskellige vidneskildringer, hvis formål er at formidle en kropsbåret affektiv erfaring af begivenheden.

9/11 var en medieret live-event. Tv-seeren kom ind i begivenheden med ganske få minutters forsinkelse og var til stede, da det andet fly fløj ind i WTC's sydlige tårn. Mary-Ann Doane har fastslået, at tv's noem – dets særegenhed – er dets relation til tid, det vil sige dets evne til at være *live* i *real-time*, dets evne til at transmittere begivenheden direkte eller med ganske lille tidsforskydning. TV – og tv-nyheder specielt er eminente til at fremstille den katastrofiske begivenhed, fordi de kan være der – ganske simpelt – på pletten. Live-transmissionen involverer ikke blot tidsligt, men også rumligt i den verdensomspændende begivenhed.

Øjenvidnet er en vigtig subjektposition i det 21. århundrede. Medierne gør alle til medskyldige og det er ikke længere muligt at sige, at man ikke vidste. (Ellis: 2000). Ellis kalder beskuerpositionen paradoksal: sikker og urørlig på den ene side og samtidig magtesløs. De elektroniske massemedier kan skabe fælles rum overalt og dermed give seerne et glimrende overblik; men dette parres med magtesløshed, ifølge Ellis. I forhold til det berømte tv-loop fra 11. september så bliver beskueren ganske rigtigt til øjenvidne, men når der ses og høres øjenvidneskildringer bliver seeren vidne til vidnesbyrdene.

Dori Laub taler om vidner på tre forskellige niveauer. Det niveau, hvorpå man er vidne for sig selv i sin egen beretning; det niveau, hvor man er vidne til de andres vidnesbyrd; og det niveau, hvorpå man er vidne til vidneprocessen selv¹. Det at bevidne er vigtigt, fordi det er led i en genopbygning af selvet og vigtigste byggesten er i den forbindelse *den Anden*. Dori Laub, der taler om Holocaustberetninger, fastslår at det vigtigste træk, når man lever i en Holocaust-verden er, at man ikke har nogen Anden, at man ikke bliver anerkendt som et subjekt i den symbolske andens øjne, man har ikke et Du at

vende sig til; man er tilintetgjort, umenneskeliggjort i den Andens øjne og dermed også for sig selv. *At fortælle sin historie er første skridt på vejen til at genetablere et du*, man fortæller til. At være vidne til en beretning eller til et vidnesbyrd, som måske aldrig har været fortalt før og som først erkendes som sådan i det øjeblik det fortælles, betyder, at man som tv-seer egentlig bliver vidne til begivenheden før fortælleren selv gør. Som vidne (tv-seer) installeres man som upersonlig eller anonym Anden for beretterens vidnesbyrd.²

Hermed er det muligt at skelne niveauerne fra hinanden i vidneberetningerne. Den første kategori kan man kalde *det dokumenterende øjenvidne*. Fotografen eller dokumentarfilmskaberne dokumenterer begivenheden, hvilket formaterer den som en overvældende begivenhed, der egentlig ofte kun er en hårsbredde fra at opsluge øjenvidneberetteren selv. Den hårfine grænse mellem at være offer og øjenvidne, som disse dokumentargenrer eksponerer sætter fokus på balanceakten mellem at være offer for skæbnens lynnedslag i form af pludselig katastrofisk død, ulykke eller sygdom og at være vidne til andre, som er ofre for disse nedslag.

Tv-nyhederne på dagen har andre eksempler på øjenvidneberetninger fra gade-niveau. Poul Erik Skammelsen bor på Manhattan som TV2's udsendte medarbejder og han er det første lokale vidne, der telefoninterviewes, mens han visuelt repræsenteres i split screen. Han har ingenting set og han kan ingenting se fra sit lokale ståsted, som han sigende udtrykker med bemærkningen: "I ved sikkert mere end jeg". Hermed udtrykkes det, at det kameramæssige overview vi har på begivenheden er bedre end hans gade-niveau-oplevelse, eftersom han end ikke er i nærheden af åstedet. På DR 1 optræder der to markante vidneskildringer fra åstedet eller i umiddelbar nærhed deraf, som er interessante. Det ene præsenterer sig som et telefoninterview med Marie Billegrav, et dansk vidne, der befinder sig i en bygning i umiddelbar nærhed af WTC. Det andet vidnesbyrd kommer fra en kvinde på gaden, der kommer løbende fra åstedet, og som forfærdet og grædende beretter om synet af mennesker, der springer ud af vinduerne på WTC. Disse tre vidnesbyrd er en god illustration af netop vidneskildringen på gadeplan. Vidnet har ingen ekspertstatus, men er netop bare en krop i en bestemt farefuld situation og det er et sådant vidnesbyrd fra kroppen, som vi forventer og får fra de lokale vidner. I nyhedsudsendelserne fra 11. september erstatter de lokale vidnesbyrd ikke ekspertudsagnene (fra militæreksperter, USA-korrespondenter, Melle-møst-eksperter, terrorisme-eksperter mv.), men de udgør helt klart en helt anden form for vidnesbyrd

end ekspertudsagnene. De kropslige affektive vidnesbyrd supplerer analyserne.

Disse vidnesbyrd er ikke overflødige eller undergravende for informationsniveauet, men de formidler kropsligt de følelser, der råder i den pågældende situation. Disse vidner opfylder m.a.o. ikke et kognitivt formål, men netop et *affektivt* formål: de formidler hvordan det må være at befinde sig i en så farefuld situation med sin krop. Tv-seeren oplever situationen gennem disse vidner, gennem deres berørte kroppe. Deres virkelige angst og bekymring er det, som videregives. Marie Billegravs stemme ryster, den vibrerer af panik og chok. Hun er næsten ude af stand til at tale sammenhængende og gentager flere gange: nu skal jeg bare ud herfra.... Denne kvindes vidnesudsagn kan man kalde *vidnesbyrdet fra den udsatte krop*. Det tredje vidnesbyrd fra *den affektivt berørte krop* hidrører fra kvinden, der grædende beretter om, hvad hun har set og som sådan repræsenterer beskueren i billedet. Beskueren involveres emotionelt i scenariet igennem en berørt krop.

En traumatisk begivenhed

Katastrofen bryder nyhedernes flow ved sin pludselighed, ved sit skalaforhold, ved teknologikollaps. 11. september er en katastrofisk begivenhed, men er den også traumatisk? Hvis man går helt klinisk til værks og taler om en "Post-Traumatic Stress Disorder", som følge af granatchok, af at være soldat i frontlinien, af stress symptomer som reaktioner på både naturlige og menneskeligt forårsagede katastrofer, så er der givetvis nogle, der lider af det som følge af 11. september angrebet. Men det er også muligt at arbejde med det traumatiske i en 'blødere' udgave: som en begivenhed, der er 'ude af proportioner', som en begivenhed, der tager tid at få klarhed over hvad betyder: "Given the nature of the event, this struggle for meaning is something we cannot and perhaps should not easily or quickly resolve. Moreover, this struggle may in any event be unavoidable given *that trauma is that which exceeds experience and exposes the limits of language*" (Campbell 2002: 1). Traumatet udstiller sprogets grænse, men traumatet kan også tematiseres som en begivenhed, der har potentiale til radikal forandring, hvis man kan lytte til det: "to be able to listen to the impossible, that is, is also to have been chosen by it, before the possibility of mastering it with knowledge". (Caruth 1995: 10).

Gentagelsen spiller en særlig rolle som *traume-representation*, fordi den både symboliserer – og dermed bearbejder traumatet fra noget, der skyller ind over én, til noget man bemestrer – og fastholder.

Det vil sige det er en symboliseringsform, der holder "såret åbent" så at sige. Det er en symboliseringsform, der holder liv i traumet, samtidig med, at det bearbejder det. Det velkendte billede af fly nummer to på vej ind i sydlige tårn blev et loop nyhederne viste igen og igen. Det billede og repetitionen af det står som et vartegn for den begivenhed. Man kan sige, at det netop er i *gentagelsen* af de samme billeder igen og igen, at tv's formatering af begivenheden kommer til udtryk.

Denne særlige *æstetisk-rituelle formatering* er interessant, fordi det er den tv-seerne kan huske, ikke kun fordi den er blevet gentaget til hudløshed og dermed banket fast, men fordi den var der på det tidlige tidspunkt, hvor endnu ingen diskursiv 'framing' af begivenheden var fastlagt. På dette tidlige tidspunkt var beskuerne henvist til billedernes tavse vidnesbyrd og fortolkningerne af begivenheden lå endnu åben. Gentagelsen af de billeder – der fremstår som en slow-motion-film – er blevet det visuelle erindringsaftryk af den begivenhed.

Susan Sontag hævder – i forhold til det fotografiske billede, men det kan også siges at gælde medierne repræsentation af katastrofer – at billederne depersonaliserer vores forhold til verden og sætter os udenfor historien, der repræsenteres som en fastlåst størrelse. "I billedverdenen er det sket, og det vil for altid ske på den måde" (Sontag [1977] 1982: 359). At billedliggøre en katastrofisk eller en traumatisk begivenhed vil altid lade en sådan begivenhed fjern og uvirkelig. Billeder chokerer kun hvis de er nye; billeder af katastrofer virker ikke længere på os, fordi vi har set så mange.

Men billederne har ikke (kun) denne de-realiserende affekt. Billederne udvirker et globalt fællesskab omkring denne begivenhed; et fællesskab af *berørte* beskue. Den effekt beror på flere forhold: på den ene side er den kontraktlighed beskueren indgår med dokumentar-fotoet eller nyhedsmedierne helt klar, hvad angår autenticiteten af det viste materiale. "The existence or absence of a real world, real body, real pain, makes a difference". (Taylor 1998: 36). Som en effekt af globaliseringen kan vi sige, at det rum, vi deler med ofrene og den øvrige verden, bringer os i tættere kontakt med disse. Beskueren ser det ske, så fotoets indbyggede forhold til tid via dens haven-været er i den massemediale repræsentation blevet til et det-sker-nu.

En sådan aktualisering af begivenheden gør beskuerpositionen endnu mere vanskelig og moralsk tvetydig. Fordi beskuerens passive øjenvindposition kommer til at ligne den, der indtages ved et katastrofe-åsted. Gentagelsen som formel figur er her central. Med gentagelsen er der tale om en æste-

tisk formatering af begivenheden, der på den ene side holder "såret åbent", men som på den anden side ligeledes repræsenterer en bemestring af begivenheden gennem en rituel repetition.

Kameraet som skjold

Som led i en højtidelighedsholdelse af September 11 sendte TV2 10. september 2002 en dokumentarfilm, der introduceredes således "Dokumentaren skabt af amatør-fotografer, der alle blev øjenvidner fra Helvede". Det dokumenterende vidne er til stede på et "sted" netop med et kropsbåret optageværktøj, tilfældigvis, og det er den hårfine grænse mellem at være offer og øjenvidne, der spilles på i den type beretning. I *Øjenvidner fra Helvede* – som i Jules og Gedeon Naudets dokumentarfilm *Katastrofen indefra* – at gøre med *et dokumenterende vidne*, hvis kamera placerer sig mellem vidnets krop og begivenheden.

Dokumentarfilmen præsenterer live-optagelser på dagen blandet med interviews eller tale fra et senere tidspunkt. På lydsiden hører vi Lucia Davis' egne kommentarer til det, hun ser gennem linsen samt de øvrige øjenvidners reaktioner: f.eks. en kvinde, der skriger højlydt ved synet af det ene tårns fald. Claus Dieter Rath taler om den *live aura*, der er i live-tv. Denne *live aura* beror på, at man netop er med i en begivenhed, der er af stor symbolsk vigtighed: noget, der er større end én selv og som man dokumenterer for en imaginær anden (om man så selv skulle gå under i processen). I en sekvens, løber Lucia Davis mod strømmen for at kunne komme så tæt på kilden som muligt og trodser sikkerhedsfolkene anvisninger for som hun siger i speaket: "I have an inner line of safety and I hadn't reached that line yet". Gaderne rømmes og til slut trækkes hun ind i en butik og straks efter falder det ene tårn virkeligt. Som store skymasser af gråt/brunligt tykt støv og diverse små materialerester lægger det vældige tårn sig ud over store dele af Manhattan. Lucia Davis bliver sammen med sit kropsbårne dokumenterende kamera trukket ind i en butik og en mand skriger: "Væk fra glasset". Vi følger de stærkt rystende billeder og Lucia Davis skriger "Tak, tak" og senere erkender hun, at de øvrige mennesker i butikken måske har reddet hendes liv. *Det dokumenterende vidne* tydeliggør en dobbelt-hed i videokameraets funktion: videokameraet er kropsbåret og kan på den måde komme så tæt på begivenheden som en krop, og kan dermed dokumentere begivenheden på klos hold. Men det er også som om videokameraet beskytter hende mod det farlige ved begivenheden: det er som om det at opleve begivenheden gennem kameraets linse også fjerner den reelle fare og derved gør begivenheden uvirkelig.

Kameraet bliver en slags våben for kvinden mod katastrofen. Som om den dokumenterende krop selv bliver til et billede og derfor ikke sårbar i "kødelig" forstand. *Det dokumenterende vidne* går i ét med kameraet og bliver en cyborg, og det er først i det øjeblik hun reddes, at sårbarheden bliver tydelig.

Det sublime

Karl Heinz Stockhausens bemærkning om September 11 som det største kunstværk i kosmos er af den danske kompromisløse kunstner, Claus Beck-Nielsen – meget fiffigt – blevet knyttet til spørgsmålet om forholdet mellem billede og sprog. Billederne fascinerer, de er *sublime*, det vil sige fra et æstetisk synspunkt er beskuerne stumme. Men i det øjeblik sproget kobles på, betrædes etikkenes felt, ifølge Beck-Nielsen. Det etisk tvivlsomme opstår i samme øjeblik, den æstetiske fascination udtrykkes i ord. Den er dømt til at være stum, mener han.

Ifølge Kant i *Kritik der Urteilkraft* er det sublime ikke en egenskab ved tingene, men en følelse, der vækkes i beskueren. Kant skelner mellem det skønne og det sublime; det skønne er en følelse af rolig kontemplation og umiddelbart behag, som sindet stemmes i. Livskraften øges og forestillingsevnen bliver legende. Det sublime, derimod, er kun en indirekte nydelse; fordi følelsen er betinget af, at beskueren både er tiltrukket og frastødt af genstanden. Først sker der en reduktion af livskraften; dernæst en forøgelse af den. Det sublime er en følelse, der opstår når fornuften møder sin grænse. Altså når "jeget" når til grænsen for hvad det kan fatte. Det vi ikke forstår med fornuften lader sig fremstille sanseligt, hvilket vil sige, at fornuftens grænser bliver tematiseret gennem en sanselig fremstilling.

Vi kan *sans*e angrebet på WTC, men både vores forestillingsevne (militærekspt J.C.Hansen sagde i DR1's ekstrasendelse, at et sådant scenario var umuligt at forestille sig indenfor rammerne af de militære simulationsscenarier, han havde været med til på Pentagon) og vores fornuft må melde pas. Det er indlysende, at begivenheden et kort øjeblik står og vibrerer dér.... Det er disse øjeblikke, hvor begivenheden er ren begivenhed uden at være rammesat, disse øjeblikke, hvor det traumatiske slår sig vej ind og sætter sig varige spor og hvor repræsentationen et kort øjeblik bliver præsentation, disse øjeblikke kan være æstetiske momenter, hvor en helt afgørende forandring kan sætte ind...

Kant kommer frem til, at det, der redder os, alligevel, er fornuften og dens evne til at danne begreber. Hele rammesættelsen af begivenheden er en begrebsliggørelse, der putter den ind i nogle velkendte

forståelsesrammer. Men mens begivenheden står og vibrerer som ren begivenhed, som traume, som æstetisk præsentation, så afsætter den også beskuerreaktioner og det er derfor denne fase er vigtig. For det er dér den sætter sig sit vigtigste aftryk. Gentagelsen er en sådan præformatering af begivenheden; en æstetisk-rituel omgang med det traumatiske. Spørgsmålet er om den sublime følelse, som billederne afstedkommer, og den blanding af fascination og afsky, som billederne afføder i beskueren får beskueren til at lande på sine sikre "begrebsfodder" eller om vi ikke snarere har at gøre med en fascination som i horror-genren, hvor beskueren udfordres på sine kognitive skemaer. 11. september kan anskues som en monstrøs handling, der ligger udenfor det menneskelige eller ond handling: det er en handling, der sprænger de kendte kognitive skemaer (Carroll 1990:31). I det sublime begrebsliggøres det rædselsvækkende, det reelle, mens det i horroren blot hylides.

Slavoj Zizek påpeger den lidenskabelige dyrkelse af det Reelle, som har været kendetegnende for den politiske kultur i det 20. århundrede. Zizek tematiserer gentagelserne – billedloopene – som nogle, der producerer ren nydelse for beskueren. Nydelse fordi billederne er ægte "som snuff porno i modsætning til almindelige sadomasohistiske pornofilm" (Zizek 2002: 21). Zizek tematiserer hvorledes disse billeder fascinerer os, fordi vi lider af virkelighedshunger. Som et avantgardistisk kunstværk knytter den terroristiske handling an til "realisationen af fantasien"; den virkeliggør det, som man kan drømme om: ødelæggelse af symbolerne for vestlig kapitalistisk hegemoni. Den nøjes ikke med at repræsentere ødelæggelsen – som i katastrofefilmene – den udfører dem virkelig og heri ligger, ifølge Zizek, den fascination, som handlingen udøver.

I det perspektiv ligger der klart en *konflikt* mellem den æstetiske indstilling og den etiske – den konflikt som Claus Beck-Nielsen forsøger at løse ved at sige, at der er en uoverstigelig forskel mellem en fascination af billederne og så de ord, billedfascinationen ledsages af. Men der behøver ikke være en sådan modstilling på spil. Pointen er, at visse æstetiske elementer tværtimod beforder en etisk reaktion. Mediernes æstetisk-rituelle formatering af det traumatiske via gentagelsen er et sådant formelt element, hvor repræsentationen holdes åben for nye former, for nye reaktionsmåder, for nye selvforståelser.

Den berørte beskuer

Luc Boltanski beskriver i *Distant Suffering* forskellige beskuerpositioner i forhold til et katastrofisk

scenarie og han beskriver især, hvorledes forskellige beskuerpositioner produceres af forskellige formelle karakteristika ved de katastrofiske repræsentationer. Boltanski taler om tre former for involvering, som billeder af lidende afstedkommer: vi kan indigneres og gå efter de skyldige, vi kan føle medlidenhed med ofrene og vi kan få en følelse af det sublime ved lidelsens visuelle eksponering.

Luc Boltanskis afgjort mest interessante begreb er hans "politics of pity", det vil sige hans afsøgning af mediernes mulighed for at skabe et medlidenhedsfællesskab gennem måderne, hvorpå katastrofer er repræsenterede. Boltanski taler om tv's evne til at formidle mellem de uheldsvangre lidende på billederne og de heldige beskuere; tv skaber et bånd mellem disse to instanser; et bånd, han benævner "a politics of pity". Man kan allerede her forstå, at Boltanski ikke er enig med Susan Sontag i vurderingerne af katastrofiske repræsentationer som repræsentationer, der er i fare for at ligegyldiggøre sin beskuer. De elektroniske massemedier kan derimod involvere sine beskuere.

Hvis vi skal indgå et medlidenhedsforhold med den lidende er der nogle forudsætninger, der skal være opfyldt. Forholdet mellem beskueren og den lidende skal være et rent forhold, dvs. de må ikke være hverken fjender eller venner. Der skal være tale om et udelukkende moralsk engagement, befriet for interesse eller andre bindinger. Det moralske engagement afstedkommes i et spil mellem distance og involvering. Og dette engagement er ikke kun følelsesmæssigt: det konverteres til handling i form af tale eller penge.

Boltanski skelner mellem medlidenhed (pity) og medfølelse (compassion). Idealfiguren i forhold til medfølelse er den barmhjertige Samaritaner. Her er man fysisk til stede ansigt til ansigt med den nødlidende. Den medfølelse er konkret og hjælpen, der ydes er ofte helt konkret, stum og direkte kropslig. I medlidenhedsrelationen er relationen på distance eller medieret. I den relation aktiveres følelserne og den er modsat medfølelsen ikke stum og kropslig men tværtimod veltalende. At producere tale er en handlingsmodus for Boltanski.

Visse formelle træk skal være til stede for at denne medlidenhedstopik kan etableres: 1. Vi involveres i medieret lidelse hvis vore følelser organiseres omkring en godgører, en hjælper. Vores følelsesmæssige involvering er betinget af at nogen agerer som barmhjertige samaritanere for os i billederne. 2. Vi som beskuere kommunikerer direkte med det indre i de nødlidende. En inderligheds-metafysik etableres. 3. Vi berøres af et *takfuldt* kamera. 4. Historien skal fremstilles med bestemte narrative greb

hentet fra romanen. 5. De tårer vi evt. græder er befriende. De er genfødsleens tårer.

De to franske brødre Jules og Gedeon Naudets dokumentarfilm *The Catastrophe from Inside* sendt 10. september 2002 på TV2 tjener her som illustration af Boltanskis pointer. Dokumentarfilmen skulle oprindeligt have drejet sig om livet som brandmand og brandmandsaspirant i New York, nærmere bestemt på station 1, vogn syv. Men det blev til en dokumentarfilm om 11. september, for mandskabet var der – til stede – den dag, tilfældigvis. 11. september som begivenhed bryder igennem og griber forandrende ind og samtidig indfries forventningerne til live-tv. Når live-tv lover os et møde med det virkelige, et møde med det uforudsete, så plejer man at replicere, at det er et løfte, der aldrig indfries. I dette tilfælde, hvor en film om brandmandsarbejde i New York bliver til en film om 11. september, griber begivenheden forandrende ind. Samtidig påpeges det af filmens rammefortæller, Robert de Niro, at vi her får et stærkt redigeret materiale at se. Robert de Niro er rammefortæller (som filmstjerne en paradoksalt garant for autenticitet og seriøsitet i fremstillingen), men en serie diegetiske fortællere optræder ligeledes: de to filmskabere, James Hanlon (brandmand, idémænd bag det oprindelige projekt, der i øvrigt siger til seeren, at "You will see everything") en række andre brandmænd, Tony, brandmands-aspirant, hvis forløb fint går i spil med filmens før og efterstruktur. Tiden før Tony oplever en "rigtig" brand, 11. september-angrebet som manddomsprøven, hvor han i øvrigt beordres til at blive på stationen og hans efterfølgende ulydighed over for den ordre og genforeningen med de andre brandmænd på stationen efter begivenheden.

Dokumentaren er udover de indspil fra ramme-fortælleren, der er lagt ind i filmen som suspensskabende affekter, struktureret omkring billeder og lyd fra åstederne (stationen, stueplanet i det nordlige WTC-tårn, gaderne) og så scener, hvor aktørerne på billederne reflekterer – på et senere tidspunkt – over hvad de følte og tænkte i situationen.

Dokumentaren opbygger narrativ suspense hele vejen igennem: både i den indledende manøvre, hvor man som beskuer placeres imellem begæret efter at se det hele i forhold til den redigerede version. Med den klare før- og efterstruktur bygget op omkring Tonys dannelseshistorie/manddomsprøve og med den klare suspense, der er lagt ud i forhold til om han og de andre slipper levende ud af tragedien. Et af højdepunkterne er nemlig, da Tony genfinder dem alle i live fra station 1, vogn syv. Man kan sige at selve spændingsopbygningen slet ikke ville have kunnet lade sig gøre, hvis nogle af brandmændene fra

station 1 var omkommet. For at anvende Boltanskis begreber kan vi sige, at den narrative spændingsopbygning, rammefortælleren og de forskellige diegetiske fortællere i en egentlig klassisk rammestruktur er en form, der veksler mellem at give beskueren nogle chok i de situationer, hvor der ageres og så producere "tenderheartedness" "medlidenhed" i de situationer, hvor der reflekteres over begivenheden. Når der reflekteres bliver den fortællende netop vidne til sin egen historie og beskuerne er også vidner – til øjenvidneberetningen, og også til det følelsesmæssige aftryk, som begivenheden har afsat i de impliceredes sind.

Når beskueren præsenteres for det perspektiv (hvad der ofte har været tilfældet med de forskellige visuelle repræsentationer af 9/11 f.eks. i fotoessays), hvor vi i stedet for at se begivenheden afbilledet ser begivenhedens *aftryk* i nogle beskueres øjne, ansigter, gestik, inviteres der til følelsesmæssig involvering i scenariet. Beskueren involveres i den talendes eller reflekterendes inderlighedsmetafysik.

Et andet vægtigt træk i Boltanskis "topic of sentiment", hvor beskueren involveres emotionelt i scenariet, er billedernes centrering omkring "en godgører". I den forstand er brandmanden som kategori et storslået valg. Brandmanden er kontraktligt forpligtet til at redde menneskeliv, men når dette så ofte kun kan udføres ved at sætte sit eget liv på spil, så bliver brandmænd pludselig helte. Ikke helte i militær forstand – som i visse ikonografiske fremstillinger – men netop som hverdagsetiske helte, der altid kæmper for en god sag.

Især i én scene træder dette aspekt særligt tydeligt frem: Den ene af brødrene, Jules Naudet, er kommet ud af kælderen på tårn 1 og siger i samme øjeblik, at det eneste han kan gøre er at filme. Hans aktion er at dokumentere begivenheden, mens de andre forsøger at redde andre eller bare sig selv. Jules Naudet løber hen ad gaden sammen med en flok brandmænd, da en stor buldren lyder, samtidig bliver kameralinsen helt brun og grumset og billedet tilter for til slut at gå helt i sort. Dette er øjeblikket, hvor det andet tårn styrter sammen. Jules Naudet forklarer selv i en voice-over, at han først da blev klar over, at en brandmand havde kastet sig ovenpå ham for at beskytte ham imod de nedstyrtende bygningsdele. Kameraet bliver i denne scene indeksikalsk, grumset til med virkelighedens støv, der forhindrer at en helstøbt konfiguration af begivenheden tager form. I den scene må man sige, at den barm-hjertige samaritaner er meget konkret, kropsgestisk i sin redningsaktion, hvad der altså genererer følelse hos beskueren.

Et sidste træk fra Boltanski, som denne film også kan eksemplificere er det taktfulde kamera. Da

Jules Naudet sammen med en brandinspektør nærmer sig WTC efter de første redningskøretøjer er tilkaldt, går de sammen igennem en lille forhal inden den store hall. Her lyder der skrig og Jules Naudet siger, at han til højre kan se to mennesker i brand; men at han ikke mener nogen skal se det syn og foretrækker ikke at vise det. Så dette kamera er godt nok dokumenterende, men det viser ikke ALT, det redigerer. Det er et etisk kamera, der foretager valg for beskueren. Det beskytter beskueren (ligesom det beskytter *det dokumenterende vidne i Øjenvidner fra Helvede*).

Pointen for Boltanski med disse overvejelser over "the topic of sentiment" er at sige, at vi som beskuer involveres emotionelt i scenarierne, hvis visse formelle træk er opfyldt. Denne involvering er ikke "gratis", men den befordrer dels handling i form af pengestøtte og 'talegaver' så at sige, dels grundlægger eller understøtter denne "topic of sentiment" en universel humanitet. Der knyttes et universelt humanitært bånd mellem den nødlidende og den, som berøres.

Man KAN mene, at brødrene Naudets film er for sødsuppeagtig eller "amerikansk" endskønt den er lavet af franskmænd. Pointen med at drage den ind er for mig at plædere for et universalistisk ETISK synspunkt, der argumenterer for solidaritet med alle ofre (også selv om de er amerikanere). I modsætning til mere kulturalistiske og traditionelle venstrefløjspositioner, hvis eneste interesse er at placere skyld og ansvar (i sidste ende over på ofrene selv), kan man med Zizek konkludere, at "Hvert individs rædselsfulde død er absolut og usammenlignelig" (Zizek 2000: 64). Et universalistisk standpunkt indebærer en betingelsesløs solidaritet med ALLE ofrene, siger Zizek, netop fordi relativeringen af tragedien for det enkelte offer ("jojo, men der sker MEGET VÆRRE ting overalt i verden hele tiden") indplacerer ens argument i en skræmmende matematik og i værste fald en terroristisk logik.

Denne artikel har foretaget en æstetisk læsning af nogle formmæssige træk ved mediernes behandling af 9/11. Følgende konklusioner kan drages: den æstetiske modulering er med til at skabe en universel etisk involvering for beskueren. Det universelle perspektiv etableres gennem medlidenhedstopikken mellem offer og beskuer. Øjenvidneskildringerne og i det hele taget mediernes udstrakte brug af *kropsvidner* i dette tilfælde forplanter sig i beskuerens krop, der berøres. Gentagelsen er et tredje æstetisk træk ved 9/11 i mediernes, der på den ene side holder såret åbent for beskueren, genopliver begivenheden *før* rammesættelsen, på den anden side bearbejder gentagelsen begivenheden rituelt.

For tilskueren til 9/11 i medierne stod valget ikke mellem en æstetisk fascination og en etisk involvering: den æstetiske fascination ledte frem til et etisk

og universelt humanistisk engagement, som man må argumentere for – uagtet at USA's politik kan kritiseres på en lang række punkter.

Noter

1. På årsdagen for 11. september valgte *Dagbladet Politiken* en interessant rammesættelse, idet den fokuserede på beskuerrollens vidnestatus. 24 personer af forskellig nationalitet præsenteret ved billede, navn, alder, profession, by og nationalitet fortæller om, hvor de var, da de så nyheden i tv eller på nettet. Hvad de tænkte og følte ved den lejlighed og hvad de mener begivenheden kommer til at betyde for deres egen fremtid. En sådan rammesættelse indplacerer begivenheden som en verdenshistorisk begivenhed, man altid kan huske sin egen oplevelse af.
2. Mange har undret sig over den vilje til eksponering, der er tilstede i visse programtyper, f.eks. I lyst og nød, dokumentarserien om børn på hospitalet, osv..Man kan spørge hvad de tilgrundliggende motiver for denne eksponeringslyst er. Vel næppe 15 minutes of fame. Viljen til at føre det private ind i det offentlige rum rækker længere end til et barnligt råb om at blive set. Jeg vil mene, at disse beretninger fra mennesker, der har været ude for noget voldsomt følelsesmæssigt, søger efter et du, som de kan bevidne til. Ikke netop et hvilket som helst du (indvendingen lyder netop ofte om de ikke blot kunne fortælle historien i et udelukkende privat rum), men en anonym tredje persons instans, en Anden, hvis anerkendelse af mig er en forudsætning for min eksistens, en forudsætning, der – på grund af et skæbnetungt slag eller som i Holocaust-situationen et umenneskeligt politisk system – momentant har været borte. Når man bevidner død, ulykke, sorg i tv for et anonymt tv-publikum, så er det plausibelt at det er for at restaurere den Anden; en anerkendende instans, der blot bevidner ens eksistens.

Litteratur

- Baudrillard, Jean (1978) *A l'ombre des majorités silencieuses ou la fin du social*. Paris: Utopie.
- Baudrillard, Jean (2002) Terrorismens ånd, in Clausen, C. & Øhlenschläger Madsen, R. (red.) *Tirsdag 11. september 2001: Eftertanker*. København: Tiderne Skifter, pp. 151-167.
- Beck-Nielsen, Claus (2001) Det største kunstværk, *Politikken*, 29-09-01
- Boltanski, Luc (1999) [1993] *Distant Suffering: Morality, Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Campbell, David (2002) Time is Broken: The Return of the Past in the Response to September 11, *Theory and Event* 5(4)2002, p. 18.
- Carroll, Noël (1990) *The Philosophy of Horror or Paradoxes of the Heart*. New York and London: Routledge.
- Chouliaraki, Lilie (2003) Moraliseren af seeren. – Om live-optagelserne fra 11. September, *Dansk Sociologi*, nr. 1, Tema: Diskursanalyse, pp. 7 – 26.
- Caruth, Cathy (1995) Trauma and Experience: Introduction, in *Trauma, Explorations in Memory*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Doane, Mary Ann (1990) Information, Crisis, Catastrophe, in Mellencamp, Patricia (ed.) *Logics of Television: Essays in Cultural Criticism*. Bloomington: Indiana University Press, pp. 222-240.
- Edkins Jenny (2002) Forget Trauma? Responses to September 11, 16(2)2002, pp. 243-256
- Ellis, John (2002) *Seeing Things, Television in the Age of Uncertainty*. London and New York: I.B. Tauris Publishers.
- Foster, Hal (1996) *The Return of the Real, The Avant-Garde at the End of the Century*, Cambridge and London: MIT-Press.
- Ifversen, Jan: Clash of Civilizations and Other Narratives of September 11 (unpublished paper).
- Kant, Immanuel (1774) *Kritik der Urteilskraft*, Werkausgabe X Paragrafferne 23-29, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Laub, Dori (1995) Truth and Testimony: The Process and the Struggle, in Caruth, Cathy (ed.) *Trauma, Explorations in Memory*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Nancy, Jean Luc (2000) *Being Singular Plural*, USA: Stanford University Press.
- Qvortrup, Lars (2002) Mediernes og offentlighedens 11. September, in *Mediernes 11. September*. København: Gads Forlag.
- Rainer, Timothy (2002) Time and Event: Reflections on September 11, *Theory and Event* 5(4)2002.
- Rath, Claus-Dieter (1989) Live Television and its Audiences: Challenges of Media Reality, in Seiter, E.; Borchers, H.; Kreutzner, G. & Warth, E-M. (eds.) *Remote Control: Television, Audiences and Cultural Power*. London: Routledge.
- Realitet, realisme, det reelle i visuel optik www.hum.au.dk/nordisk/realisme
- Sontag, Susan (1982) [1977] *The Image-World A Susan Sontag Reader*. London: Penguin.

Taylor, John (1998) *Body Horror, Photojournalism, Catastrophe and War*. Manchester: Manchester University Press.

Zizek, Slavoj (2002) *Velkommen til Virkelighedens ørken, Essays om verden efter den 11. September*. København: Informations Forlag.

Det gode portræt af en forsker

LISBETH THORLACIUS

Under læsningen af en god faglig eller skønlitterær bog har vi nok alle oplevet en stigende interesse for forfatteren. Gang på gang må vi blade tilbage til flappen af bogen for at studere portrættet af forfatteren. Jo mere involverede vi bliver i bogen, jo større bliver vores interesse for at vide mere om denne spændende person, som skriver til os. Mange af os har også oplevet at blive skuffede over, at vi ikke kunne hente nok informationer ud af billedet, enten fordi billedet var for udtryksløst, eller fordi det var af dårlig kvalitet, dvs. uskarpt, dårligt belyst, forkert beskåret, etc. Vi er også blevet mere og mere forvante med høj billedkvalitet, og at billedet skal kommunikere det, som sproget ikke kan. Et faktum, der er svært at komme udenom, er, at portrættet, uanset sin udformning, bliver gransket af beskueren, og at denne proces foregår, uanset om det er et godt eller et dårligt billede.

Vi har også oplevet, at et enkelt klassisk portræt af en forsker, som blev trykt i avisen virkede kedeligt, hvor det måske ville have været det rette valg til flappen af bogen. Og omvendt opleves det gode presseportræt måske som et dårligt billede til flappen på bogen. Hvorvidt et portræt opleves som godt eller dårligt afhænger således ofte af den sammenhæng, det indgår i. Det er derfor nyttigt for forskeren eller billedredaktøren, der jævnligt anvender portrætter af sig selv eller andre, i bøger, tidsskrifter og aviser, at kunne vælge og vurdere portrætter på et mere kvalificeret grundlag. Med udgangspunkt i semiotiske begreber giver denne artikel læseren et sprog om portrættets virkemidler. Derudover introducerer jeg fire kategorier, som portrættet oftest indgår i. Kendskab til disse kategorier kvalificerer brugeren til at foretage det rette valg af portræt til den rette sammenhæng.

Institut for kommunikation, Roskilde Universitetscenter, Postboks 260, DK-4000 Roskilde, lisbeth@ruc.dk

Genrer inden for forskerportrættet

Det er en almindelig fejl at betragte et portræt bare som et portræt. Når vi, forskeren eller informationsmedarbejderen, skal benytte portrætter i professionelle sammenhænge, er det derfor vigtigt, at vi på et kvalificeret grundlag kan skelne imellem de forskellige portrætgenrer og vælge det passende portræt til den passende sammenhæng, alt afhængigt af om billedet f.eks. skal bruges som et portræt bag på flappen af en bog, eller om det skal bruges i pressen. De væsentligste genrer inden for portrætfotografiet med et særligt henblik på forskerportrættet kan inddeles i fire overordnede kategorier: Det klassiske portræt, det iscenesatte portræt, situationsportrættet og presseportrættet. Disse fire portrætgenrer har, som det vil fremgå i artiklen, sådan set altid eksisteret, selvom de ikke nødvendigvis har været klassificeret under disse betegnelser.

Når vi skal vælge et portræt, hvad enten det er til pressebrug, informationsbrug eller til flappen på bogen, er det nyttigt, at vi har et vokabular omkring portrætfotografiets virkemidler. Et sådant sprog kan vi til dels hente fra semiotikken, og i denne sammenhæng er det relevant at inddrage nogle af de væsentligste semiotiske begreber fra Ferdinand de Saussure, Roland Barthes og Charles Sanders Peirce.

Paradigmer og syntagmer inden for portrætfotografiet

Saussure definerede to måder, hvorpå tegnene er organiseret i koder. Det første er *paradigmet*, som består af en række tegn, fra hvilket man udvælger sig sit tegn. Det andet er *syntagmet*, som består af en kombination af tegn fra forskellige paradigmer (Saussure 1974). Saussure udarbejdede denne tegnteori med et særligt henblik på sproganalyse, derfor kan den ikke helt uden definitionsproblemer overføres til analyse af visuelle udtryk. Derfor vælger jeg at betragte *paradigmet* som en række *elementer* i

stedet for en række tegn, og syntagmet som en kombination af *elementer* fra forskellige paradigmer. Ethvert portræt består af en kombination af elementer fra forskellige paradigmer. Et portræt af den danske forsker og nobelprisvinder Niels Bohr består f.eks. af elementer fra flere forskellige paradigmer. Der vil være et element fra et paradigme med poseringer, et element fra et paradigme med ansigtsudtryk, et element fra et paradigme med lyssætninger, etc. Hvis Niels Bohr-portrættet f.eks. er belyst med hårdt sidelys, som kan formidle et mere maskulint udtryk, kommunikerer det visuelt noget helt andet om den portrætterede, end hvis det havde været belyst med blødt, diffust lys, som ofte opleves som mere feminint. Den betydning vi tillægger hårdt sidelys eller blødt, diffust lys er socialt konstrueret og baseret på en konvention, som kan ændre sig over tid. Det vil sige, at den betydning, vi tillægger de enkelte elementer i paradigmet, er bestemt ud fra nogle regler, som vi inden for en kultur har vedtaget. Selvfølgelig kan fotografen af f.eks. Niels Bohr-portrættet ikke være sikker på, at beskuerne aflæser fotografiet éntydigt. Resultater fra receptionsforskningen har jo for længst demonstreret, at vi ikke aflæser billeder éntydigt. Det ændrer dog ikke på, at professionelle fotografer opererer med paradigmevalg hele tiden ud fra erfaringer med, at portrættet vil blive aflæst i bestemte retninger afhængigt af kombinationen af elementer fra forskellige paradigmer. F.eks. ved fotografen godt, at hvis hun poserer forskeren med hånden under hagen, belyser ansigtet med sidelys, bruger sort baggrund og inddrager hjørnet af en rokokostol i venstre side af billedet, vil en stor del af beskuerne opleve billedet som et klassisk portræt af en myndig seriøs og tænksom person. Professionelle portrætfotografer arbejder således på basis af en erfaringsbaseret viden, som tages med i betragtning hver gang, der skal vælges poseringer, lyssætninger, baggrunde, etc. Det er vigtigt at være opmærksom på, at både fotografen, den portrætterede og ikke mindst beskueren kender til de fine nuancer, der kan være afgørende for om forskerportrættet kommer til at tilhøre det ene eller det andet paradigme. Hvis der er tradition for, at et forskerportræt på flappen af afhandlingen skal afspejle en tænksom og seriøs forfatter, og læseren i stedet for bliver mødt med et forskerportræt, der ligner et modefotografi, opstår der signalforvirring. Ved at bruge tegn fra paradigmet med modeportrætter kommunikerer man som afsender noget om forfatteren, der refererer til mode, og det gør selvfølgelig heller ikke noget, hvis det er det, der er hensigten. Det kan i nogle tilfælde være den helt rigtige løsning at anvende et forskerportræt i en ud-

formning, som falder uden for den traditionelle genre, idet det kan vække opsigt og indlede opmærksomheden på forfatteren eller teksten, som billedet illustrerer. I andre tilfælde vil det være en beklagelig fejltagelse, hvis det medfører, at forfatteren mister troværdighed hos sin faste læserskare. Det kommer an på i hvilken forbindelse og i hvilken sammenhæng, man anvender portrættet. Det, der ikke må ske, er, at man anvender forskerportrætter på traditionel eller utraditionel vis uden kritisk at have vurderet, om det er det rigtige portræt at bruge i den givne situation. Det kvalificerede gæt på, hvilket portræt der bør anvendes hvor og hvornår, er altid at foretrække.

Fotografen, den portrætterede og beskueren

Ethvert portræt, inklusiv forskerportrættet, er bærer af fotografens indflydelse, ligesom fotografiet også er bærer af den portrætteredes selvindflydelse. Og endelig vil beskueren tillægge billedet en betydning, som hverken fotografen eller den portrætterede helt kan styre eller forudse. I bogen *Det lyse kammer* introducer Roland Barthes begreberne *Operatoren* (fotografen), *Referenten* (den portrætterede) og *Spectatoren* (beskueren) med særligt henblik på at analysere portrætfotografier (Barthes, 1987). Det varierer i hvilket omfang, de tre aktører interagerer og påvirker indholdet i fotografiet. Fotografen indrammer, udvælger og bestemmer, hvornår et udtryk skal fastfrys. Derudover kan fotografen inkludere symbolske tegn i form af baggrunde, møbler, lyssætning og manipulation med teknikken. Det er alle sammen faktorer, hvorigennem fotografen kommer til udtryk. Den portrætterede har sin egen forestilling om, hvorledes han eller hun ser ud, eller bør se ud, og vil i optagelsessituationen bevidst eller ubevidst påvirke de endelige resultater med sin selvopfattelse. Beskueren aflæser fotografiet med sin helt personlige fortolkning baseret på erfaring, fordomme, etc. De tre aktører er alle på spil hver gang, vi ser på et portrætfotografi. Hvem af de tre, der er dominerende, varierer. F.eks. må det iscenesatte portræt som genre siges at indeholde en stor portion af fotografens indflydelse og ofte en vifte af fortolkningsmuligheder hos beskueren, hvorimod den portrætteredes indflydelse er sekundær. Situationsportrættet derimod er den af genrerne, hvor den portrætterede oftest gengives i sit mest sandfærdige udtryk, med det forbehold at fotografier per definition aldrig gengiver en endegyldig sandhed, idet den portrætterede befinder sig i sine egne omgivelser med sine vante forsøg, men det er selvfølgelig også

betinget af, at fotografen bestræber sig på af lade den portrætterede være hovedaktør i billedet.

Symbol, ikon og indeks

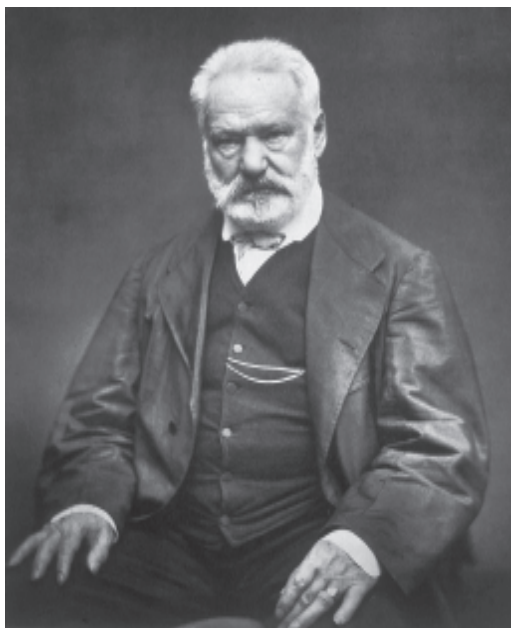
Når man skal forstå indholdet i fotografier opfatter jeg Charles Sanders Peirces tegnteori, der består i at indele tegnene i kategorierne, *symbol*, *ikon* og *indeks*, som et af de mest anvendelige begrebsapparater inden for semiotikken (Peirce, 1998, s. 5). Der vil derfor blive refereret til Peirces tegnteori senere i artiklen i forbindelse med analysen af forskerportrætterne. Ifølge Peirce refererer tegnet til noget andet end sig selv, nemlig objektet, og antager en mening i mødet med beskueren (Peirce, 1955, s. 99). Ikonet som tegn refererer direkte til objektet, idet ikonet bærer en lighed med dets objekt. F.eks. et billede af Poul Nyrup Rasmussen er et ikonisk tegn, idet tegnet ligner det, som det henviser til, nemlig Poul Nyrup Rasmussen. I forbindelse med symbolet er der ikke en direkte forbindelse mellem tegnet og det, som det henviser til. For at kunne aflæse symboler kræves det, at man har en indsigt i de konventioner, som man inden for en bestemt kultur har besluttet, at symbolet henviser til. Når der flages på halv, ligner det ikke billedligt ”sorg”, og tekstuel er forbindelsen mellem lydrækken k-a-t og begrebet ”kat” noget, der er opstået gennem konvention. Det indeksikale tegn står for objektet i kraft af en nærheds- eller årsagsforbindelse. F.eks. er røg, der kommer ud af et vindue, et indeks på brand, og i tekstuelle sammenhænge er f.eks. sprogets dialekter indeksikale, idet de henviser til afsenderens geografiske herkomst. Et portrætfotografi er per definition et ikon på den portrætterede, idet den portrætterede i stor udstrækning er bestemmende for, hvordan portrættet ser ud. Fotografens valg af lyssætning, poseering, kameravinkel, fokus indramning, etc. er bestemmende for de symbolske elementer i det endelige udtryk og samtidig bestemmende for, i hvor stor en udstrækning det ikoniske element fremtræder i fotografiet, nemlig i hvor høj grad den portrætterede ligner sig selv. Portrætfotografiet er per definition et indeks på, at portrætfotograferingen har foregået, derudover indeholder portrættet indeksikale tegn, det vil sige spor, der henviser til noget andet. Rynker i ansigtet henviser til alder, en uren hud kan henvise til usund levevis, og en jordbærtud kan være et tegn på et alkoholproblem, etc.

Klassiske forskerportrætter

Det klassiske forskerportræt udmærker sig ved sin enkelhed. Som det ligger i betegnelsen, er det klassiske forskerportræt en genre, som har rødder langt

tilbage i tiden. Den klassiske portrætfotograf benytter sig ofte af det, man kalder for Rembrandtlyssætningen, som refererer til den måde, Rembrandt typisk valgte at lægge lyset. Det er en lyssætning, som tildeler ansigtet et tredimensionalt udtryk. Den klassiske portrætfotograf koncentrerer sig som regel kun om den portrætteredes ansigt og hænder. Baggrunden er som regel neutral for ikke at trække opmærksomheden væk fra ansigtet. Der er sjældent tilføjet rekvisitter i det klassiske portræt, dog forekommer det, at den portrætterede sidder med en pibe, en kuglepen eller lignende i hånden. Fotografen lægger vægt på at opfange ansigtsudtryk, der afspejler dele af personligheden, og der lægges vægt på at vælge det rigtige lys til det enkelte ansigt. Portrætfotografens største opgave ligger faktisk i at få etableret en afslappet relation til den person, der skal fotograferes, inden fotograferingen går i gang. Det kan typisk foregå over en kop kaffe, hvor fotografen har mulighed for at danne sig et indtryk af, hvordan personen ser ud, når vedkommende slapper af og er naturlig, samt hvilke folder forskeren naturligt falder ned i, når han eller hun sidder i en stol. Disse iagttagelser er uundværlige for fotografen, for i selve optagelsessituationen vil den portrætterede straks antage et nyt krops- og ansigtsudtryk, som ikke har været til stede før, og som kun er opstået nu til ære for kameraet. Her gælder det for fotografen om at genfinde de udtryk, som blev observeret, inden personen satte sig foran kameraet. Det klassiske forskerportræt er i alle henseender arrangeret (ikke at forveksle med iscenesat). Den portrætterede er bevidst om, at han eller hun bliver fotograferet. Optagelserne foregår oftest i et studie med neutrale baggrunde, og endelig bliver det færdige resultat ofte retoucheret for at tilfredsstille den portrætteredes ønsker om at nedtone eller fjerne eventuelle uregelmæssigheder.

Det klassiske portrætfotografi af Victor Hugo fra 1876 (figur 1) er fremstillet af den franske fotograf Etienne Carjat. Portrættet er et eksempel på, hvorledes portrætmaleriets traditioner er blevet videreført op igennem tiderne. Portrættets detaljerigdom og særegne stofflighed kendetegner billedet som et fotografi, men derudover antager billedet store lighedstræk med portrætmalerier fra 1800-tallet. Den portrætterede både sidder og afspejler stor værdighed på samme måde, som man kender det fra portrætmaleriet fra samme tidsperiode. Derudover har Carjat benyttet sig af den samme form for lys, nemlig Rembrandtlyssætningen, hvor lyset lægges således, at øjet på skyggesiden af ansigtet er oplyst i en trekant af lys, som bl.a. bevirker, at ansigtet antager tredimensionale egenskaber, og derfor opleves

Figur 1.
Victor Hugo fotograferet af Etienne Carjat i 1876

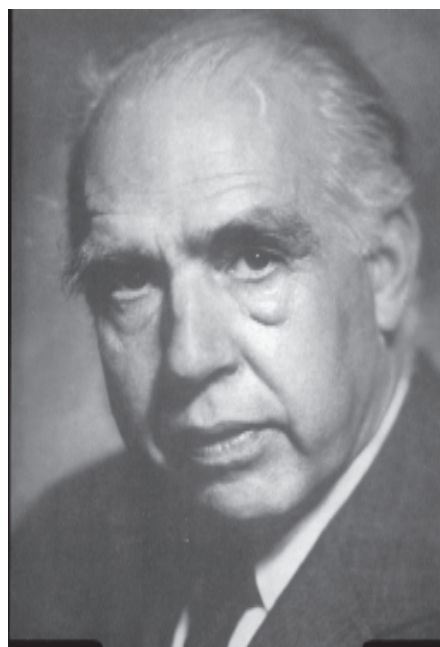
som mindre flat (London & Upton 1994). Der er lagt vægt på at fremstille Victor Hugo som en seriøs og tænksom forsker, og Carjat har bestræbt sig på at afspejle en side af Victor Hugos personlighed. Carjat har givet plads til den portrætterede, men portrættet er samtidig en afspejling af Carjats egen opfattelse af, hvad der skal fremhæves ved Victor Hugos personlighed.

Det meget kendte portrætfotografi af Niels Bohr fra ca. 1960 (figur 2) fremstiller fysikeren i et nærportræt i helt neutrale omgivelser. Et portræt, der kunne have være taget i et hvilket som helst årti i dette århundrede. Tidsløshed og enkelthed er nogle af de afgørende karakteristika inden for den klassiske portrætgenre. Fotografen har også her benyttet sig af Rembrandtlyssætningen, og den portrætterede er på traditionel vis gengivet med værdighed og alvor. Fotografen har blotlagt ansigtet, så beskueren kan studere ansigtet uden at blive distraheret af rekvisitter, dramatisk lys eller andre effekter. Det er et fotografi, der kan bruges igen og igen, idet det i sin neutrale fremtoning ikke fremprovokerer en fortælling, som f.eks. rekvisitter i for- eller baggrund kunne forårsage. Billedet er bygget op af ikoniske og indeksikale tegn. Det er en ikonisk gengivelse af Niels Bohr med indeksikale tegn i form af rynker og poser under øjnene, der henviser til, at den portrætterede er oppe i alderen. Det er ganske enkelt et let aflæseligt fotografi, der ubesværet dekode oplysninger og fortæl-

linger baseret alene på ansigtet, hvilket er en medvirkende årsag til, at netop dette fotografi er blevet det mest kendte portræt af Niels Bohr. Den portrætterede fremtoner med stor vægt i dette fotografi.

I forlængelse af 68'ers oprør og de opgør, der blandt mange andre opgør opstod inden for universitetssektoren, kan det ikke overraske, at forskerportrættet også blev påvirket af tidsånden. Ligesom der blev gjort oprør mod universiteternes tilgang til pædagogik og den ophøjede opfattelse af det at være forsker, blev der også taget afstand fra det traditionelle klassiske forskerportræt. Den holdning afspejler sig tydeligt i forskerportrætter fra den tid, og man kan stadig finde spor efter den i dag blandt forskere, som har rødder i 68'ers generationen.

Automatfotografiet fra Østerport station eller snapshotfotografiet, som naboen havde taget sidste sommer, afløste i flere årtier de traditionelle klassiske portrætfotografier. Når man betragter forskerportrætter fra den periode, fungerer de bedre som symboler på en politisk afstandstagen til det, man forbandt med borgerlige traditioner, end egentlige vellignende portrætter af forskerne. Snapshotfotografiet eller automatfotografiet blev foretrukket som middel til at symbolisere ens ydmyghed over for det at være forsker, og det var af sekundær betydning, om portrættet var godt eller vellignende. Ved at placere et lidt tilfældigt snapshot eller

Figur 2.
Niels Bohr, fotograf ukendt fra ca. 1960

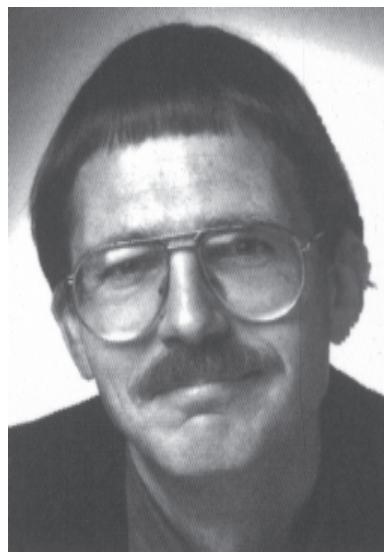
automatfotografi på flappen i sin afhandling demonstrerede man som forsker, at man tog afstand fra det traditionelle, klassiske portræt, hvor forskeren fremstod som en alvorlig, tænksom person med fare for at blive oplevet som selvhøjtidelig. Samtidig demonstrerede man også ligegyldighed overfor det dyrere og mere kvalitetsbetonede studieportræt, idet det hørte ind under de borgerlige værdinormer. I 90'erne fik det klassiske vellignende portræt en renaissance, og det er min oplevelse, at når forskere i dag anvender et snapshotfotografi af sig selv, er det mere, fordi de ikke har skænket det en tanke, at det kunne være vigtigt med et godt fotografi af sig selv, før dagen før bogen skal trykkes, og så er det for sent at få taget et professionelt portrætfotografi. Der er foregået en udvikling i retning af, at forskere generelt har indset, at det faktisk har en værdi at placere billeder af sig selv i bøger eller artikler, som har mere at byde på end en ren registrering af ens fysiske ydre. Billedet bliver jo under alle omstændigheder afkodet af beskueren, så det er jo på ingen måde ligegyldigt, hvilket billede der sidder på flappen af bogen.

For at illustrere min pointe med hensyn til en oprioritering af brugen af det professionelle portræt vil jeg henvise til automatfotografiet (figur 3), som forestiller Oluf Danielsen, lektor i kommunikation ved Roskilde Universitet, og snapshotfotografiet (figur 4), som fremstiller Anker Brink Lund, professor i journalistik ved Odense Universitet. Begge fotografier er på hver deres måde mangelfulde portrætter af

begge personer. Automatfotografiet af Oluf Danielsen er stort set udtryksløst, hvilket er en afspejling af, at han har siddet og kigget ind i en væg, da billedet blev taget. Fotografiet fungerer mere som en registrering af, hvordan han fysisk ser ud end et portræt, der indvier beskueren i en del af hans personlighed. Snapshotfotografiet af Anker Brink Lund er decideret misvisende for, hvordan han fysisk ser ud. Det skyldes, at lyset er lagt på en sådan måde, at det fremhæver nogle forkerte træk ved hans ansigt. Derudover er billedet af så dårlig en kvalitet, at det heller ikke fungerer som en fysisk registrering af, hvordan han faktisk ser ud. Fotografierne i figur 5 og figur 6 er således et forsøg på fra min side, uden at disse billeder dog skal være eksempler på mesterværker, at levere nogle mere vellignende bud på, hvordan de to forskere egentlig ser ud, i hvert fald på det tidspunkt, billederne blev taget. Billederne er ligeledes eksempler på mere tidstypiske forskerportrætter, idet de er uden-dørsoptagelser, hvilket bl.a. er medvirkende til at omgive forskerne med et mere uformelt udtryk. Desuden har jeg dels bestræbt mig på at registrere begge forskeres fysiske udseende så objektivt og umanipuleret som muligt, og dels har jeg bestræbt mig på at afspejle dele af deres personlighed gennem kropsudtryk og ansigtsudtryk. Begge billeder hører klart ind under den klassiske portrætgenre og illustrerer ligeledes, at et klassisk portræt ikke nødvendigvis altid er taget i et studie. Lyssætninger i studiet er i princippet bestræbelser på at kopiere de forskellige former for lyseffekter, som vi kender fra naturen.

Figur 3.
Oluf Danielsen, automatfotografi fra ca. 1990

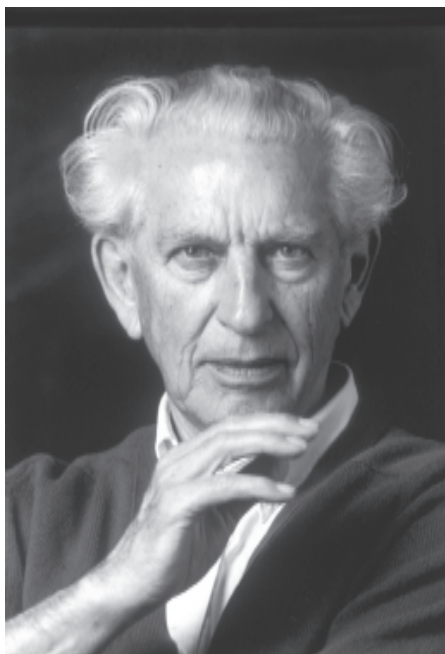

Figur 4.
Anker Brink Lund, fotograf ukendt fra ca. 1990

Figur 5.
Oluf Danielsen fotograferet af Lisbeth Thorlacius
i 1996

Portrætfotografiet af Åge Henriksen professor i dansk litteratur ved Københavns Universitet (figur 7), som jeg tog i 1998, er endnu et eksempel på,

Figur 7.
Åge Henriksen fotograferet af Lisbeth Thorlacius
i 1998

Figur 6.
Anker Brink Lund fotograferet af Lisbeth Thorlacius
i 1998

hvorledes vi i dag stadig anvender den klassiske fremstilling af portrætter af forskere. Ud over at portrættet er helt i trit med de sædvanlige karakteristika fra det klassiske portræt, har jeg valgt at lade hånden under hagen være i bevægelse som kontrast til det skarpt fokuserede ansigt, hvilket er med til at understrege ansigtet og det skarpe, alvorlige blik.

Iscenesatte forskerportrætter

Det er vigtigt at bemærke, at iscenesatte fotografier og arrangerede fotografier ikke nødvendigvis er det samme. Alle portrætter er stort set arrangerede. Det vil sige, at den portrætterede er poseret, og fotografen har i et eller andet omfang manipuleret med omgivelserne, hvorimod det er de færreste portrætter, man kan betegne som iscenesatte. Med andre ord, man bør skelne mellem iscenesatte fotografier og arrangerede fotografier. Det iscenesatte fotografi refererer direkte til teatrets iscenesættelser, og alt hvad det indbefatter. En scene, hvorpå der placeres udvalgte rekvisitter, lægges spots og farvefiltreret lys, og hvor der optræder aktører i udklædninger. Det iscenesatte fotografi har referencer til teatret, og er karakteristisk ved sit teateragtige udtryk. Eksempler på iscenesatte fotografier kan spores helt tilbage til fotografiets oprindelse i 1839, men selve betegnelsen *the staged photograph* er en betegnelse, der først opstod i begyndelsen af 70'erne i U.S.A. Det er en ny genre inden for kunsthøjfotografiet med forgængere som bl.a.

Les Krims, Cindy Sherman og Duane Michaels og er karakteriseret ved, at personerne er sat i scene i kunstige omgivelser, og der lægges vægt på at udruste fotografiet med et kunstigt præg. Det iscenesatte forskerportræt er karakteristisk ved, at fotografen dominerer fotografiets samlede udtryk, idet den portrætteredes udtryk nærmere er en afspejling af fotografens personlighed eller opfattelse af den portrætterede end den portrætteredes eget udtryk. Det iscenesatte portræt udspringer da også fra kunsthistorisk fotografi, som oftest udmærker sig ved fotografens bevidst subjektive tilgang. I det iscenesatte portræt manipulerer fotografen bevidst med den portrætterede, og fotografen interesserer sig ikke for, hvordan den portrætterede selv ønsker at se ud i billedet. Der benyttes ofte virkemidler som f.eks. vidvinkler, som forvrænger billedet, og alternative perspektiver som f.eks. frø- eller fugleperspektiver, der ser tingene henholdsvis nedefra og oppefra, hvilket er atypiske perspektiver for os at se tingene ud fra og derfor meget virkningsfulde til at opfange vores indledende opmærksomhed. Filtreret lys i alle palettens farver er også karakteristisk for det iscenesatte portræt, eftersom det er medvirkende til at skabe et kunstigt ud-

tryk og derved gøre beskueren bevidst om, at billedet ikke er ment som et aftryk af virkeligheden. Inddragelse af rekvisitter bidrager også til, at vi får associationer til teateropstillinger og er derfor med til at understrege, at det er et iscenesat fotografi, vi beskuer. Rekvisitterne fungerer også som symboler, der lader billedet med fortolkningsmuligheder. Det iscenesatte portræt gennemgår også almindeligvis efterbearbejdnings i photoshop. Når fotografer anvender det iscenesatte portræt som tilgang til at portrættere en forsker, kan det være utrolig virkningsfuldt, idet fotografiet indeholder fortællinger og fortolkningsmuligheder og samtidig iklæder forskeren et selvironisk udtryk. Det er omvendt også en genre, der nemt kan resultere i at udstille forskeren på en utroværdig og pinagtig måde, hvorfor det er essentielt at overveje både hvor og hvornår, det ville være hensigtsmæssigt at lade en forsker indgå i et iscenesat fotografi.

Iscenesatte malerier kan vi finde mange eksempler på langt tilbage i tiden, og iscenesatte portrætter som genre ser vi allerede eksempler på umiddelbart efter fotografiets oprindelse i 1839. Maleriet (figur 8), *Lys i det alkymistiske mørke* af Joseph Wright fra 1771, forestiller den tyske alkymist Henning Brand i sit la-

Figur 8.
*Lys i det alkymistiske
mørke* malet af Joseph
Wright i 1771.

laboratorium efter, at han lige har opdaget og bestemt grundstoffet fosfor i 1669. I trit med det iscenesatte fotografis traditioner er billedet stærkt domineret af malerens fortolkning af hændelsen. Henning Brand knæler i bøn til gud over at have opdaget fosforet, og hans mørke laboratorium er oplyst i skæret af hans nye fund. Maleriet indeholder både symbolske, ikoniske og indeksikale tegn. Henning Brand, der knæler i bøn til gud, udfører en symbolsk handling, der for at kunne aflæses af beskueren kræver et kendskab til bibelske allegorier. Det oplyste laboratorium er samtidig også et indeksikalsk tegn på, at fosfor giver lys. Rekvisitterne i laboratoriet i form af skrifter, kolber og assistenten i baggrunden i færd med at skrive er alle ikoniske tegn, men også indeks på et forskerlaboratorium.

Arnold Newman portrætterer i fotografiet fra 1962 professor Walter Rosenblith i sit laboratorie ved Massachusetts Institute of Technology (figur 9). Her er tale om et iscenesat portræt. Vi er ikke i tvivl om, at billedet er iscenesat, idet lyssætningen, poseringen og tingene i motivet tilsammen giver billedet et karikeret og kunstigt udtryk. Forskeren ser direkte ind i kameraet, stående bag ved sit apparatur, hvilket er det første indeks på, at billedet er iscenesat. Inddragelsen af laboratorieapparatur er både ikoniske og indeksikale tegn, der leder vores

opmærksomhed hen på, at det er en forsker, vi har med at gøre i billedet. Arnold Newman pionerede allerede i 60'erne med at tilføre sine portrætter en snært af ironi, hvilket fotografiet her også er et eksempel på i sin karikerede form. En tilgang, som er blevet meget almindelig inden for portrætfotografiet i de sidste årtier. Fotografen dominerer i dette portrætfotografi med sin nærmest karikaturagtige præsentation af den portrætterede, og der er rige fortolkningssmuligheder for beskueren.

Portrættet i figur 10 stammer fra en serie forskerportrætter leveret af fotograf Per Morten Abrahamsen til DTU's årsberetning fra 1998 og skal illustrere Peter Carstensen, der forsker i interaktionen mellem brugere og multimedier. Per Morten Abrahamsen, som i øvrigt er en af vores mest anerkendte danske fotografer, opererer i stor udstrækning med iscenesatte fotografier som sit speciale. Han er specielt kendt for sine iscenesatte portrætter af politikere, kendte forretningsfolk og kulturpersonligheder. I betragtning af, at billedet figurerer i en årsberetning sammen med en artikel om DTU's forskning, er vi som beskuerer ikke i tvivl om, at billedet er ment som en iscenesat illustration og ikke et snapshot af Peter Carstensen i færd med at udøve sine færdigheder som linedanser i weekenden. Fotografiets ikoniske tegn henviser til en mand, der prøver at balancere på et reb bundet mel-

Figur 9.
Walter Rosenblith fotograferet af Arnold Newman
i 1962

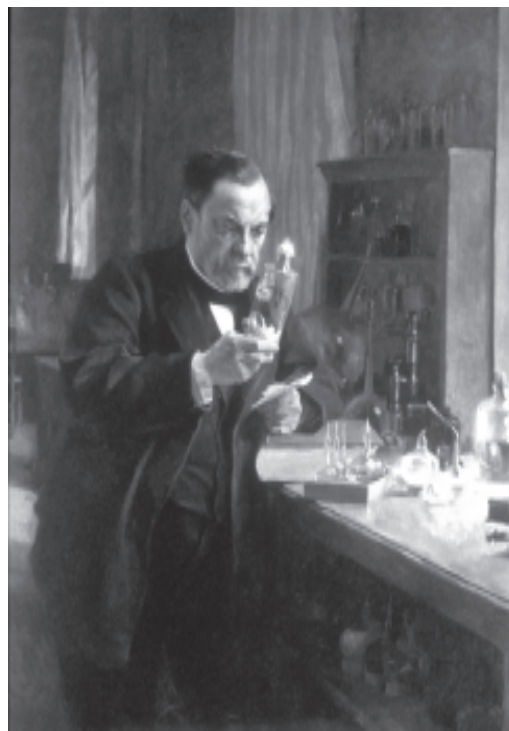
Figur 10.
Peter Carstensen fotograferet af Per Morten
Abrahamsen i 1998

lem to træer, men hvad betyder det? Billedets egentlige fortælling er bygget op omkring symbolske tegn og kræver en viden om forskning inden for multimediedesign, hvor bl.a. begrebet *bæredygtighed* er et af nøglebegreberne. Desuden henviser billedet også til Peter Carstensens forskning i at balancere mellem brugere og teknologi inden for multimediedesign. Igen har vi et eksempel på, hvorledes fotografens personlighed præger billedets indhold, og der er næppe tale om et spejlbillede af den portrætterede, idet Peter Carstensen nærmere fungerer som aktør i en fortælling, som er overladt til beskueren at fortolke.

Situationsportrætter af forskere

Situationsportrættets fornemste opgave er at gengive forskeren i færd med at forske. Denne genre bestræber sig på at dokumentere forskerens naturlige omgivelser, og inden for denne genre eksisterer der både arrangerede portrætter og uarrangerede portrætter. Det uarrangerede situationsportræt er kun muligt at opfange fotografisk, hvis forskeren ikke bemærker, at der bliver fotograferet. De fleste situationsportrætter af forskere ”i færd med at forske” er som regel arrangerede. Forskeren er sikkert blevet bedt om at tage kittel på, selvom han måske ikke plejer at have kittel på til det forsøg, til trods for at han nok burde. Forskeren er måske også blevet bedt om at opstille den del af forsøget, som visuelt vil tage sig bedst ud i et fotografi. Der er måske blevet flyttet rundt på forskeren og forsøgsopstillingerne, fordi der, hvor han plejer at stå, har han ryggen til kameraet, og det kommer der ikke gode billeder ud af. Det hænder dog ofte, at der publiceres uarrangerede situationsbilleder af forskere. Hvis fotografen optager billeder af forskeren i færd med at eksperimentere, uden at han ved det, eller hvis forskeren har vænnet sig til fotografens tilstedeværelse i laboratoriet, mens der forskes, kan det rent faktisk lykkes af få nogle naturlige og uarrangerede billeder af en forsker i færd med sit arbejde. Det er netop den type uarrangerede situationsportrætter, som er de mest eftertragtede, idet de besidder en magi, som kun kan opstå, når den portrætterede ikke er klar over, at optagelsen foregår. Den portrætteredes selvbevidsthed om det at blive fotograferet sætter sine uhensigtsmæssige spor i fotografiet.

Maleriet (figur 11) er fra ca. 1882 og viser kemikeren og pioneren inden for bakteriologisk videnskab, Louis Pasteur, i sit laboratorie i gang med et eksperiment. Kunstnere har altid bestræbt sig på gengive situationsportrætter, hvilket maleriet her er et eksempel på. Det blev dog først muligt efter fotografiets opfindelse, idet det fotografiske me-

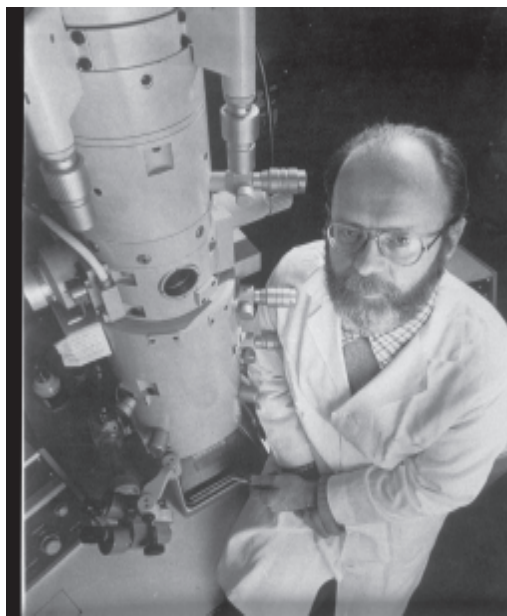
Figur 11.
Louis Pasteur i sit laboratorium, malet i ca. 1882,
maler ukendt

dium gjorde det muligt at producere situationsportrætter, som fastfros, og gengav situationer som direkte registreringer af virkeligheden. I 30'erne, i takt med små-billede kameraets introduktion på markedet, blev det muligt for fotografen at bevæge sig ubesværet og diskret rundt om sine motiver, og de endnu hurtigere lukkehastigheder gjorde det muligt at fastfryse bevægelser i motivet. Denne samklang af faktorer gjorde det muligt at opfange situationer, som naturligt udspillede sig foran kameraet. Maleriet af Louis Pasteur fra 1882 er et eksempel på et arrangeret situationsportræt. Der er tegn på, at motivet ikke er en nøjagtig gengivelse af virkeligheden, idet Louis Pasteur er placeret i en utroværdig arbejdsstilling i forhold til at arbejde med sine forsøg. Men for beskueren er det nemmere at se både hans ansigt og de forsøg, han arbejder med, fordi han vender sig imod os og holder kolben lidt frem, så vi kan se den. Et uarrangeret situationsportræt af samme situation ville være en dårlig illustration, idet Pasteur ville have stået næsten med ryggen til os og samtidig dækket for forsøget.

Til trods for, at vi i dag teknisk har muligheden for at opfange og fastfryse situationer nøjagtigt, som

Figur 12.
Portræt af forsker

Figur 13.
Portræt af en forsker

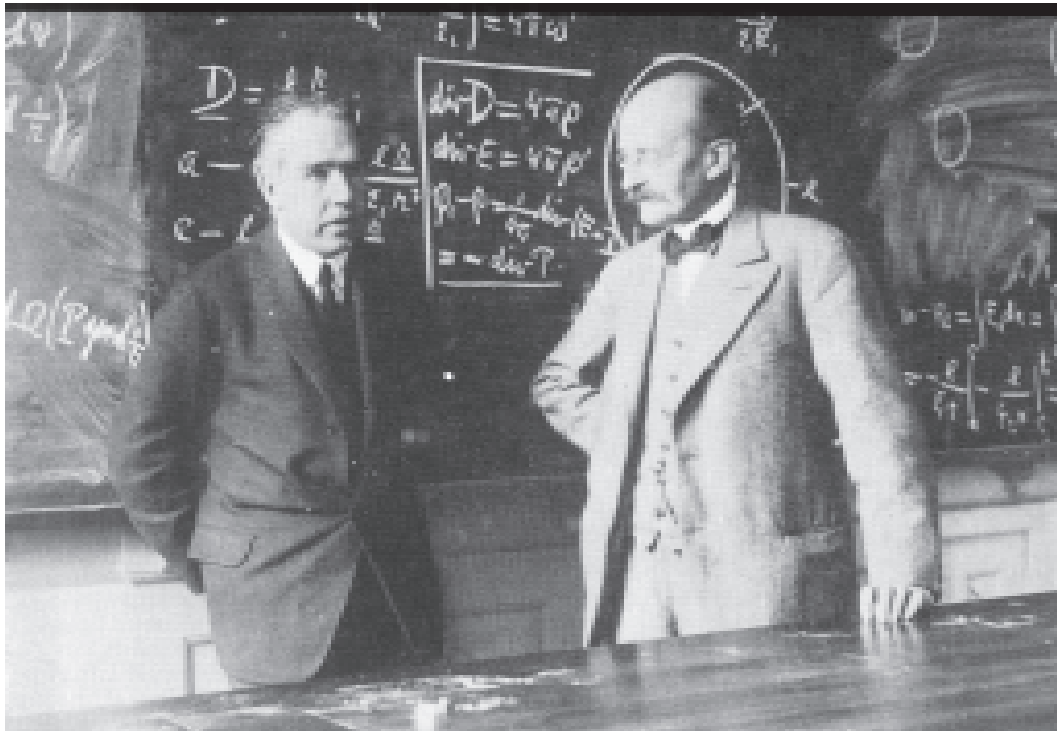
de udspiller sig i virkeligheden, er de fleste situationsportrætter alligevel i et eller andet omfang arrangerede i bestræbelsen på at fungere som gode illustrationer. For eksempel fotografiet fra ca. 1970 (figur 12) viser en videnskabsmand i færd med et laboratorieforsøg. Billedets opstilling tager tydeligvis hensyn til, at beskueren skal kunne se, hvad der foregår på billedet. Derfor er den portrætterede drejet imod os, så vi kan se hans ansigt, samtidig med at vi både kan se det instrument, han arbejder med, laboratiematerialer og en computerskærm med grafer i baggrunden. Hvis fotografiet skulle være en sandfærdig registrering af virkeligheden, ville den portrætterede højst sandsynligt have stået med ryggen til kameraet og i et eller andet omfang have dækket for beskuerens udsyn til det udstyr, som han omgiver sig med i laboratoriet. Fotografiet minder i princippet om maleriet af Louis Pasteur i sin bestræbelse på at kreere et situationsportræt, som også fungerer som en god illustration.

Fotografiet i figur 13 illustrerer en videnskabsmand ved siden af sit udstyr. En form for portræt, der ligger tættere på det klassiske portræt, idet man har taget konsekvensen af, at billedet ikke kunne blive et ordentligt situationsportræt, og derfor har operatoren valgt at posere referenten på en sådan måde, at det er tydeligt for beskueren, at det er et arrangeret portræt. Til gengæld får beskueren fornemmelsen af, at den portrætterede ved den mind-

ste drejning eller bevægelse ville være i gang med et eksperiment, idet han befinder sig i sine naturlige laboratorieomgivelser.

Presseportrætter af forskere

Gennem tiderne har der været den opfattelse blandt billedredaktørerne inden for dagspressen, at det gode pressebillede generelt skulle afspejle objektivitet og dokumentere en virkelighed, og det blev betragtet som helt uacceptabelt at arrangere et pressebillede. I løbet af 1990'erne dukkede der dog flere og flere eksempler op på arrangerede pressebilleder i dagspressen, særligt blandt den yngre generation af pressefotografer. De ønskede at løsrive sig for den traditionelle opfattelse af, at et pressefotografi skal fastfryse øjeblikket og dokumentere en virkelighed. I stedet interesserede de sig mere for at videregive subjektive fortolkninger af de situationer, de skulle dokumentere. Der er stadig i dag tilhængerne af det arrangerede pressebillede, og de er af den opfattelse, at pressebilleder alligevel aldrig er sandfærdige aftryk af en virkelighed men altid konstruktioner (Ingemann 1996, Tagg 1988). Pressefotografiet er efter deres opfattelse alligevel altid subjektivt, for fotografen har jo valgt et udsnit af en virkelighed, af mange mulige, og besluttet, hvornår og hvordan dette udsnit skulle fastfryses, og derfor er det i princippet underordnet, om fotografen yderligere har manipuleret med billedet.

Figur 15.
Niels Bohr fra ca. 1960

ledes Jens Christian Skov ser ud, ville et traditionelt dokumenterende presseportræt have været at foretrække.

Fotografiet i figur 15 fra ca. 1960 gengiver Niels Bohr i en forelæsningssituation foran en tavle dækket til med matematiske formler. Fotografiet er et eksempel på et traditionelt øjebliksfotografi, der objektivt dokumenterer og registrerer et udsnit af den virkelighed, som udspillede sig foran fotografen. Billedet har høj dokumentarisk værdi, idet det er opbygget af ikoniske tegn. Indeksikale og symbolske tegn, der kræver en fortolkning, er undladt. I sammenligning med Jonna Fuglsang Keldsens fotografi er det ikke nær så opfindsomt og slet ikke nær så smukt. Men som dokument på en begivenhed er det et langt mere overlevelsedygtigt billede. Fotografen har objektivt registreret et øjeblik, som har en stor historisk værdi. Jonna Fuglsang Keldsens presseportræt har nærmere karakter af at være et kunstfotografi, som beskueren kan nyde for dets æstetiske og fortolkningsmæssige kvaliteter. Men selvom billedet også er et aftryk af en virkelighed, der ikke er arrangeret af fotografen, så fungerer det ikke optimalt som en dokumentarisk gengivelse af en

virkelighed. Denne nye genre af arrangerede og iscenesatte forskerportrætter inden for pressefotografiet betragter jeg som et godt supplement til det traditionelle dokumentariske pressefotografi. Det ville til gengæld være problematisk, hvis det arrangerede pressefotografi gik hen og erstattede det traditionelle, dokumenterende pressefotografi.

Forskerportrættets uforanderlighed

Som dette tilbageblik i forskerportrættets historie vidner om, er der et indhold af uforanderlighed i vores syn. På trods af, at der er opstået variationer over tid, er der alligevel en ret fast opfattelse af, hvorledes forskeren skal portrætteres, for at vi opfatter det som et godt billede. Kriterierne for valg af det rette billede til den rette sammenhæng, samt indelingen af portrættet i fire overordnede kategorier er retningslinier, som i denne artikel er blevet demonstreret på forskerportrættet. De samme kriterier for udvælgelse af virkemidler og portrætgenre kan dog lige så godt bruges i alle mulige andre sammenhænge, som f.eks. når der skal vælges chefportræt, forfatterportræt, skuespillerportræt, etc.

Litteratur

- Barthes, Roland (1987) *Det lyse kammer, Bemærkninger om fotografiet*. (Rævens Sorte Bibliotek). København: Politisk Revy. 2. udg.
- Ingemann, Bruno (1996) *Fotografiet under pres – mellem realisme og konstruktion*. København: Roskilde Universitetsforlag. S. 169.
- London, Barbara og Upton, John (1994) *Photography*. New York: HarperCollins College Publishers. 5. udg. S. 250.
- Peirce, Charles Sanders (1955) "Logic as Semiotic: The Theory of Signs." *Philosophical Writings of Peirce*. Redigeret af Justus Buchler. New York: Dover Publ. S. 98 -115.
- Peirce, Charles Sanders (1998) "What Is a Sign?" I: *The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings*. Bind 2 (1893-1913). Bloomington: Indiana University Press. S. 4-10.
- Saussure, Ferdinand de (1974) *Course in General Linguistics*. Oversat af Roy Harris, London: Fontana (Original udgave 1916).
- Tagg, John (1988) *The burden of representation: essays on photographs and histories*. Basingstoke: Macmillan Education.

Billedet som anker

Metodisk inspiration til kvalitativ kommunikationsforskning

CHRISTINA HEE PEDERSEN

Samtaler med udgangspunkt i billeder giver forskeren mulighed for at forstå betydningdannelsens relationelle karakter. Samtidig får samtalens deltagere mulighed for at bearbejde og nytolke kollektive og individuelle erfaringer på anderledes måder, end når de kun taler sammen. Hvad er det egentlig billeder kan, som ord alene ikke formår?

Dette spørgsmål vil nærværende artikel illustrere og diskutere. Artiklen er skrevet med udgangspunkt i erfaringer fra en billedøvelse, designet til at indfange kønnede betydninger i danske bistandsorganisationer. Mit ærinde er først og fremmest at præsentere billedøvelsen, så den kan bruges af og inspirere andre kommunikationsforskere, som søger at forstå den kompleks betydningsdannelse i kommunikation mellem mennesker.¹ Mine mangeårige erfaringer med billeder i undervisning og forskning bekræfter at billeder som metodisk tilgang ikke bare udvider undersøgerens horisont, – deltagerne spindes ligeledes ind i spændende refleksioner, hvor de ofte lærer i mødet med andre deltageres oplevelser og tolkninger.² Således bringer billedøvelsen også diskussionen om medforskerperspektivet i kommunikationsforskning på banen.

I mit seneste forskningsprojekt udtrykte dialogen omkring billederne, hvordan køn, gøres i en diskursiv praksis, og på hvilke finurlige måder sproget aktivt sætter grænser, styrer processer og udtaler normer i forhold til den sociale kategori køn. Billedet/tegningen/fotografiet blev en hjælper som medvirkede til at etablere en dialog i en medarbejdergruppe i en organisation. Det bliver det anker, hvortil deltagerne kunne knytte betydning.

I nærværende artikel præsenteres læseren præsenteres for billedøvelsen, samt for eksempler på den type af empiri, som den genererer. Jeg vil ligele-

des antyde mulige tolkningsvinkler på det præsenterede materiale.

Mit ærinde med artiklen er som sagt at inspirere til metodisk nytænkning og kreativitet. Øvelsen er designet til en specifik kontekst, – andre forskere må så bruge og transformere den i forhold til deres specifikke forskningskontekster og formål. Det som er den centrale pointe er at inddragelse af billedmateriale i empiriindsamlingen på afgørende vis udvide vores forståelser af kommunikationens kompleksitet og give konkret indsigt i, hvordan individuel og kollektiv betydningsdannelse foregår i en kommunikativ praksis.

Adgang til feltet

Formålet med det forskningsprojekt, hvor billedøvelsen blev udviklet som et af flere metodiske greb, var at få fat i hvilke forestillinger, forståelser og forventninger om køn, man kan finde i danske bistandsorganisationer i dag. Kønnen skabes og genskabes i organisationslivet, og hvis skal man forstå forandringer i kønsrelationerne aktuelt, må man udforske de måder, hvorpå vi er tilstede i vores organisationer.

Fra forskningsprojektets start var det klart, at selve den måde bistandsverdenen fungerer på ville kunne repræsentere en alvorlig hindring, når jeg skulle indsamle data. Den danske bistandsverden er relativt lukket, skønt den enkelte organisation i sin selvforståelse næppe ville nikke genkendende til en sådan karakteristik. Jeg har selv et mangeårigt personligt kendskab til feltet, og nogle af mine informanter ville derfor identificere mig som forhenværende deltager i feltet, hvilket ville påvirke deres syn på mig og min praksis. Det stod klart, at det ville blive for vanskeligt at udføre deltagerobservation over en længere periode indenfor i organisationerne. For aktørerne i denne verden er der ofte meget på spil, dels fordi feltets aktiviteter til

Institut for Kommunikation, Roskilde Universitetscenter, Postboks 260, DK-4000 Roskilde, chp@ruc.dk

stadighed er under offentlighedens lup og dels fordi mange forhold og resultater ikke "findes egnede til" hverken offentliggørelse eller dybdegående akademisk analyse.

Endvidere var tid en ressource i høj kurs. De fleste af de organisationer forskningsprojektet involverede er organisationer der er pressede af de globale udviklingstendenser. Jeg forudså derfor ligeledes, at det ville blive vanskeligt at finde organisationer, der var i stand til eller villige til at afsætte tid til et tilfældigt udefrakommende forskningsprojekts aktiviteter. Hvis forskningsprojektet havde haft en mere "konsulentagtig" karakter, ville dette måske have kunnet lade sig gøre. Men da mit mål var eksplorativt og metodisk eksperimentelt, ønskede jeg ikke fra starten at lade mig begrænse af forventninger om et konkret "output" med direkte anvendelsesværdi for de involverede organisationer.³ Jeg måtte finde en måde at komme i nærheden af de kønnede betydningsformer, uden at leve med i organisationernes dagligliv.

Øvelsesdesign

Svaret blev et design af en billedøvelse, hvis formål det var at bringe mig tættere på de forståelser af køn, som er virksomme hos bistandsverdenens medlemmer. Jeg forestillede mig, at et dialogisk forløb med billedet som anker ville blive muligt at finde både nye og gamle opfattelser af maskuliniteter, femininiteter, mænd, kvinder og kønsneutralitet ikke at forglemme.

Gennem et årstid havde jeg indsamlet en mængde billeder fra aviser, fagblade, dameblade og medlemsblade. Det blev til en bunke på 160 forskellige billeder. Billederne var udvalgt med henblik på, at det skulle være muligt at lægge mange forskellige slags betydninger ind i dem.

Der var fotografier såvel som tegninger, både konkrete og mere abstrakte. Billederne skulle kunne tale til forskellige mennesker og forskellige perceptionsniveauer. De skulle også kunne relatere sig til arbejdslivet og endelig måtte de være egnede til at åbne for diskussioner om køn i organisationer.

Øvelsen var 100 % forskerstyret, både når det gælder udvælgelsen af de mange billeder, og når det gælder forløb og form. Øvelsens gennemførelse forudsatte, at deltagerne havde tillid til min evne til at styre forløbet og at de undervejs i forløbet på den workshop, hvor billedøvelsen foregik, følte, at min kollega og jeg som procesansvarlige kunne "vores kram". Øvelsen var designet, så deltagerne ville komme til at veksle mellem forskellige tilstande og

aktiviteter (det til diskussion og forhandling omkring betydning mellem deltagerne. Der var altså tale om et guidet forløb, hvor valg, refleksioner, meningsudvekslinger og forhandlinger afløste hinanden i en interaktiv, kommunikativ dynamik, men med fast styring og med forskeren som "tourguide". At deltage krævede fastholdelse af en høj koncentration over længere tid af både deltagere og forsker.

Billedøvelsens forløb og forudsætninger

Tillid er vigtig, hvis man skal føre en gruppe mennesker gennem et forløb som det denne billedøvelse indebærer. Derfor var introduktionen til øvelsen af afgørende betydning. Mennesker er generelt bange for det der med billeder. De fleste er klar over, at går man først i dialog med og omkring et billede, så bruger man sider af sig selv, man ikke har kontrol over på helt samme måde, som hvis man svarer på et spørgsmål i et interview. De fleste har været vidne til eller har oplevet, at leg med billeder kan føre til både manipulation og magtmisbrug. Den enkelte deltager kunne frygte, at en tredje person, som under denne billedøvelse ville være enten en kollega eller forskeren, kunne finde på at gå analyserende ind og vurdere ens personlighed ud fra et specifikt billedvalg. Derfor var det meget vigtigt at understrege, at vi i vores tolkninger ikke var interesserede i at etablere en sammenhæng mellem personlighed og billedvalg. Vi gjorde det helt klart, at vi ønskede at tage de betydninger den enkelte tillagde et billede for pålydende.

Billedøvelsen forudsætter en forsker med pædagogiske erfaringer og gennemslagskraft i forhold til grupper. Han eller hun må hvile sikkert i sin faglighed og være opmærksom og koncentreret, mens øvelsen gennemføres. Forløbet er langt og kræver deltagerne fulde opmærksomhed, engagement og fokusering. Det er en forudsætning for, at deltagerne accepterer at lægge processen i hendes eller hans hånd. Deltagerne skal føle sig sikre på, at deres tillid ikke vil blive misbrugt. I mit tilfælde var mit kendskab til feltet og min mangeårige erfaring med voksenpædagogik af uvurderlig betydning.

Min mandlige forskningsassistent og jeg gennemførte to workshops med hver 6 deltagere.⁴

Den ene havde Ngo-ansatte som deltagere, mens deltagerne på den anden workshop var ansatte i en privat virksomhed. I den private virksomhed deltog 4 mænd og 2 kvinder. I Ngo'en var det lige omvendt: 4 kvinder og 2 mænd.⁵ Billedøvelsen består af 5 momenter og varer omkring halvdanden time:

Moment 1

De første ti minutter gik deltagerne rundt og kiggede på de mange billeder. Billederne lå spredt ud på gulv og borde. De store billeder lå for sig selv, de mellemstore billeder for sig og de små billeder for sig. Denne opdeling i størrelse er valgt, så billedstørrelsen i sig selv ikke skulle få overdreven betydning for valget af billeder. Hvis billederne havde ligget blandet, ville de store billeder nemlig nemt, blot i kraft af deres størrelse, få større opmærksomhed end de mindre.⁶

Hver deltager var udstyret med en lille blok og blev nu bedt om at kigge på billederne i omkring 15 minutter uden at tale sammen. Det var vigtigt at gøre opmærksom på, at notesblokken var personlig og at ingen, heller ikke forskerne, ville få adgang til deres noter bagefter.

Deltagerne skulle udvælge fire billeder, som ville kunne repræsentere fire egenskaber, man efter deres mening måtte besidde for at have det godt i deres organisation. Under begge workshops bad deltagerne selv om en omformulering af spørgsmålet, så deres svar kun kom til at omfatte deres egen afdeling, og ikke hele organisationen. Her skal forskeren være fleksibel og hurtigt tage stilling til hvordan hun/han vil reagere på en anmodning om forandring af designet.

Man kunne indvende, at den valgte formulering af spørgsmålet indeholder en slags ontologisk dilemma, i hvert fald set ud fra det poststrukturalistiske perspektiv, som har været projektets. Spørgsmålets sproglige formulering underbygger en individforståelse, hvor egenskaber er noget individuelt og personligt, som findes i det enkelte menneske, så man cementerer måden at tænke individ på i stedet for at afnaturalisere eller sætte spørgsmålstegn ved den. I det moderne arbejdsliv ses måden, man *har det* på sin arbejdsplads som et resultat af den måde, man *er* på. Om man kan leve op til de krav, der stilles, kommer an på ens personlighed. I vores kulturs hverdagsforståelse er egenskaber noget personligt, noget man enten har eller kan tilegne sig og gøre til sin "ejendom" gennem bestemte læreprocesser. Det er ikke sådan, jeg selv forstår hverken læring eller praksis. Som forsker i et praksisfelt må man dog vælge at give praksisfeltets sprog forrang og prioritere mulighederne for at skabe en fælles kommunikationsplatform, hvor forsker og deltager kan forstå hinandens ræsonnementer. Man må bruge både begreber og sprog, som genkendes af de mennesker, man ønsker at etablere en dialog med.

Derfor blev billedøvelsens centrale spørgsmål:

Hvilke fire egenskaber er det godt at besidde for at have det godt i min afdeling/organisation?

Deltagerne på de to workshops fik at vide, at hvis de ikke kunne finde et billede, der var i stand til at repræsentere det, de ønskede at udtrykke, så skulle de blot på et stykke karton tegne den ting, de personer, den situation eller det, som skulle symbolisere de egenskaber, de ville have frem. Denne mulighed benyttede ingen af deltagerne på de to workshops sig dog af. Alligevel tror jeg, det er vigtigt, at friheden til selv at finde et selvvalgt udtryk er til stede. Selv med 160 billeder er der en risiko for, at en deltager ville kunne føle sig begrænset af mine valg.

Herefter bad jeg deltagerne om at kigge en ekstra gang på de fire billeder, de havde valgt og tegne et omrids af billedet i notesblokken, nedskrive den egenskab, det skulle repræsentere, og endelig koble stikord til egenskaben, som ville få dem til at huske begrundelserne for deres valg.

Moment 2

Efter den individuelle refleksion og valget af de fire billeder fortalte mænd og kvinder hver for sig i kønsopdelte grupper om deres valg. De blev bedt om ikke at afbryde hinanden, men lave en runde, og derefter begrænse sig til at spørge til begrundelserne for hvert enkelt valg.

Moment 3

Herefter blev kvindegruppen og mandegruppen bedt om at lave en rundkreds omkring et tomt bord, hvor de lagde de valgte billeder frem til skue for hele gruppen. Det betød for begge workshops, at 20 billeder kom på banen, da enkelte billeder var blevet valgt af flere deltagere.

De næste 20 minutter diskuterede gruppen sig frem til syv billeder som svar på det oprindelige spørgsmål: Hvilke egenskaber er gode at besidde for at have det godt i jeres afdeling? Deltagerne blev bedt om at indgå i en forhandling med de andre og argumentere for egne valg.

Moment 4

Efter at gruppen var nået til enighed om 7 billeder/egenskaber fulgte ti minutters individuel refleksion. Deltagerne skulle kigge på de syv udvalgte billeder og overveje om selve billederne eller de egenskaber, de skulle repræsentere på nogen måde havde noget med køn at gøre?

Hvis det var tilfældet, skulle de overveje, hvad de havde med køn at gøre – og på hvilken måde kønnet kom til udtryk i billedet selv og i de kompe-

tencer/ egenskaber, de havde valgt. De personlige kommentarer til disse spørgsmål blev ligeledes fastholdt som stikord i den lille notesbog.

Moment 5

Endelig fulgte endnu en runde, hvor deltagerne først delagtiggjorde hinanden i deres refleksioner om køn uden at afbryde. Som afslutning på forløbet blev der åbnet op for spørgsmål og fri diskussion omkring synspunkter og tolkninger samt nye tanker, som øvelsen i sig selv bragte på banen. Også øvelsens brugbarhed blev kommenteret og evalueret.

Til sidst uddelte jeg en beskrivelse af billedøvelsen til deltagerne, så de, hvis de selv var blevet inspirerede, kunne bruge den i andre sammenhænge. Hele workshopen blev optaget på bånd.

* * *

Jeg kaldte øvelsen ”Kønnede betydninger og deres rationaler”. Som det fremgår, havde det spørgsmål, som først og fremmest guidede øvelsen, ikke noget eksplicit med køn at gøre. Senere års metodologiske diskussioner indenfor feministiske forskningskredse i Skandinavien har været inde på, at man ikke nødvendigvis bør italesætte kønsproblematikken for at undersøge kønnede betydninger og praksisser (bl.a. Haavind 2000). Hvis man arbejder deltagerorienteret, som jeg har gjort, mener jeg dog, at man af etiske grunde bør lægge sine forskningsinteresser klart frem i forhold til de deltagere, som har indvilliget i at bruge deres tid på at deltage i et forskningsprojekt. I dette tilfælde vidste deltagerne, at det var køn, der var på dagordenen på workshopen – ingen tvivl om det. Alligevel har det nok været strategisk velvalgt at gå til øvelsen med et spørgsmål, som ikke i første omgang signalerede køn. Køn inddrages først eksplicit i moment 4, hvor deltagerne bliver bedt om at overveje, om deres valg og de tilhørende billeder har noget med køn at gøre. Jeg tror, det kan have haft betydning for den ligefremme måde, de fleste forholdt sig til spørgsmålet om køn på under øvelsen.

Den tabuisering, kønsspørgsmål i en årrække har været omgivet af i Danmark, forhindrer til tider, at man overhovedet kan få åbnet dialogen. Her tror jeg øvelsens design gjorde en forskel.

For at give læseren en fornemmelse af hvilken type empiri, man som forsker sidder inde med efter denne billedøvelse, vil jeg i det følgende give en smagsprøve på den type svar, den enkelte workshopdeltager i det private firma fremkom med under moment 2 sammen med nogle af de begrundelser, som

ledsagede enkelte valg. Siden vil jeg gengive et længere uddrag af forhandlingen i den kønsblandede gruppe (moment 3) i samme firma omkring udvælgelsen af et billede, som skulle repræsentere en egenskab, de kaldte ”evnen til at klare tidspress”. Jeg vil undervejs sporadisk antyde mulige analysevinkler på materialet. Endelig vil jeg vise, at en billedøvelse som denne, indeholder mange muligheder i forhold til deltagerorienteret forskning og påvise hvor i forløbet med forskerperspektivet ”åbnes” af øvelsen. I den afsluttende diskussion omkring øvelsens femte moment opstod der hos deltagerne nemlig flere gange refleksioner og tolkninger på både proces og indhold, som aktivt har præget det videre analysearbejde.

Hvad er det billeder kan, som ord alene ikke formår?

Billederne forstås i billedøvelsen som sagt som ”hjælpere”. Deltagerne skulle bruge billederne som det sted, hvor de kunne holde fast i de betydninger, de tillagde vigtige egenskaber i deres organisationer. Det visuelle sprog har en fasthed og materialitet, det verbale er foruden. Billederne ville ligge der på bordet foran deltagerne. De ville ikke forsvinde igen som flygtige ord eller sætninger.

For at begribe karakteren af den proces, man sætter i gang og er vidne til i billedøvelsen, må der foretages en skelnen mellem verbalsprog og billedsprog. En af de grundlæggende forskelle mellem disse sprogtyper – forstået som samlinger af tegn – er, at billeder har et langt mere omfattende indhold end et enkelt ord eller en sætning (Kjørup 1991: 64).

Billedet er sammensat af mange elementer, som man hverken kan se hvor ender eller begynder. Indholdet i et billede må forklares med ord – ofte i uendelige sætninger – fordi det for det meste er mangetydigt. Et billedes betydning kan først præciseres gennem verbalsproget. Det er ordene, der åbner op for billedets tolkningsmuligheder. Jeg var ikke interesseret i, at deltagerne skulle analysere billedernes udtryk og indhold og deres eventuelle betydning som billede. Jeg ønskede som nævnt heller ikke at finde fiktive sammenhænge mellem f.eks. personlighed og billedvalg. Billederne skulle derimod være i stand til at repræsentere en lang række andre betydninger, som ikke nødvendigvis skulle relateres direkte til de kulturelle koder og konventioner, som lå i selve billedet. Hensigten med øvelsen var, at billederne skulle fungere som en slags ”hjemmelavede” metaforer for betragteren, en hel samling af betydninger, som hun eller han gennem sine beskrivelser af en bestemt egenskab kunne knytte betydninger til. Man kunne også sige, at billedet skulle være et referencepunkt – et anker – for både for dialogen mellem deltagerne og for den individuelle betyd-

ningsdannelse. En anden forskel mellem billedsprog og det verbale er, at verbalt sprog er lineært og drives fremad. Ordene kommer efter hinanden. Sådan er det ikke med billedet. Det kan "læses" i den rækkefølge beskueren ønsker, mens den pågår.

Deltagerne på workshoppen skulle lede efter et billede, som for dem at se ville være i stand til at udtrykke en vigtig egenskab. Billedets betydninger blev på den måde en slags første tolkningstilbud, som med det enkelte billedes betydningskoder ville blive brugt som afsæt til at referere til nye betydninger. Når samtalen foregår omkring et konkret materialiseret udtryk, – i dette tilfælde et billede – kan man gå til og fra elementer i billedet helt som det passer til situationen eller sindstilstanden. Man kan gå ind i et billede mange steder fra, også selv om det ofte er individuelt, hvad der "prikker" i den enkelte i et billede og gør, at deltageren trækkes hen mod det. (Barthes: 1987:38).

I den forbindelse er det interessant at lægge mærke til, hvordan talesproget indikerer den måde, hvorpå vi forstår og forholder os til et billede. Vi taler om billedet som en tredimensionel virkelighed og henviser f.eks. til, at vi kan "gå ind i et billede" med hele vores krop, – for der er masser at opleve "derinde"! Hele kroppen, ikke bare synssansen, er involveret i perceptionen.

Billederne ligger altså der på bordet foran deltagerne som en invitation og det bliver de ved med under hele seancen. På workshoppen skulle den enkelte billedvalg fungere som et mødested for deltagerens forhandlinger om hvilke billeder og hvilke betydningsindhold, der skulle repræsentere den samlede gruppe af både mænd og kvinder.

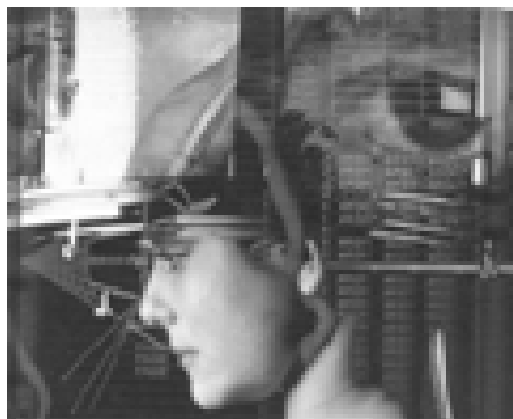
Specielt under moment 1 hvor hele deltagergruppen går ordløse rundt og kigger på de 160 billeder kan man sige, at de lader deres opmærksomhed strømme frit. De skærper synssansen, studerer del og helhed, mens de prøver at gøre 4 billeder til et svar på det spørgsmål, der er blevet dem stillet. Der opstår en særlig stemning i rummet, når folk går rundt og observerer. Denne kondenserede og kollektive opmærksomhedstilstand er vi ikke vant til. Ole Thyssen taler om, at vi som mennesker beskytter os for verden ved både at være uopmærksomme og ved at forenkle den kompleksitet, vi lever i. Øjet har en iboende trang til at selektere og organisere, så man kan sige, at selve synet helt fysisk reducerer det komplekse. Vi kan ikke se det hele på en gang. At se er til stadighed at skære fra og lægge til. Samtidig er det indirekte en måde at opfatte sig selv og sin egen position på.⁶

Efter et stykke tid virker det som om, billederne begynder at tale mere og mere med. Det er helt na-

turligt i moment 4, hvor deltagerne opfordres til også at inddrage de kønnede betydninger, de ser i billederne som billeder, men kan også iagttages i moment 5, hvor gruppen begynder at tolke med på hele processen og revidere egne tolkninger.

Perceptionen af et fast materialiseret billede, som ikke bevæger sig giver beskueren tid til at finde sammenhænge og mønstre og til at forstå noget af den kompleksitet, vi lever i. Men det er ikke billedet som interagerer med beskueren. Det er beskueren, der udvider sin relation til billedet. Billedet er ikke levende og det er ikke en reel gensidighed og udveksling mellem person og billede, vi er vidne til. Det, der er tale om, er det, Lisbeth Thorlacius kalder en aktiv reception (Thorlacius 2002. 116). Det, der sker, er, at der i denne langsomme oplevelses-"mode", som deltagerne befinder sig i, pludselig bliver plads til, at billedet lukker op for, at man dels selv opdager nye betydninger, dels bliver inspireret til nye tolkninger af billedet gennem at få del i de andre deltagers oplevelse.

Over tid opdager og udforsker beskueren mange mulige tolkningsbud. Man kommer rundt i billedet, skræller flere lag af, afsøger nye forståelser og giver plads eller forrang til nye fortolkninger. Det bliver meget tydeligt, at fastheden og materialiteten er relativ. Betydningsdannelsernes bevægelighed er uomtvistelig. En illustration af dette forhold kan ses i forhold til nedenstående billede, som i det private firma blev valgt til at repræsentere egenskaben "analytisk kompetence," altså den faglighed det ansås for godt at besidde, hvis man skulle trives i organisationen. Både mænd og kvinder var enige om, at billedet var godt til at repræsentere netop denne egenskab. Først under moment 5 opdagede deltagerne, at det billede, de havde valgt til at repræsentere faglighed, er et billede af en slags løgnedetektor (se ordet "false" nedover siden), og at kvinden på billedet bliver overvåget, måske er det endda af en

mandes øje? Og så syntes de pludselig ikke det var velegnet til at repræsentere analytisk kompetence.

Eksempler på betydninger, billedøvelsen fik frem på det individuelle niveau.

I det følgende giver jeg en smagsprøve på betydninger, billedøvelsen fik frem på workshoppen med ansatte fra den private bistandsorganisation.⁷ Deltagerne havde alle havde været ansat i virksomheden mellem 1 og 2 år. Det vil sige, at de alle i Jean Laves forstand var "newcommers". De var dog ikke alle "newcommers" indenfor bistandsverdenen. Tre af dem havde mange års arbejde i bistandsverdenen på bagen, enten i Ngo'er eller i Danida. En kvinde og tre mænd var i trediverne, en kvinde og en mand midt i fyrrerne. De deltagende mænd har mindre børn, kun den unge kvinde har ingen børn. Denne livsbetingelse har ifølge de to deltagende kvinder stor betydning for mændenes svar, hvilket de ved en senere lejlighed insisterede på, at jeg ikke måtte glemme som forklaringsramme.

Det stillede spørgsmål: *"Hvilke fire egenskaber er det godt at besidde for at have det godt i min afdeling / organisation"* blev besvaret på to væsensforskellige måder i mandegruppen. To af mændene svarede på, hvad de kunne ønske sig af afdelingen, for at de personligt ville kunne trives (bedre/ endnu bedre). Den ene af de to forholdt automatisk alle sine svar til "værdier" (skønt det jo var egenskaber og ikke værdier, der var blevet spurgt til). Han beskriver gennem sine valg værdier, som han selv værdsætter i firmaet. En tredje blandede svar, som var forbundet med hans egne ønsker om en bedre organisation med svar, som svarede på det stillede spørgsmål. Kun en af de mandlige deltagere forholdt sig direkte til det stillede spørgsmål. En forklaring kunne være måden spørgsmålet er formuleret på, men da denne uklarhed ikke opstod på workshoppen i Ngo'en, tolker jeg de privatansattes opfattelse af mit spørgsmål som et udtryk for eksistensen af stærke diskurser om værdier i organisationsudvikling, som omgiver konsulenterne i firmaet til dagligt og som de selv er aktive producenter af.

Kasper, der tidligere har arbejdet i en Ngo, og ikke har været ansat i den private sektor længe, taler ud fra hvad han savner i sit arbejdsliv i afdelingen. Han efterlyser mere åbenhed og mindre skråsikkerhed og siger: "Vi kan måske have lidt tendens til at være lidt skråsikre, fordi det er vi vant til. Det er jo os, der skal ud og rådgive andre og den skråsikkerhed bærer vi måske også med os i vores daglige arbejde i forhold til vores kolleger og der synes jeg, sådan ligesom viser en sårbarhed, en åbenhed."

Kasper nævner som mange andre humor som en vigtig egenskab. Det er vigtigt at kunne dumme sig, lave noget skørt og grine af det sammen, understreger han. Han efterlyser nærhed og kammeratskab og ville ønske, at man i højere grad kunne være en hel person og ikke først og fremmest blive betragtet som en faglig profil. Kaspers position som nyligt ankommet medlem i organisationen kan ses i materialet. I mange af hans udtalelser ligger der en implicit kritik af arbejdskulturen i den private konsulentbranche, og også af, hvad jeg ville kalde denne arbejdskulturs "maskuline snit".

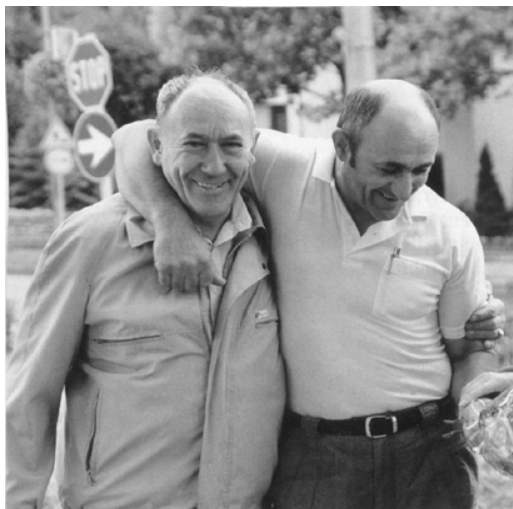
Jeg er sikker på, at konteksten, nemlig en workshop om køn, præger både kvinders og mænds svar på billedøvelsens spørgsmål. Skønt jeg ikke spørger direkte til køn, kender deltagerne mit forskningsprojekts emne og er indstillede på at arbejde med køn på workshoppen. Det, at 6 medarbejdere pludselig befinder sig sammen i et usædvanligt rum omkring temaet køn, vil selvsagt påvirke de svar, der bliver givet under øvelsen. Konteksten giver Kasper en mulighed for at positionere sig selv som åben med en anden slags maskulinitet, den ikke-skråsikre. Han kan positionere sig både overfor kvinderne i firmaet, de andre mænd og overfor min kollega og jeg – de udefrakommende forskere/eksperter, fordi selve konteksten legitimerer emnets relevans. Kasper understreger, at han ønsker at være mere end det, han tendentielt bliver reduceret til: en faglig skråsikker profil. Her viser han sig også overfor kvinderne som en potentiel alliancepartner. Man kunne ligeledes forestille sig, at han nærmer sig mændene som gruppe ved at understrege vigtigheden af kammeratskab, muligheden for at dumme sig og det sociale engagement. Kasper vælger følgende 4 egenskaber: *Åbenhed, humor, det sociale, samarbejde.*

Søren virker meget optaget af sammenhængen mellem firma og ansat. Han taler i termer, som vidner om, at han ser organisationen ud fra et klart værdimanagementperspektiv. Han taler inden for or-

ganisationens egen selvforståelse og forholder sig til dens "skueværdier" (Schein 1986).

Søren er den, der mest implicit taler ud fra et "virksomheds-vi". Han vælger et billede af Eiffeltårnet til at repræsentere "vision". "Så har jeg valgt Eiffeltårnet, fordi jeg synes, det signalerer noget omkring en vision, et mål, et fælles mål for alle. At vi stræber efter noget samlet."

Han forholder sig ikke til det stillede spørgsmål, men svarer ud fra hvilke fire værdier, han mener, er vigtige for afdelingen, værdier som han samtidig præsenterer som sine egne.

Som flere mænd (også på Ngo-workshoppen) har han valgt billedet af de to sydeuropæisk udseende mænd med armen om hinanden. Dette billede virker som en magnet på flere af de mandlige deltagere, og tillægges hos Søren betydningen: fællesskab som værdi. For Søren er en dialogisk og åben ledelsesstil vigtig, han bryder sig ikke om skjulte dagsordener. Han vil inkluderes og synes at mene, at parathed til at diskutere i åben dialog ledelse og medarbejdere imellem er centralt for en virksomhed. Det er svært at se, om der ligger en indirekte kritik af firmaets ledelsesstil i disse udtalelser. Det virker mere som en fremsigelse af en almindeligt anerkendt managementdiskurs i firmaet. Søren er også den, som taler klarest om, at man som individ er meget udsat og har brug for støtte til at turde tage de udfordringer, der ligger i konsulentarbejdet. De fire værdier Søren fremdrog, var: *Fællesskab, åben ledelse, opbakning, vision.*

Erik har arbejdet i Danida, før han kom til det private firma, og er dermed eksempel på en af de mange indenfor bistandsbranchen, som har bevæget sig mellem disse forskellige organisationstyper. Også Erik nævner humor som en vigtig kompetence,

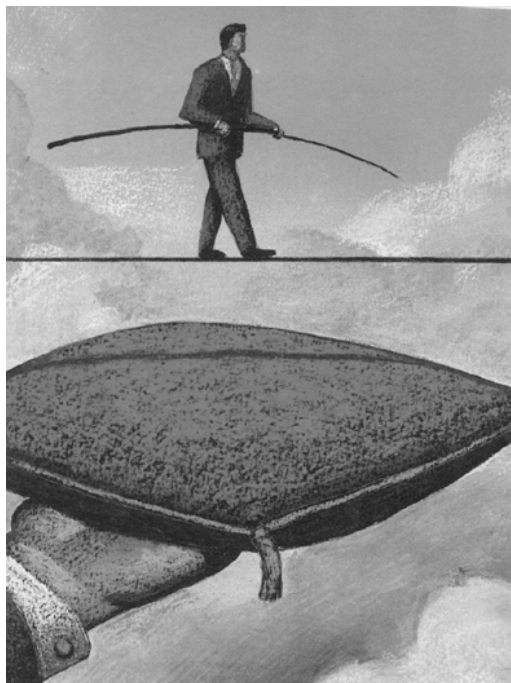
som gør, at man kan trives. Et andet valg falder på billedet af en afrikansk kvinde som energisk skovler jord væk på en vej. Erik siger: "... og så var der et lille billede af en afrikansk kvinde, der stod ude på en vej med sin kanga dernede i Østafrika og gravede som en besat (*småler*), som en sindssyg smed grus op og hun skal så symbolisere engagement. Jeg tror det er afgørende for at kunne have det godt her, at der er engagement, en stor portion engagement."

Samtidig skal man efter Eriks mening kunne acceptere den meget fleksible måde der samarbejdes på. Man skal kunne leve med, at forskellige folk laver forskellige ting i forskelligt tempo og man skal være åben for samarbejde. Så på spørgsmålet om hvilke fire egenskaber man efter hans mening må besidde for at have det godt i deres afdeling, svarer Erik : *Humor, fleksibilitet åbenhed, engagement.*

Daniel har været i firmaet i en årrække og har arbejdet sig op til at blive konsulent. Daniel har helt små børn og det pres, der følger med livet som småbørnsforældre, kan være en vægtig årsag til, at han reagerer afvisende overfor samtlige spørgsmål, hvor de kvindelige kolleger eller jeg antyder forskelle mellem mænds og kvinders situation. Daniel udtrykker, at arbejdspresset er voldsomt, og det er vigtigt for ham at udtale sig direkte om de modsætninger, han føler, der er mellem arbejdsliv og privatliv. Hans udtalelser tyder, på at disse problemer er meget påtrængende for ham og at de udgør et dagligt dilemma. Man skal kunne lide udfordringer for at kunne trives i firmaet, siger han. Dog ville han ønske, det kunne foregå med sikkerhedsnet. Daniel valgte billedet af forretningsmanden, der går på line, til at repræsentere denne situation. "Under manden

på billedet er der en mandehånd, der holder en pude, så man tør tage imod udfordringerne.”

Man skal også kunne lide at være i kontakt med andre, samarbejde og kommunikere både internt og eksternt. To af de ting, han vælger, kan ikke kaldes egenskaber, men er hans aktuelle ønsker i forhold til arbejdssituationen. Han ville ønske der var mere socialt samvær og større fleksibilitet i forhold til familieforpligtelserne. ”Og så den sidste jeg valgte, det var så... der var mange muligheder at vælge. Nu tog jeg bare faren der med cyklen ...altså som symboliserende familielivet. At der skal være (pause) ...og måske var det i virkeligheden fleksibilitet, jeg leder efter ikke? Altså der skal være plads til familielivet. Til at man kan passe de to ting sammen, for ellers.. så er man heller ikke et helt menneske. Hvis man er under pres fra hjemmefronten, fordi man arbejder for meget, så det er jo sådan... jeg mener familiens rolle. Hvordan man så lige skal kringlen den, det ved jeg ikke.” De ord, Daniel vælger, er: *Kunne lide udfordringer, samarbejde* og det, Daniel kunne ønske sig mere af, er: *socialt samvær* og mere *fleksibilitet i forhold til familie/arbejdsliv-relationen*.

De to kvinders svar forholder sig direkte til det stillede spørgsmål. Det er også slående at kvinderne italesætter en langt mere eksplicit kritisk stillingtagen til arbejdsbetingelserne i konsulentbranchen. De taler mere om branchens arbejdsbetingelser end om den specifikke afdeling. Lise har erfaringer med Ngo-ar-

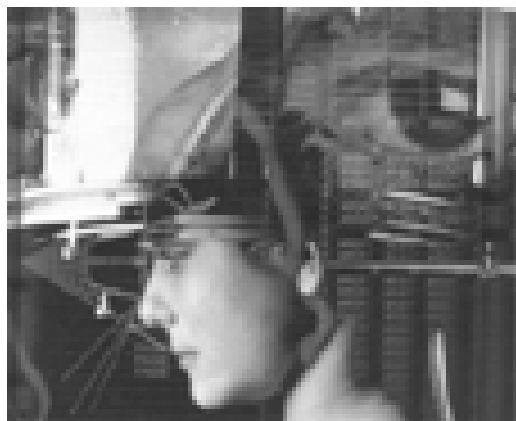
bejde fra tidligere ansættelser. Maj er en yngre medarbejder og relativt ny i den private sektor.

Lise vælger et billede, som skal repræsentere, at man skal kunne udholde stress for at befinde sig godt i afdelingen. Stress opfattes negativt i vores kultur. Det vil sige, at hun henviser til et krav om, at man ikke som medarbejder i denne organisation må gå ned pga. stress. Så vælger Lise et billede af en kvindelig soldat, som skal repræsentere evnen til samarbejde. Hun siger: ”Man skal ikke have det for dårligt med at parere ordre.” Uddybende siger hun, at hun i soldatens øjne ser et særligt udtryk, som hun tolker som den kvindelige soldats dobbelthet. Godt nok parerer hun ordre, men hun tænker også sit. Der er nemlig så tilpas meget tvetydighed i den unge kvindes blik, at det kan tolkes derhen, at det hun gør, gør hun af nødvendighed, men at hun samtidig har en selvstændig/kritisk/selvironisk holdning til det, der foregår.

Lise taler for, at man for at have det godt i afdelingen skal være en person, der har lyst til at møde andre mennesker og være åben overfor nye situationer og mange nye mennesker. Man skal også have evnen til at sige nej, sætte grænser og holde fast. Lise valgte følgende 4 egenskaber: *at kunne udholde stress, samarbejde / parere ordre, have lyst til at møde andre, at kunne sige fra*.

Maj er den eneste i det private firma, der henviser til konsulentens faglighed som en vigtig egenskab. Hun mener, det analytiske overblik er vigtigt for at kunne fungere godt. Hun vælger et nærbillede af en kvinde, som har et metalapparat på hovedet som angiveligt måler et eller andet, der er bogstaver og tal som konnoterer naturvidenskabelighed.

Maj nævner også humoren og det sociale samvær, og endelig vælger hun den egenskab, at man skal være meget god til at administrere sin tid. Til at repræsentere det vælger hun tegningen af en mand på et løbebånd med timeglas i begge hænder. Maj vælger altså *analytisk overblik, humor, socialt samvær, tid*.

Mulige analysevinkler I

I jagten på de kønnede betydninger var den mest oplagte tilgang i forhold til moment 1 og moment 2 at kigge på forskelle og ligheder mænd og kvinder imellem, da interaktionen mellem deltagerne på dette tidspunkt ikke er i centrum. (Haavind 2000, 156). Fra disse to første dele af øvelsen sidder forskeren med et materiale, hvor enkeltindivider – mænd og kvinder – har givet udtryk for deres holdninger. Der er både klare lighedspunkter og klare forskelle mellem de deltagende mænds og kvinders valg. Fra workshopen i det private firma, som her er brugt som eksempel, ser det ud til, at lighedspunkterne mellem kvinders og mænds forståelser handler meget om branchens arbejdsbetingelser, strukturerne, de fastlagte procedurer og konkurrencen samt hvad disse forhold betyder for den enkelte medarbejders livssituation. Både Daniel og de to kvinder understreger, at det nærmest er umuligt at få arbejds- og familieliv til at gå op i en højere enhed som arbejdsbetingelserne ser ud i branchen. I materialet fra workshopen i det private firma ligger der

en fælles historie om store krav til den enkelte, om planlægning og selvstændige beslutninger omkring prioriteringer, om fleksibilitet, og om evne til tvungent samarbejde og samtidig om en slags faglig isolation eller mangel på dybde i opgaveløsningerne. At nå frem til en konsensus omkring disse ting, er det samme som at give legitimitet og bekræfte egen selvforståelse. Kollektiv identitet skabes gennem deltagerne kommunikation.

De ord som benyttes til at beskrive konsulentens subjektiveringsbetingelser er: Det opsplittede liv, det manglende fællesskab, stress, overarbejde, snævre tidsrammer, krav om mange rejsedage, krav om evne til at klare strabadserne, brudte familieliv. Det er i forhold til disse problemstillinger, mit data-materiale bekræfter anden forskning, der taler om, at den mest radikale forandring i den skandinaviske maskulinitetsopfattelse de seneste to årtier handler om mænds forhold til faderskabet. Både i den private virksomhed og i Ngo'en taler mændene om faderskabet som en ret og som en rolle, de værner om.

De behov, som udspringer af sådanne arbejdsbetingelser, finder sine "sparringspartnere" i centrale udsigelter om værdier, man tilstræber i moderne management og som findes i de diskurser, som omgiver arbejdslivet i offentligheden: Fleksibilitet, åben ledelse, det hele menneske, tolerance, den fælles vision.

I det private firma vælges man "Manden der går på line over puden" som et ønskebillede. Billedet repræsenterer den opbakning som er nødvendig hvis man skal kunne klare det individuelle ræs. Men der er til stadighed en ironisk forholde sig til de betingelser, man er underlagt. "Den støttepude har vi da ikke," siger en af deltagerne og man griner indforstået sammen. Den ironiske humor er meget aktiv i forhold til konsulentrollen som sådan og både kvinder og mænd anvender ironien aktivt i "vi-skabende" processer, som indirekte kommenterer og refererer til strukturelle magtforhold i organisationen.⁸ Der er en ironisk distance til skrår sikkerheden og det individuelle, en ironisk distance til ledelsens snak om "det hele menneske."

De forskelle, der er i mændenes og kvindernes valg og især de konflikter, som opstår i kommunikationen under forhandlingen mellem dem, læser jeg som udtryk for kvindernes behov for at markere, at de i specifikke situationer ser og taler fra et andet sted end de fleste mænd. Lises måde at tale om, at man tænker sit, samtidig med at man parerer ordre, udtrykker en følt dobbelthed overfor arbejdet som konsulent i et privat firma. Den måde, hun vælger at tolke soldaten på, henviser højst sandsynligt til hendes egen perifere position i forhold til firmaets

”kerneperformance”. Hun er både ude og inde på samme tid. Indfødt og ikke-indfødt i organisationen. Da de andre diskuterer, hvilket billede der skal repræsentere evnen til samarbejde, forsøger Lise sig igen med sit billede af den kvindelige soldat, der jo står sammen med alle de andre soldater overfor en fælles opgave.

”Jeg kan måske supplere her,” siger hun. ”Det her billede skal repræsentere sådan en eller anden egenskab i forhold til at kunne sige... altså nu gør vi alle sammen det her, ikke. Det, synes jeg, er en god egenskab at kunne have. Man skal ikke have det alt for dårligt med det. Men så synes jeg så, at hun alligevel sådan... altså kigger hun alligevel, sådan lidt ud over det ikke? Altså hun er ikke bare... hun parerer ikke bare ordre. Eller jo, det gør hun, men hun har noget mere i sig, ligesom... Eller den ville jeg argumentere for at tage med som supplerende til det sådan lidt mere kreative teamarbejde, ikke.”

Man kunne sige, at valget af billedet med den nicaraguanske soldat, der parerer ordre og samtidig tænker sit, repræsenterer en slags modstandsstrategi, som kan genfindes i mange andre organisatoriske sammenhænge, hvor det maskuline er normen og kvinder ikke føler, at spejling eller genkendelse er mulig. Man kunne sige, at den slags strategier er strategier, som er med til at opretholde værdigheden hos den enkelte. Man genkender sig selv og andre kvinder i den ambivalente position som både deltager og ikke-deltager.

Det var slående, at det var kvinderne, der var mest kritiske overfor arbejdsituationen og organisationen generelt både i den private sektor og i ngo'en. Man kunne spørge, om det, at kvinder som social gruppe på det symbolske niveau betragtes som underordnet mandskønnet, giver større spillerum for at udtrykke kritik, fordi kritikken som følge af den ”svagere” position bliver mindre ”farlig”. Materialet viser, at de forhold, som især Lise, men også Maj omtaler med kritiske undertoner, ikke bliver taget aktivt op og bearbejdet yderligere af de mandlige deltagere, selv om de kommer på bordet i dialogen. Utilpashed eller direkte kritik kan udtrykkes, men når gruppen skal vælge, virker det som om, det skal gennem en maskulin ”betydningsvridemaskine” og reformuleres, før det får legitimitet og kan accepteres af hele gruppen som et fælles valg. Det er interessant at se på, hvordan tilpasningsprocesserne foregår og hvordan konsensus opnås. Her er det vigtigt at have øje, for at antallet af deltagende mænd henholdsvis kvinder i samspil med andre statusgivende forskelle som alder, erfaringer og tid i firmaet også kom til at betyde noget for interaktionens dynamik.

Eksempel på en kønnet forhandlingssituation

I det følgende giver jeg en smagsprøve på forløbet af moment 3, 4 og 5 i billedøvelsen.

Da deltagerne i moment 3 stod rundt om bordet foran tyve billeder og skulle forhandle sig frem til enighed om kun syv, skiftede de tilstand. Fra at finde betydninger inde i sig selv, blev de aktive betydningsdannere i interaktion med andre. Billedøvelsens kerneaktivitet var denne forhandlingsproces, og det er den jeg især har tolket på. Jeg ville undersøge, om jeg ved at gå tæt på de betydninger, som kom til syne under forhandlingen, kunne efterspore kønnede interaktionsdynamikker og identificere de mangeartede kønsforståelser, som blev aktiveret i forhandlingssituationen mellem deltagerne på workshopen. Selv om forhandlingssituationen var kunstigt sat i scene, håbede jeg, den ville gøre mig i stand til se kønnet i samspil, altså den kønnede forhandlingsproces i den konkrete kommunikation, på en langt tydeligere måde end gennem for eksempel et interview. Jeg håbede, at materialet ville vise måder, hvorpå deltagerne identificerede, brugte og eventuelt overskred de sociale betydninger, som kulturen knytter til køn. En samspilsanalyse ville lede efter, hvordan kvinder og mænd forstår hinandens og egne væremåder, hvilke betydninger mænd og kvinder spiller ud i forhold til hinanden, hvilke som tages op, hvilke som forkastes, og hvilke der bliver transformeret i processen⁹. Min billedøvelse havde til hensigt også at identificere, hvilke bredere samfundsmæssige diskurser der blev der trukket på, hvilke forklaringer af billedvalg og beskrivelser af tolkninger af selve billedrepræsentationen, deltagerne havde. Jeg ønskede at undersøge, hvordan de dannede meningsfællesskaber og hvad der genererede konfliktstof og hvilke betydninger, man var så enige om, at de næsten ingen ord fik med på vejen?

Jeg havde fra starten fravalgt at inddrage den kropslige dimension, da jeg ikke ønskede at videooptage seancen. Der var altså vægtige dimensioner i forhandlingen, som jeg ikke har kunnet indfange med min metode. Under moment 3 er flere tegnsprog i brug på samme tid:

Det verbale sprog, billedsproget og kropssproget med blikretning og –udtryk og de små tilknyttede lyde som suk, latter og andre udbrud. Det er en kompleks kommunikationssituation, man er vidne til under øvelsen. Kropssproget spiller en altafgørende rolle i ansigt-til-ansigt kommunikationen. Magt/afmagts signaler, accept/afvisning og autoritetsudtryk kommunikerer aktivt. Alligevel mener jeg

ikke, at mit fravalg af f. eks. videooptagelser betyder, at materialet ikke indeholder vigtige dele af den komplekse kommunikation mellem deltagerne. Mange aspekter trådte tydeligere og tydeligere frem ved den gentagne gennemlytning af båndene og læsning af båndudskrifterne, og den deraf følgende genoplevelse af interaktionen mellem deltagerne. Der åbnede sig et materiale, som illustrerer sprogets/billedsprogets meget aktive deltagelse i konstitueringen af accepteret og legitim viden. Det blev tydeligt, at den samtidighed, hvori alle disse tegn er i spil, er en samtidighed, som er nok så vanskelig at vride fra hinanden analytisk.

Jeg vil i det nedenstående gengive en længere bid af den diskussion, deltagerne fra det private konsulentfirma havde, da de skulle vælge, hvilket af to billeder som skulle have lov til at repræsentere evnen til at håndtere tidspres. Der var stor enighed i gruppen om, at evnen til at planlægge og styre sit tidsforbrug er en vigtig egenskab at besidde, hvis man skal befinde sig godt i deres afdeling. Næsten alle nævner tid som en central problemstilling. Alligevel udspinder der sig en længere dialog omkring det billede, som endeligt skal repræsentere denne kompetence.

Som jeg tolker det, er kønnet på spil på mange finurlige måder i nedenstående diskussion.

Før jeg argumenterer nærmere for denne tolkning, vil jeg imidlertid lade læseren følge gruppens forhandlinger omkring de forskellige billeder:

Lise: Hvad med den her?

Erik: Ja – men hvad signalerer den?

Maj: Her er det ligesom, at man skal kunne balancere tid og klare have et godt forhold til tid.

Kasper: Men ham der, han har det da ikke særlig godt! *(protesterende tonefald)*

Maj: Jo da, han griner.

Kasper: Griner han? *(tone som viser, at han overhovedet ikke er enig)*

Maj: Jo, han er i gang med...

Kasper: Jeg synes ellers, han er ved at gå til af stress!

Søren: Ja, det synes jeg også.

Maj: Han stresser, men han har det godt, når han gør det.

Kasper: Neej! *(Mændene griner. Maj griner med. Hun har en lidt drillende/udfordrende/provokerende undertone, som henviser til mænds arbejdsiver og hendes eget projekt med at drille dem med det)*

Daniel: Han kører på et løbebræt!

Maj: Han balancerer tiden. Han klarer det.

Kasper: Nej.

Søren: Han ser ikke glad ud.

(Lang pause, hvor ingen siger noget, meningsforskellene hænger i luften som en latent konflikt)

Lise: Men synes I ikke, det er en egenskab, der er god at have, det der med at kunne balancere med tiden?

Søren: Hvad ligger der i at balancere med tiden? *(stadig noget skeptisk, men også spørgende)*

Kasper: Jo, vel uden at blive stresset ikke?

Maj: At klare det her med at holde sig inden for tidsrammerne.

Søren: Det, der ligger i det, er det så at prioritere mellem de forskellige arbejdsopgaver?

Maj: Dels at prioritere, men dels at lære at arbejde indenfor tidsrammen.

Erik: Og man skal være glad for tidspres *(et par mænd griner)*

Maj: Altså hvert eneste minut er effektivt. Det må man jo klare, for at have det godt. Hvis man tænker for mange tomme tanker, så går der for meget tid og så...

Erik: (*ikke overbevist*) Jah. – Så man skal være glad for tidsfaktoren?

Maj: (*svagt tøvende*) Ja.

Lise: Ja, man skal kunne have det godt med... altså fordi alternativet.... for jeg ville egentlig sige, den der, (*henviser til det mere neutrale billede med et ur*), fordi man kan godt sige, altså man kan godt argumentere for, at han har det ikke så godt ikke, (*Erik: Sådan ser han altså ud*) men den her... den ville så bare repræsentere altså, at en egenskab med at man selv, sådan er meget god til det der med ti minutter her og ti minutter der, fem minutter her (*Maj: Og så vinder man alle diamanterne!*) og tælle timer og lave ting til tiden..

Erik: (*ikke overbevist*): Jah, at man, hvis man.. hvis det er en del af en selv, så har man det godt i afdelingen.

Søren: Men kunne det ikke også.. kunne man ikke også se det på den måde, at en værdi eller en god værdi i afdelingen, det er at kunne se klare mål under snævre tidsrammer? (*Lise: Jo*)

At man lynhurtigt ser: "All right der har vi substansen". (*Lise: Ja*) og der skal de og de elementer til, for at kunne komme frem der til...

Lise: Og sådan ret tidligt at sige "jeg har fire dage til at skrive den her rapport ikke?" (*Søren: Ja*) Så det vil sige, jeg bliver nødt til at gå ret hurtigt hen over det første, fordi altså.. sådan en ting ville jeg sige man kunne...

Erik: Hvis vi vedtager, at han ser glad ud. Så er den der da helt fin. (*småler*)

Kasper: Ja men, det gør han jo ikke! (*stadig protesterende*)

Erik: Ja men det siger vi bare: Han ser glad ud. Det er der nogle der synes. (*hentyder til de to kvindelige deltagere*).

Kasper: For mig er det svært at se det der som et symbol på at have det godt i afdelingen. Det må jeg sige... Det kan jeg ikke rigtigt (*flere i munden på hinanden*)

Lise: Nej, det en egenskab, der er god at have, for at have det godt!

Erik: Ja, at du kan håndtere tidspres og det er ikke noget, der sådan får dig ud i tovene.

Du kan leve med det.

Kasper: Nej, men han er da nærmest ude i torvene ham der, som jeg ser det! (*pause*)

Erik: Nå, men vi mangler altså fem endnu (*småler*). Hvad kan vi blive enige om? Øl?

Lise: Nej, men kan vi ikke tage en af de to der?

Maj: Ja. (...)

Forhandlingen omkring tid går herefter i stå og gruppen begynder at diskutere en anden kompetence.

Mulige Analysevinkler II

Hvis man ser på hele forløbet, er det klart, at især Kasper er utilfreds med billedvalget. Maj har gang i, hvad jeg her vil betegne som "kønsdrilleri", mens Lise og Søren og til sidst Erik prøver at føre processen frem mod en beslutning. At nå frem til en konsensus, hvor alle kan leve med billedvalget. Men den mand, der løber på løbebåndet, kan Kasper og i virkeligheden heller ikke Erik leve med. Derfor bliver processen så lang. To gange i forløbet bliver der helt stille, parterne står overfor hinanden, og ingen har i sinde at give sig. Uenigheden vibrerer, beslutningsprocessen er gået i stå. Hver gang forsøger især Lise at sætte processen i gang igen. Søren prøver også ved at udvide begreberne "balancere tid", "have et godt forhold til tid", "holde sig indenfor tidsrammerne" med nye betydninger som f.eks. "at kunne prioritere mellem de forskellige arbejdsopgaver" og "se klare mål under snævre tidsrammer". Man kunne sige, at han forsøger at transportere betydningen "at kunne leve med tidspres" (hvor medarbejderen positioneres som en slags offer for sine arbejdsbetingelser) over i betydninger, der handler om substans, mål og planlægning (hvor medarbejde-

ren positioneres som det aktive subjekt og forbindes med aktuelle plusord).

Lise bakker op omkring denne "transport" og siger: "Man skal være god til det der med ti minutter her og ti minutter der og fem minutter her og til at kunne planlægge sin tid, så man overholder tidsrammen for en opgave."

Billedet har en så negativ fremstilling af manden, at det ikke bliver muligt for mændene at identificere sig med det, ligegyldigt hvilken betydning de verbalt bliver enige om det skal repræsentere. Løbebåndet er immervæk et symbol på ikke at komme ud af stedet, hvilket bemærkes af Kasper. Også den betydning får ham til at lægge afstand. Man kunne måske også spørge, om det, der sker, er, at de alt for godt kan identificere sig med situationen og at denne identifikation er for svær at leve med? Det er nemlig, som Lise til slut medgiver, let at se, at manden på løbebåndet ikke er så glad, som Maj drillende postulerer. Og hvem har lyst til at identificere sig med én, som faktisk ser ud til at befinde sig "langt ude i tovene"?

I forhold til dette tids-tema ligger der hos kvinderne en indirekte kritik – ikke alene af de arbejdsbetingelser, alle konsulenter arbejder under, men også af den måde, hvorpå mænd som gruppe forholder sig til disse krav. Kritikken formuleres ikke direkte men ligger implicit i valget af et billede som billedet af manden på løbebåndet, der har et meget entydigt udtryk. Da Maj introducerer temaet "at balancere tid", starter hun, hvad jeg vil kalde en skælmisk, næsten flirtende måde at drille mændene på. Det er tydeligt, at afsenderen er kvinde og at dem, hun tænker på som modtagere af sit budskab, er mænd. Man kan også udtrykke det sådan, at hun introducerer en kritik af en mandsdomineret afdelings arbejdskultur: – "Hvis man kan det der med tiden, så trives man." – Derudover kan man sige, at hun gennem sit valg af billede gør nar af selvsamme kultur, idet hun samtidig sætter sig selv udenfor denne kultur. Der bliver grinet af mænds "arbejdsliderlighed".

Da hendes eget køn ikke er repræsenteret i billedet, behøver hun ikke at føle sig inkluderet af den indirekte formulerede kritik. Måske er en sådan måde at formulere kritikken på også mere legitim, end hvis den var blevet formuleret på tværs af køn. Et billede af en stor gruppe mænd og kvinder der i blandet flok løb på et kæmpeløbebånd ville have helt andre konnotationer. Et tolkningsbud kunne være, at køn bliver en magnet for en mere generel kritik af moderne arbejdsbetingelser og at konflikt-materialet umærkeligt transporteres derhen, hvor det ser ud til udelukkende at ligge mellem mænd og

kvinder og ikke mellem arbejdsgivere og medarbejdere.

Efter en meget lang pause, hvor alt står stille kommer Lise mændene i møde:

"Men synes I ikke, det er en egenskab, der er godt at have, at kunne balancere med tiden?"

Hun indrømmer, at billedet nok er for tvetydigt og foreslår kompromissøgende et mere neutralt billede. Et nærbillede af et armbåndsur, som vist er et dame-armbåndsur. Maj bemærker, at uret har diamanter (måske kender hun mærket), og det motiverer hende til at komme med endnu en drillende, ironisk bemærkning om, at hvis det lykkes for én at balancere i tidspresset så "får man alle diamanterne" (pengene). Lises neutrale ur ignoreres dog, men billedet bliver liggende på bordet og tages frem senere.

Erik ønsker diskussionen afsluttet. Han ved præcis, hvorfor Kasper ikke kan acceptere billedet af manden med de to timeglas på løbebåndet, for han har det på samme måde. Så han foreslår, at man bare skal ignorere billedets udtryk og bestemme sig for det indhold, det skal repræsentere.

"Giv dig nu," synes hans tonefald at indikere, mens han ironisk siger: "Det er der nogen her, der synes."

Han forsøger at nå et kompromis gennem en yderligere præcisering af indholdet:

"Du skal kunne håndtere tidspres. Der er ikke noget, der sådan får dig ud i tovene. Du kan leve med det."

Udfordring og reproduktion af dominerende diskurser

Det har overrasket mig i hvor høj grad bredere samfundsmæssige diskurser kommer til at dominere en så specifik lokal kontekst som workshopen var. Her tænker jeg specielt på individualiseringen og den måde, den enkelte tager det offentlige rums managementdiskurser til sig som sine egne. Ewa Gunnarson, forsker ved arbejdslivsinstituttet i Sverige, har forsket i moderne, fleksible organisationer i en årrække og kalder dette fænomen "the framing discursive context". I dette tilfælde viser det sig i forestillingerne om, hvad en god fleksibel og moderne organisation er for en størrelse og hvordan man som medarbejder skal forstå sig selv i den.

Hvis man med en tekstanalyse går tættere på mit materiale, er det muligt at sige meget om individets oplevelse af de forandrede arbejdsvilkår og de flyttede grænser mellem det, som opfattes som arbejdsliv og det som opfattes som hjemmeliv. Situationen opleves af deltagerne, som Arlie Hochschild beskriver den i sin bog "The time bind – when work

becomes home and home becomes work.” Der er dialoger og udtalelser, som tyder på svækkede sociale bånd, på nye sociale forventninger til den enkelte på arbejdspladsen og på den enkelte medarbejders kamp for at leve op til disse nye ofte meget konfliktuelle forventninger. Når det ikke er ordene, som peger på denne tilstand, afslører det sig i valget af billeder og tolkningen af dem, at den enkelte er udsat for følelsesmæssigt stress og at selvtilliden og tilliden til og samarbejdet med andre i organisationen ikke fungerer, som man kunne ønske sig¹¹.

Gunnarsson påpeger endvidere, at individualitetsdiskurserne og diskursen om arbejdets mere uformelle organisering er medvirkende til, at både formelle magtstrukturer og kønnede processer i organisationerne tilsøres.¹²

”Organisational requirements and dilemmas can easily be transformed to be seen and experienced as individual dilemmas rather than organisational constraints.” (Gunnarsson 2002).

Det, som har slået mig – ikke bare i dette forhandlingsuddrag men i hele det omfattende materiale, der er kommet ud af billedøvelsen – er, hvor tydeligt man kan se, hvordan kønnede, sociale positioner og kønnede koder begrænser tolkningsmuligheder og interaktionsmuligheder i den kønsblandede gruppe. Det bliver tydeligt, hvordan magt og status er på spil, ligesom kønnede ”vi-skabende” processer klart kan iagttages. Samtidig kan man observere, hvordan den kulturelle genskabelse af køn som forskel pågår upåagtet i helt dagligdags ordvekslinger.

Billedøvelsens bidrag til kvalitativ kommunikationsforskning

Billedøvelsen, som her er blevet præsenteret, udvider mulighederne for at udforske de meget komplekse kommunikationsdynamikker og -strategier, som er til stede, når mennesker gennem sproget skaber og genskaber sociale praksisser og betydningsdannelser.

Gennem enkelte illustrerende eksempler har jeg vist at den type data billedøvelsen genererer både indhold og forhold ligesom den dialog som øvelsen etablerer mellem deltagerne indeholder et læringspotentiale.

Det er en af metodens styrker, at den fremmer en anderledes kontakt både mellem forsker og informanter og informanterne imellem. Denne metodiske tilgang animerer altså i langt højere grad til deltagelse hos de involverede end et kvalitativt interview

med flere personer eller et fokusgruppeinterview. Billeder skaber nysgerrighed overfor hinanden, en nysgerrighed som ofte overgår, hvad de verbale udtryk magter. Det synes som om, vi som mennesker er i stand til at forholde os langt mere fordomsfrit til andres præferencer, når disse er forbundet med oplevelse og sansning, og ikke udelukkende etableres gennem intellektuelle vurderinger og meninger.

En forklaring på denne mere åbne kontaktform kan findes i den vestlige konvention, at en æstetisk oplevelse er personlig og uantastelig. Man kan ikke betvivle andres oplevelser af et billede eller sætte spørgsmålstegn ved den betydning, han eller hun tillægger det, på samme måde som man kan, hvis det drejer sig om personens mening om et sagsforhold. Den æstetiske oplevelse er først og fremmest sanselig, selv om der kan være tale om en kombination af erkendelse og sansning. Det ligger i kortene, at det ikke nødvendigvis er en intellektuel vurdering, som ligger bag et billedvalg. Når en anden person inviterer os med *ind* i hendes eller hans oplevelse, føles det af de fleste som en adgang til en mere personlig side af dette andet menneske og det gør os automatisk mere åbne, afventende og respekterende. Sådanne forholdeformer kan man kun hilse velkomne i en verden, hvor kategoriseringer og hurtige værdi-vurderinger er hverdagskost.

Billedøvelsen gør det muligt at den enkelte deltagers valg ikke forsvinder på samme måde, som de ville gøre i en i en diskussion. De valgte billeder bliver nemlig liggende på bordet som en manifestation af et personligt valg. De er stadig fysisk til stede, selv om det ikke bliver valgt til i gruppens forhandlingsrunde. På denne måde kan man synliggøre og fastholde at konsensus er en proces som generes i et møde mellem forskellige betydningsdannelser, som kompromiser og ikke som entydighed.

Billedøvelsen illustrerer på fornemste vis hvordan alle former for tolkning er i bevægelse og ustabile. I løbet af processen kommer nye forståelser og temaer på banen, billederne skifter betydning og deltagerne bliver opmærksomme på den mængde af betydningslag, de har adgang til i hvert enkelt billede, og som de i mit forskningsprojekt kunne relatere til deres organisationers måde at fungere på.

En kommentar til øvelsen var, at flere kolleger, som ellers til daglig var meget stille, i denne situation var kommet langt mere aktivt på banen, end de plejede. Det betyder noget afgørende at billedøvelsens design veksler mellem individuel og kollektiv refleksion. Disse skift kræver en ekstern styring og et tillidsforhold mellem forsker og deltagere. Konsekvensen af en sådan styring blev, som jeg ser det,

paradoksalt nok, at deltagerne kunne deltage mere åbent og aktivt end når gængse inklusions- og eksklusionsprocesser sættes i værk i en "fri" gruppediskussion. Øvelsen sætter skub i et engagement og en lyst til at udforske det indhold, den enkelte bringer op og de temaer, som opstår i kølvandet på forhandlingen om de fælles billeder.

Den kritiske kommunikationsforsker ville måske indvende, at den stærke forskerstyring modsiger min påstand om de øgede muligheder for aktiv deltagelse. Jeg mener ikke, der nødvendigvis er en modsætning her. Netop skiftet mellem den skærpede opmærksomhed på egen sansning og den betydningsdannelse, som nedfældes og fastholdes på den lille blok for derefter at blive delt med de andre, stimulerer lysten til "at blande sig" og åbner på en ny måde op for udforskningen af individet overfor det kollektive i den kommunikative proces og giver deltagerne selv adgang til at se hvorledes magt og social position altid er til stede på en meget kompleks måde i enhver situation, hvor der kommunikeres.

Man bør yderligere bemærke, at øvelsen fra moment 1 til moment 5 bevæger sig fra kontrol til ikke-kontrol. Deltagerne får i løbet af processen et fælles struktureret forløb, de kan referere til, forholde sig til og overskue, netop fordi de kan vende tilbage til de betydninger, de selv har fastholdt på deres personlige notesblok og i de billeder, som hele tiden ligger foran dem.

Et vigtigt potentiale, som endnu kan udforskes, er at billedøvelsen styrker deltagernes mulighed for at blive medforskere. Som nævnt begyndte deltagerne i den workshop, jeg i det foregående har beskrevet i uddrag, under moment 5 ved flere lejligheder selv at analysere deres valg. De søgte forklaringer på deres egen proces og betydningsdannelser, som følgende eksempel illustrerer:

Kasper: "Jeg bemærkede det samme som Maj med den her – at ja, det er godt nok samarbejde, men det er jo fire mænd. Altså vi har ikke valgt et billede, hvor der er, hvor der er både mænd og kvinder med som [et symbol for] samarbejde vel?"

Den her, hvor vi havde muligheden, det var jo kvinden der, det var den kvindelige soldat (*småler*) med maskingeværet der. Og jeg ved ikke om det er tilfældigt, at vi så endte med at vælge de her to mandlige komikere? Måske følte vi os lidt mere trygge ved dem?

Erik: (.....) jeg ved ikke om vi var lidt den mandlige fløj, var lidt angst, var lidt angst overfor.... (*flere taler i munden på hinanden*).

Søren: Vi var lidt angst over for den kvinde der med maskingeværet.

Erik:..... jah altså, i hvert fald så kom hun ikke med, – kvinden med maskingeværet, som der var nogen, der mente også symboliserede at sætte grænser ikke (*smågrin fra mandlig deltager*). Det her, det er så engagement, og der kan man så sige ja, der har vi så også valgt en kvinde, ikke."

I springet mellem de forskellige billeder, dynamikken, hvor man advokerer for sine egne valg og prøver at få resten til at forstå, hvorfor de bør føle sig repræsenterede i det valg, kommer mange af de kulturelle koder omkring arbejdsliv og køn på banen. Jeg havde forestillet mig, at øvelsen ville få nye kønnede betydninger frem. Men det var ikke det der skete. Man kan sige, at det næsten har været skræmmende at se, i hvor høj grad materialet er fyldt med kønsstereotyper. Det er genkendelige forståelser og billeder af køn, som kommer frem, ligesom interaktions-

formerne mellem samme køn og de to forskellige køn er genkendelige. Det, som gør mit materiale så mættet og interessant, er, at man på tæt hold kan iagttage, hvordan køn gøres i en diskursiv praksis. Man kan se, hvordan køn arbejder meget aktivt i sproget og i den sociale interaktion og hvordan køn som social kategori virker grænsesættende, normsættende, betydningssættende og processtyrende.

Man kan eksempelvis identificere, hvordan kønnet gøres både i interaktionen mellem mennesker og når man konkret taler om forskelle og ligheder mellem kvinder og mænd. Køn kan åbne og/eller lukke en diskussion og koblingen køn og humor vil kunne findes i mange af båndudskriftens passager. De binære strukturer i forestillingerne om køn som forskelssættende social kategori bliver umulige at overse, ligesom stereotypernes funktion i den kønnede kommunikation træder frem.

Billedøvelsen åbner muligheden for at opdage, at der i det, vi ofte opfatter som individuel perception, gemmer sig en række fælles sociale og kulturelle måder at forstå verden på. Ens egne tanker og overbevisninger viser sig måske ikke at være helt så personlige, som de opleves. Øvelsen bidrager altså potentielt til "vi-skabende" processer. De erkendelser, der opstår i øvelsens forløb, motiverer lysten til i langt højere grad at dele ideer med hinanden, og til at acceptere forskelligheder. Her er der tale om en metode, hvor både forsker og deltagere tager noget substantielt med hjem.

Noter

1. Forskningsprojektet "Betydninger af køn i danske bistandsorganisationer" er gennemført på Kommunikation, Roskilde universitetscenter af artiklens forfatter i samarbejde med forskningsassistent Cand. Comm. Uwe Schmacke.
2. Artiklens forfatter har arbejdet i Peru i over ti år med aktionsforskning, voksenundervisning, udvikling og kønsdimensionen i udviklingsprojekter. I både forskning og undervisning har jeg arbejdet med billeder.
3. Anvendelsesperspektivet ignoreres dog ikke. Ved forskningsprojektets afslutning udgives en debatbog og videoer som har medlemmerne i de involverede organisationer som målgruppe.
4. Den første halvdel af workshoppen program bestod af billedøvelsen. Den anden halvdel var en fremvisning af indsamlede video-interviews fra England og Holland om køn og bistandsorganisationer der. Videoen lagde op til en efterfølgende

- debat om køn i bistand. Ideen bag workshoppen var "noget for noget" princippet. Til gengæld for at få lov at indsamle empiri gennem billedøvelsen tilbød vi et input til en faglig diskussion, som i hvert fald officielt er centralt placeret på bistandsverdenens dagsorden. Denne idé med noget for noget havde vi lagt åbent frem i vores indbydelse til workshoppen, da vi fik aftalerne i stand med organisationerne.
5. Denne "ulige" kønsfordeling er ikke analyseret til bunds, men det er tydeligt i materialet at det har en betydning for diskussionerne, at vi i den ene gruppe har en 4k-2m kombination og i den anden lige omvendt. Projektet kunne ikke styre denne del, da det i forvejen var vanskeligt at samle folk. I denne branche er der utrolig stor rejseaktivitet.
6. Ole Thyssen – foredrag om kunstens rolle på Holbæk Kunsthøjskole sommeren 2002.
7. Deltagernes navne er anonymiserede: Kasper, Søren, Erik, Daniel, Lise og Maj.

8. For en uddybning se min artikel: "Og så gør det ikke noget hvis man kan tage en vittighed- om humor og køn i moderne organisationsliv." (forthcoming).
9. For en uddybning af diskussionen om "Køn i samspil" -perspektivet og "Køn som forskel" – perspektivet henvises til kapitel 1, 5 og 6 i Hanne Haavind (red): *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheder i kvalitativ forskning* Gyldendal Norsk Forlag Oslo 2000.
11. Begge organisationer har lige været ude for gennemgribende omorganiseringer endnu et fællestræk hos de organisationer som bistandsbranchen består af. Der er selvfølgelig er forskel på privat firma og NGO. Det virkede som om presset i Ngo'en udover at leve op til højere rapporteringskrav og kompetenceudvikling også handlede om de politiske aspekter, f.eks. var de krav, den øgede globalisering og dennes nedbrydende effekt for udviklingslande problematikker, som skabte stress og udbrændthed i organisationen. I det private firma handlede presset mere om kunders tilfredshed, deadlines, øget rejseaktivitet og tilbuds-skrivning.
12. Se Gunnarsson Ewa, Susan Anderson, Anika Vänje Rossel, Arja Lehto, Minna Salminen Carlson: "Where have all the structures gone – doing gender in organisations with examples from Sweden, Norway and Finland" Center for Kvinneforskning. December 2002.

Referencer

- Acker, J. (1990) Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organisations, *Gender and Society*, 4;4, 139-158.
- Barthes, Roland (1987) Det lyse kammer. Bemærkninger om fotografiet, *Politisk Revy*. 2. udg. København.
- Fausing, Bent (1999) *Bevægende billeder – om affekt og billeder*. København: Tiderne Skifter.
- Gunnarsson, Ewa (2002) *Nomads and "Groundeds" in Flexible Organisations – Gendered Dilemmas in Balancing Flexibility, Mobility and Stability in two Swedish Organisations*. Still unpublished paper. p. 2.
- Gunnarsson, Ewa, Susan Anderson, Anika Vänje Rossel, Arja Lehto, Minna Salminen Carlson (2002) *Where Have All the Structures Gone – Doing Gender in Organisations with Examples from Sweden, Norway and Finland*. Stockholm: Center for Kvinneforskning.
- Haavind, Hanne (red) (2000) *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Hochschild, A.R. (1997) *The Time Bind. – When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York: Metropolitan books.
- Kjørup, Søren (1991) *Medier og mennesker*. Viborg: Dansklærerforeningen.
- Kjørup, Søren (2002) *Semiotik*. Samfundslitteratur.
- Kvande, E. (1999) Kvinner i menns organisationer – 10 år etter, *Kvinneforskning*, nr. 3:99, 6-13.
- Luhmann, Nicklas Jr. (1995) *Social Systems*. Stanford: Stanford University Press.
- Magnusson, Ewa. (2000) Studier av konsistens och föränderlighet i könsinnebörder – att arbeta med dubbla analytiska utgångspunkter", i Hanne Haavind (red.) *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Pedersen, Christina Hee (2001) Dialogens potentialer, refleksionens bevægelser – en vandring gennem erkendelsesrum, i Henriette Christrup, Arne Thing Mortensen og Christina Hee Pedersen (red.) *At begribe og bevæge kommunikationsprocesser – om metoder i forskningspraksis*. Roskilde, Roskilde Universitetscenter (Papirer om faglig formidling, Kommunikation, RUC; 52:01).
- Pedersen, Christina Hee: (2000) Det farlige og befriende vi, *Kvinder køn og forskning*. 61-67.
- Schein, E: (1986) *Organisationskultur og ledelse*, Valmuen.
- Søndergård, Dorte Marie (1999) Destabilising Discourse Analysis. Approaches to Poststructuralist Empirical Research, i "Køn i den akademiske organisation" (Arbejdsrapport nummer 7).
- Thorlacius, Lisbeth (2002) *Visuel kommunikation på websites*. Roskilde: Roskilde Universitets Forlag.
- Thyssen, Ole (1998) *En mærkelig lyst. – Om iagttagelse af kunst*. København: Gyldendal.

”Fornyelse vil være det normale”

Mediepolitiske utfordringer og markedsaktørenes strategier i kampen om konsesjonen for riksdekkende radio (P4) i Norge

GUNN SARA ENLI & VILDE SCHANKE SUNDET

På begynnelsen av 1990-tallet ble det norske kringkastingsmarkedet introdusert for en ny type medieinstitusjoner. I 1992 ble NRKs riksdekkende fjernsynsmonopol brutt ved innføringen av den private tv-kanalen TV 2, og året etter ble NRKs riksdekkende radiomonopol brutt ved innføringen av den private radiokanalen P4. De to nye kringkasterne fikk sendetillatelse til å drive riksdekkende reklamefinansierte allmennkringkasting gjennom tidsavgrensede konsesjoner.¹ Bruken av konsesjoner innebar at Kulturdepartementet² ga de nye kringkastingselskapene privilegiet å utnytte en knapp distribusjonsressurs i bytte mot kulturelle og samfunnsmessige forpliktelser. De nye kringkasterne skulle dermed kombinere privat forettingsdrift med et offentlig allmennkringkastingsoppdrag.

P4 oppnådde raskt høye lyttertall, og etablerte seg allerede ett år etter sendestart som Norges nest største radiokanal.³ Suksessen i lyttermarkedet og annonsemarkedet gjorde at P4 innfridde eierens forventninger om økonomisk inntjening. Mot konsesjonsperiodens slutt ble imidlertid spørsmålet om kanalen innfridde Kulturdepartementets samfunnsmessige og kulturelle forventninger stadig mer aktuelt.

Da den nye P4-konsesjonen skulle tildeles i 2002, var det fra de fleste hold ventet at den populære radiokanalen P4 ville få fornyet konsesjon for ti nye år, på samme måte som TV 2 fikk fornyet sin konsesjon få år tidligere. Ikke minst var forventningen understøttet av et ledd i konsesjonsavtalen som framholdt at selv om konsesjonæren ikke var garantert fornyelse, ville fornyelse være ”det normale” (P4 konsesjonsavtale 1993-2003, punkt 4).⁴ Til

tross for dette tildelte Kulturdepartementet 20. desember 2003 den riksdekkende radiokonsesjonen til søkergruppen Kanal4 (senere Kanal 24).⁵

Hva var bakgrunnen for denne overraskende beslutningen? Hva var ”ikke normalt” i henhold til avtalen som var inngått mellom kulturdepartementet og P4 i 1993?

Det mediepolitiske dramaet som utspilte seg ved tildelingen av P4-konsesjonen vil i denne artikkelen bli analysert som et mediehistorisk case med henblikk på å belyse generelle tendenser i moderne medieutvikling. Målet er å drøfte sentrale medievitenskaplige problemstillinger knyttet til skjæringspunktet mellom de politiske målsettingene som ligger til grunn for konsesjonsordningen og de økonomiske interessene som for markedsaktørene er forbundet med privilegiene i konsesjonen. Av dette utkrystalliserer det seg et spørsmål om hvilke *strategier* markedsaktørene benytter, og hvordan disse får innvirkning på prosessen. Videre aktualiseres spørsmål knyttet til hvilke *utfordringer* de politiske myndighetene står ovenfor i den møte med sterke markedsaktører, og hvordan mediepolitikken blir preget av dette samspillet.

Dette mediepolitiske casestudiet er prosessorientert og det har vært et mål å analysere tildelingsprosessen som et samspill mellom markedsaktørene og de politiske myndighetene. Analysen er basert på et omfattende empirisk materiale, hovedsakelig bestående av dokumenter fra tidsperioden 2002-2003 og kvalitative intervjuer med sentrale aktører.⁶

Et trekantdrama

Kampen om konsesjonen kan betraktes som et mediepolitisk trekantdrama, der de involverte hadde hver sin overordnede agenda: P4s mål var å beholde

Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo, Postboks 1093 Blindern, N-0317 Oslo, gunn.enli@media.uio.no, vs.sundet@media.uio.no

radiokonsesjonen og de privilegiene den innebar. Kanal 24 ønsket å frata P4 konsesjonen og kanalens privilegier. Kulturdepartementets mål var å markere ”mediepolitisk kursskifte”, og i større grad sikre konsesjonærens ivaretagelse av allmennkringkastingsforpliktelsene (Kultur- og kirkedepartementet 2003a).

Trekantdramaet mellom P4, Kanal 24 og Kulturdepartementet vil i det følgende bli analysert med henblikk på å drøfte aktørenes intensjoner og strategier i den mediepolitiske prosessen. Hva var departementets utgangspunkt i forkant av utlysningen og hva var markedsaktørenes hovedstrategier i kampen om konsesjonen?

Kulturdepartementet – ønske om mediepolitisk kursskifte

Da Kulturdepartementet utlyste og tildelte de to kommersielle riksdekkende kringkastingskonsesjonene på begynnelsen av 1990-tallet var det uten erfaring med reklamefinansierte allmennkringkasting. Ti år senere hadde departementet langt større innsikt i hvordan slike virksomheter fungerte kulturelt og økonomisk, og hvordan den kommersielle logikken i reklamefinansierte kanalene kunne utfordre og komme i konflikt med mange av de mediepolitiske intensjonene som var lagt til grunn for opprettelsen av kanalene. På bakgrunn av dette ble den første konsesjonsperioden av departementet betegnet som ”en prøveperiode” som hadde gitt departementet lærdom om den kommersielle mediebransjen og om bruk av konsesjon som reguleringsmiddel (Kultur- og kirkedepartementet 2003a: 18).

Det var særlig de reklamefinansierte kanalenes ivaretagelse av programforpliktelsene som skapte misnøye hos Kulturdepartementet i første konsesjonsperiode. Programforpliktelsene hadde blitt vagt og upresist definert, noe som både skyldes departementets manglende erfaring, men også stor usikkerhet knyttet til konsesjonenes lønnsomhet. I løp av konsesjonsperioden ble det imidlertid illustrert at begge selskapene hadde god økonomi, og departementet stilte i stigende grad spørsmålsteget ved om ”disse selskapene i tilstrekkelig grad oppfylte de ideelle krav til slik allmennkringkasting” (Kultur- og kirkedepartementet 2003a: 16, Syvertsen 2004).

Etter at de private kringkasterne hadde blitt utsatt for skarp kritikk fra flere hold, opprettet Kulturdepartementet i 1996 et Allmennkringkastingsråd som skulle vurdere om programvirksomheten til de norske allmennkringkasterne NRK, TV 2 og P4 var i samsvar med ”prinsippene for allmennkringkasting”. Disse prinsippene var basert på TV 2 og P4s

konsesjonsvilkår og NRKs vedtekter (AKR 1996: 4). Rådets vurderinger skulle utkomme i årlige rapporter. P4 utmerket seg i disse rapportene ved å motta skarpest og mest gjennomgående kritikk for manglende oppfyllelse av programforpliktelsene. P4 markerte seg også som en aktør som utfordret departementet ved å være lite lydhør ovenfor signaler og som viste liten vilje til å rette seg etter rådets henstillinger (AKR 1998-2002). Allmennkringkastingsrådets kriterier var imidlertid ikke formalisert, og rådet hadde ingen formell instruksjonsmyndighet. Dermed framsto rådets kritikk mot P4 i stor grad som tomme trusler.

Departementet manglet altså hensiktsmessige sanksjonsmuligheter til bruk ved brudd på konsesjonsavtalen. Følgelig ble det en lærdom for departementet at konsesjonen fra 1993 hadde vært for lite konkret og forpliktende til å sikre at intensjonene bak konsesjonssystemet ble ivare tatt. Da konsesjonsperiodene til TV 2 og P4 nærmet seg sluttet, åpnet det seg imidlertid en mulighet for departementet til å markere avstand fra den første konsesjonsperioden, blant annet gjennom målet om et ”mediepolitisk kursskifte” (Kultur- og kirkedepartementet 2003a, 2003c). Denne betegnelsen ble imidlertid ikke knyttet til et paradigmeskifte eller et enkelt vedtak, men til en gradvis utvikling:

Mot utløpet av de første konsesjonsperiodene, i 2000, stod det klart for departementet at man måtte benytte seg av anledningen når konsesjonene løp ut, til å sørge for en styrking av allmennkringkastingshensynet, for å sikre allmennheten det best mulige programtilbudet (Kultur- og kirkedepartementet 2003a: 17).

Konsesjonsperiodens utløp var altså et kritisk punkt for kanalen P4, fordi Kulturdepartementet betrakter tidspunktet som en mulig anledning til å ta et sterkere grep om det riksdekkende kommersielle radiomarkedet.

Med dette som bakgrunn utlyste Kulturdepartementet P4-konsesjonen 31. mai 2002, med søknadsfrist 4. september samme år. Til søknadsfristen kom det inn seks søkere⁷, hvor det spesielt var to som utmerket seg: Tittelforsvarer P4 og utfordrer Kanal 24.

Forsvareren P4 – ønske om kontinuitet

P4s konsesjonssøknad preges av henvisninger til kanalens meritter og tiårige erfaring som mediebedrift og allmennkringkaster. Som forsvarer av en sentral medieposisjon påpekte P4 viktigheten av å skape kontinuitet og videreføre den populære radiokanalen. Det er imidlertid påfallende at P4 vektleg-

ger de forretningsmessige sidene ved driften i større grad enn de programrelaterte. Dette kan særlig illustreres i måten P4 argumenterer ut ifra samfunnsmessige og bedriftsmessige hensyn. De samfunnsmessige hensynene er knyttet til selskapets generelle verdiskapning:

P4 har i inneværende konsesjonsperiode stått for en ikke ubetydelig verdiskapning i det norske samfunnet. Verdiene har kommet ulike offentlige og private mottakere til gode. Blant annet har vi i løpet av de siste 8 årene betalt nær 1 milliard kroner i skatt, avgifter og vederlag, hvorav nær 350 millioner til private aktører (P4 2002: 2).

P4 påpeker i søknaden at deres investorene tok en risiko da de i 1993 satset på kommersiell riksdekkende radio, og at det ikke var noen selvfølge at selskapet ville gå med overskudd. Søknaden relaterer dessuten departementets vedtak om å kreve konsesjonsavgift til P4s økonomiske suksess som kommersiell aktør. I den første konsesjonsperioden var de økonomiske forutsetningen som sagt uklare, og departementet avkrevede derfor ikke konsesjonsavgift. I P4s konsesjonssøknad heter det:

Gjennom vår virksomhet i den inneværende konsesjonsperiode har P4 skapt verdier som har medført at konkurransen om neste radiokonsesjon nå er betydelig. Dette har gjort det mulig for Kulturdepartementet å kreve en konsesjonsavgift på hele 160 millioner kroner (P4 2002: 2).

P4 påpekte videre at en eventuelt ny aktør ikke ville kunne forventes å bringe like mye tilbake til fellesskapet, og at det ville få alvorlige samfunnsmessige konsekvenser "å bygge opp en suksess, for så å rive den ned igjen for å gi plass til en ny aktør" (P4 2002: 28).

For det andre argumenterer P4 ut ifra bedriftsmessige hensyn. Herunder ble særlig hensynet til bedriftens ansatte og tap av arbeidsplasser trukket fram sentralt. Videre påpekt P4 at de hadde vært en spydspiss for å bygge opp kompetanse og erfaring innen radioproduksjon (P4 2002: 27).

Samlet lanserte disse argumentene P4 som en nærmest selvfølgelig innehaver av den nye P4-konsesjonen, fordi det – ikke minst i et næringspolitisk perspektiv – ville være det mest hensiktsmessige.

Utfordrerens Kanal 24 – ønske om konsesjon

Kanal 24 tok til motmæle mot P4s påstander om at ingen annen aktør ville fylle P4s rolle som vellykket

mediebedrift. Eierinteressene bak Kanal 24 påpekte at utlysningen var en reell konkurranse, og at P4 ikke kunne tviholde på et gode som er ment å tildeles andre etter en viss periode: "P4 ligner mer og mer på en idrettsutøver som har fått en vandrepokal, men som har bestemt seg for å tviholde på den" (Simmones innlegg i DN 14.09.02).

I kontrast til P4s argument om hensynet til kontinuitet, framlegger Kanal 24 i sin søknad behovet for fornyelse i kommersiell riksdekkende radio som et premiss i sin argumentasjon: "Kanal 4 vil revitalisere kommersiell radio. [...] Utgangspunktet og ufordringen for kommersiell radio i dag er annerledes enn for ti år siden" (Kanal4 2002: 6). Søkergruppens utfordrerposisjon benyttes som et strategisk utgangspunkt. Behovet for forandring begrunnes med at tidsånden har endret seg og at befolkningen har fått et økt kunnskapsnivå:

Vi står foran neste fase i utviklingen av kommersiell radio i Norge. Vi tror lytterne forventer en utvikling av produktet, og at det dermed også kommersielt vil være fornuftig å øke innhold og redaksjonell tyngde (Kanal4 2002: 7).

Ifølge tidligere styreleder i Kanal 24, Stein Gauslaa betraktet søkergruppen hele tiden P4 som hovedkonkurrenten, og innrettet strategien i forhold til denne situasjonen (intervju 19.08.03). I søknaden presenteres Kanal 24 som et alternativ til det bestående, og radiokonseptet plasseres i forhold til P4. For eksempel understreker søknaden at "Kanal4 vil framstå som en annerledes kommersiell riksaktør", og programtilbudet omtales som "nytt", "større" og "mer" (Kanal4 2002: 26). Videre kan det tolkes som en indirekte kritikk av P4 at Kanal 24 ønsker å markere avstand fra "det som av enkelte beskrives som skvaldreradio" (Kanal4 2002: 10). Kanal 24 hadde altså en strategisk og retorisk fordel av å være i utfordrerposisjon, og ha kjennskap til konkurrentens sterke og svake sider.

Følgelig ble departementets ønske om et mediepolitisk kursskifte og endring i kommersiell riksdekkende radio bedre ivarett i Kanal 24s søknad og medieprofilering enn i P4s. Målet om et mediepolitisk kursskifte krevde dermed at det skulle presenteres noe annet enn det P4 tradisjonelt hadde tilbudt.

Mediestrategier og lobbyisme

P4 og Kanal 24 framsto allerede før fristens utløp som de mest aktuelle kandidatene til den riksdekkende radiokonsesjonen. En årsak var at disse i større grad enn de andre søkerne benyttet mediene som

arena for lansering og markedsføring av sine søknader. Debatten mellom P4 og Kanal 24 gikk først og fremst i den økonomisk orienterte avisen Dagens Næringsliv (DN) og på nettstedet for medie- og kommunikasjonsbransjen Kampanje. Tidligere styreleder i Kanal 24, Stein Gauslaa tidfester begynnelsen på det som kan betegnes som en mediekrig mellom de to radio-kanalene til sommeren 2002:

Da skrev jeg et par kronikker i Dagens Næringsliv om den nye medietiden og mulighetene det gir til gjenbruk av stoff. Det provoserte P4 at vi skrev dette og derigjennom signaliserte at vi arbeidet seriøst med søknaden (Gauslaa intervju 19.08.03).

For Kanal 24 som ny aktør i radiomarkedet var det spesielt viktig å bruke mediene for å profilere seg som en troverdig utfordrer til P4. Profileringen i mediene skulle ifølge Gauslaa øke kanalens sjanse til å få gjennomslag i det politiske miljøet:

Det var viktig for oss at det tidlig ble klart at kampen sto mellom oss og P4. Desto mer vi markerte oss i mediene, desto enklere ble jobben når vi skulle påvirke politikere og statsråder i vår retning. Da visste alle hvem vi var (Gauslaa intervju 19.08.03).

Videre skulle profileringen bidra til å posisjonere Kanal 24 i forhold til konkurrenter, og å bygge troverdighet hos investorer, annonsører og lyttere. Initiativtakerne til Kanal 24 hadde helt fra begynnelsen en bevisst strategi i forhold til rekruttering av sentrale medarbeidere og eiere. På eiersiden sto NTB, med tidligere Kulturminister og kringkastingssjef i NRK, Einar Førde som styreformann, i en særstilling (Gauslaa intervju 19.08.03). Førde fungerte som rådgiver i prosessen og var en viktig støttespiller for Kanal 24. I tillegg var P4-gründer og kanalens første radiosjef, Svein Larsen sentral på eiersiden.⁸ Larsen hadde erfaring fra søknadsprosessen i 1993 da P4 ble tildelt konsesjon, og ble benyttet som rådgiver for søknaden og planleggingen av kanalen. Også ansettelsen av tidligere redaktør i P4, Anne Jortveit var et strategisk grep fordi hun både skulle fungere som et ansikt utad og som en tilrettelegger for Kanal 24s lobbystrategier; "Hun kartla hvem som kunne tenktes å la seg påvirke" (Gauslaa intervju 19.08.03).

P4 kjempet på sin side for å forsvare sin posisjon i disse markedene, og kanalen benyttet mediene til å legitimere virksomheten og å argumentere mot Kanal 24. Ifølge P4-sjef Rune Brynhildsen var medieprofilering et viktig virkemiddel for å fremme sine interesser overfor politikere og beslutningstakere (intervju 02.09.03).

Kampen om troverdige eiere

Medieprofileringen av radioalternativene P4 og Kanal 24 innebar ikke bare å framheve positive aspekter ved egen søknad, men også å påpeke svakheter hos konkurrenten. For Kanal 24 var det spesielt viktig å framstå som en seriøs og troverdig aktør. Lanseringen av Kanal 24 som søker til radiokonsesjonen fikk solid drahjelp av eierne bak kanalen. At disse var etablerte norske mediebedrifter med forankring i regionene var en klar fordel for søkergruppen. For det første fordi legitimerende eierne Kanal 24 som en kapitalsterk søker med langsiktige investeringshensikter. For det andre profilerte det regionale kanalen som en motkraft til generelle sentraliserings-tendenser, og ga tyngde bak slagordet i konsesjons-søknaden: "Stemmer fra hele landet". For det tredje ga eierstrukturen både implisitte og eksplisitte lovnader om at kanalen ville innfri programforpliktelsene som allmennkringkaster. Tidligere styreleder i Kanal 24 Stein Gauslaa argumenterte for at kanalens eierskap ville reflekteres i programtilbudet:

Sammen skal vi skape et troverdig mediealternativ med kjente, norske eiere. Denne gruppen – med sitt eierskap og sin virksomhet forankret regionalt – vil kunne tilby den klarreste allmennkringkastingsprofilen (Gauslaa innlegg i DN 12.08.02).

I mediekrigen mellom Kanal 24 og P4 sto spørsmålet om eierskap sentralt, og begge aktørene kritiserte konkurrenten på dette punktet. Kanal 24 vektla betydningen av norsk eierskap og forskjellene mellom MTG og Schibsted som medieeiere: "Det er eierspørsmålet som dypests sett skal behandles denne høsten", skrev administrerende direktør i Mediehuset Vårt Land, Helge Simonnes i et innlegg i Dagens Næringsliv (11.09.02). Simonnes argumenterte for at norske eiere i større grad enn utenlandske vil prioritere det publistiske framfor det kommersielle.⁹ Kanal 24 kritiserte P4s eiere, MTG, for å rette et ensidig fokus mot inntjening, og framsatte dette som argument for å erstatte P4 med en ny konsesjonær (Gauslaa innlegg i DN 12.08.03).¹⁰

P4 svarte med kritikk av flere forhold ved Kanal 24s eierstruktur. For det første ble det påpekt at Kanal 24 ville bidra til økt mediekonsentrasjon på grunn av regionavisenes dominans i sine regioner (Brynhildsen innlegg i DN 14.08.02). For det andre mente P4 det var uheldig at Vårt Land som pressestøttetomtager skulle begi seg inn på kommersiell radiodrift, samtidig som de reagerte på de tette båndene mellom enkelte politikere i Kristelig Folkeparti og avishuset Vårt Land (Kampanje

05.07.02). I søknaden framhevet P4 at kanalens eierinteresser var uavhengige i den forstand at de verken mottok pressetøtte eller bidro til eierkonsentrasjon i norske medier (P4 2002: 27). For det tredje ble aksjeandelen til tidligere radiosjef i P4 Svein Larsen framstilt som en tvilsom og spekulativ hevnaksjon med bakgrunn i tidligere konflikter med styret i P4:¹¹ "Nå vil de være politisk korrekte" er tittelen på innlegget der P4-sjef Rune Brynhildsen skriver: "Det er pussig at disse tidligere P4-toppene skal fronte en søker som ved enhver anledning raker ned på det som de samme karene var med på å bygge opp" (innlegg i *DN* 14.08.02). Ledsaget av karakteristikk som "fienden" og "sengekamerater" framsto deler av mediekrigen mellom de to konkurrentene som en amper personstrid med røtter i interne konflikter i P4. At en rekke tidligere P4-medarbeidere var involvert i prosjektet Kanal 24 ga en ekstra dimensjon til mediernes framstilling av konkurransen mellom aktørene som en stillingskrig. Ingrediensene konflikt og personstrid, gjorde konsesjonstildelingen for P4 til et mediepolitisk drama. Den medievennlige dramaturgien hadde en selvforsterkende kraft gjennom mediernes fokusering på kampen mellom to hovedmotstandere: P4 og Kanal 24.

Kampen om politiske allianser

Mediestrategiene kan betraktes som forberedende tiltak for lobbyvirksomheten. Målet var å bygge allianser med aktører som kunne få innflytelse over beslutningsprosessen. Både P4 og Kanal 24 aktiv lobbyvirksomhet, og hadde møter med toneangivende politikere og organisasjoner som var tenkt å fungere som pådrivere. Kanal 24 må likevel kunne sies benytte en slik nettverkskontakt i større grad enn P4. Et annet fellestrekk var at aktørene betraktet lokale stortingsrepresentanter som viktige samarbeidspartnere, og følgelig benyttet lokalpolitiske argumenter for å oppnå støtte. Ettersom P4 hadde hovedkontor på Lillehammer og Kanal 24 planla å lokalisere hovedkontoret samme sted, ble lokalpolitikere fra Oppland attraktive støttespillere for begge parter (Brynhildsen intervju 02.09.02, Gauslaa intervju 19.08.03). Kanal 24 arbeidet i tillegg aktivt i forhold til statsrådene. Likevel unngikk søkergruppen direkte lobbyvirksomhet mot Kultur- og kirkeminister Valgerd Svarstad Haugland (KrF) fordi dette kunne bli ansett som upassende i departementets ledelse (Gauslaa intervju 19.08.03). Det var viktig å ha en god relasjon til departementet, og trolig vurderte søkergruppen det som mer strategisk å gå en omveien gjennom andre statsråder.

P4-sjef Rune Brynhildsen karakteriserer Kanal 24s påvirkningsapparat som massivt, og hevder P4 ikke hadde mulighet til å ta opp kampen med konkurrenten på dette området. P4s arbeidet mot politikerne, men i mindre skala og med mindre gjennomslagskraft enn Kanal 24. P4 hadde vært gjennom en turbulent periode preget av flere lederskifter i løpet av kort tid. Da Rune Brynhildsen ble ansatt som administrerende direktør og ansvarlig redaktør i mars 2002, var hans hovedmandat å sikre konsesjonen. Han hadde bakgrunn som informasjonsrådgiver, og ble regnet som et strategisk valg. Brynhildsen understreker imidlertid at han ikke hadde politisk erfaring. Dette kan tyde på at P4s styre allerede ved ansettelsen undervurderte det politiske ved konsesjonstildelingen (Brynhildsen intervju 02.09.03).¹² Ifølge Brynhildsen kan de manglende resultatene delvis tilskrives manglende politisk kapital. Kanalen hadde få allierte i det politiske miljøet, og dermed få sjanser til å fremme sin sak:

Det er et politisk spill hvor man må ta signaler og vite at man er en del av et politisk spill. I ettertid ser jeg at P4 ikke har vært flink nok til å bygge opp den politiske kapitalen. Man hadde ingen buffer å tære på når det blåste opp til storm. Få virkelig gode kontakter, få som ville kjempe for oss. Blant annet hadde stadige lederskifter ikke gitt kontinuiteten som skulle til for å bygge sterke politiske allianser (Brynhildsen intervju 02.09.03).

P4 hadde undervurdert betydning av politiske kontakter og legitimitet i offentligheten. Etter å ha tapt kampen om P4-konsesjonen til Kanal 24, ble kanalen i søknadsprosessen om P5-konsesjonen i langt større grad villig til å følge spillereglene slik de var utmeislet fra politisk hold. P5-konsesjonen ble utlyst 23. februar 2003.¹³ Denne konsesjonene var ikke riksdekkende, men dekningsgrad ville i noen grad kunne avhenge av konsesjonærens utbygging. P5-konsesjonen hadde færre overordnede krav til sendingene enn P4-konsesjonene, men skulle isteden særlig ivareta stoffområder knyttet til kultur og nyheter (Kultur- og kirke departementet 2003d).

Posisjoneringen for P5-konsesjonen innebar et strategiskifte for P4, som ifølge P4-sjef Brynhildsen omfattet målrettet og omfattende lobbyvirksomhet:

Vi engasjerte et bredere og kraftigere lobbyapparat ved neste runde. Forrige gang gjorde vi lobbyarbeidet selv, men ved P5 brukte vi profesjonelle og mer usynlige lobbyister som talte vår sak. Vi brukte alliansepartnere og gikk på lokalt nivå og stortingsnivå, og i tillegg

hele veien fra minister og ned (Brynhildsen intervju 02.09.03).

Konsesjonssøknaden for P5 viser at mediebedriften i denne omgangen tilpasser seg de politiske rammevilkårene og forventningene. P4 foretokk et strategiskifte for å oppnå nødvendig legitimitet, og utarbeidet en konsesjonssøknad for P5 – som i større grad samsvarte med departementets definisjon av allmennkringkasting.

”Brenne i helvete” – P4s konfrontasjonslinje

Likevel var det langt fra noen konsensus i relasjonen mellom Kulturdepartementet og P4 i tiden etter konsesjonstildelingen til Kanal 24. Vedtaket var derimot starten på P4s kamp for få tilbake konsesjonen. Hovedstrategien var å sverte departementet i en knallhard konfrontasjonslinje. Også denne kampen hadde mediene som arena, selv om strategien også hadde en framtreddende juridisk dimensjon.

Hovedpoenget for P4 var å påpeke urimeligheten i at lytterne hadde mistet en populær radio-kanal. Etter nederlaget igangsatte P4 en omfattende annonsekampanje i norske løssalgsaviser med teksten: ”Hvem tar feil? Valgerd... eller 2 millioner nordmenn?”. Ifølge informasjonsdirektør i P4, Ole Tom Nomeland var hensikten med kampanjen ”å gjøre folk oppmerksomme på den urett som er begått mot oss, og for å mobilisere sympati” (Kampanje 02.10.03). Den konfronterende linjen kom imidlertid i enda større grad til uttrykk på redaksjonell plass, og mediene fråstet i saftige sitater fra P4-medarbeidere. Blant de mest offensive medieuttalelsene i kjølvannet av vedtaket, var P4-sjef Rune Brynhildsens påstand om at vedtaket var ”en mediepolitisk skandale som savner sidestykke i norsk og europeisk historie”, og at ”Kulturministeren har falt for et skittent spill i regi av kristenfolket og tidligere P4-sjefer” (DN 20.12.01). En av P4s hovedaksjonærer, Endre Røsjø, hadde følgende karakteristikk av situasjonen:

Jeg synes Svarstad Haugland med dette har tatt et stort skritt ut i verdensrommet. Samtidig har hun ført demokratiet et stort skritt tilbake. [...] Nå skjønner jeg hva den svenske næringsministeren mente da han sa at Norge er den siste Sovjet-stat (Røsjø i følge Kampanje 23.12.02).

Likevel var det uttalelsen til en profilert programleder i P4 om at Kultur- og kirkeminister Valgerd Svarstad Haugland burde ”brenne i helvete” som fikk

størst oppmerksomhet og som i størst grad har blitt hengende ved P4 fra denne perioden.

Medieoppstyret i etterkant av tildelingen skapte inntrykk av at mediebedriften ikke hadde utarbeidet noen plan for hvordan de skulle handtere et eventuelt nederlag. Likevel hevder P4-sjef Rune Brynhildsen at de fleste utspillene etter tildelingen hadde inngått i en bevisst strategi med henblikk på posisjonering for P5-konsesjonen:

Vi måtte skape så mye rabalder som mulig for å la saken leve gjennom romjulen og for at ikke folk skulle glemme oss innen første januar. Jeg tok bevisst belastningen med å lage mye støy fordi jeg ville vise at jeg var en leder som kjempet for de ansatte. Målet var å bygge opp opinionen og kapitalen for å få P5-konsesjonen (Brynhildsen intervju 02.09.03).

P4 ble tildelt P5 konsesjonen 27. juni 2003 (Kultur- og kirkedepartementet 2003b). Dette kan på den ene siden tolkes som en trøstepremie for P4 fordi de tapte første runde. Fra departementets side var dette et hensiktsmessig utfall av prosessen, fordi de da både kunne ivareta de næringspolitiske interessene som lå i arbeidsplassene og investeringene i selskapet P4, samtidig som man ivaretok de kulturpolitiske interessene som lå i markeringen av at P4 ikke hadde tillitt i det politiske miljøet. På den annen side kan tildelingen leses som et bevis på at P4s søknadsstrategi og mediestrategi for P5 var vellykket. Fra flere hold har det likevel blitt hevdet at P4s mediestrategi var feilslått, og at konfrontasjonslinjen ville føre til at kanalen mistet støtte i opinionen.¹⁴ Både Kanal 24 og departementet hevder de fikk sympati og anerkjennelse som følge av P4s konfronterende reaksjonsmønster. Tidligere styreleder i Kanal 24, Stein Gauslaa mente P4s reaksjon var fordelaktig for Kanal 24 som P4s hovedkonkurrent (intervju 19.08.03). Mens statssekretær i Kultur- og kirkedepartementet, Yngve Slettholm ”ble forbauset over at en profesjonell bedrift kunne være så usaklig og mistenkeliggjørende”, og hevder medienes kommentarer i ettertid har vist at Kultur- og kirkeministeren kom styrket ut av prosessen (intervju 11.07.03).

Mediepolitikk og rettsliggjøring

I P4s kamp om å få omgjort konsesjonsvedtaket, fremsatte kanalen ulike argumenter. Hovedvekten ble likevel lagt på det juridiske argumentet, som hevdet at P4 var den rettmessige innehaveren av P4-konsesjonen. Bakgrunnen for dette var formuleringen

”fornyelse vil være det normale” i P4s konsesjonsavtale fra 1993. Det som skulle avgjøre hvorvidt situasjonen var normal eller ikke, var ”i hvilken grad konsesjonæren har fulgt opp og oppfylt konsesjonsvilkårene og annet relevant regelverk knyttet til kringkastingsvirksomheten” (P4 konsesjonsavtale 1993-2003, punkt 4).¹⁵

Det springende punktet var spørsmålet om P4s oppfyllelse av konsesjonsavtalen. Dette var det delte meninger om. P4 hevdet de hadde oppfylt villkårene i avtalen og henviste til at de ikke hadde fått noen formell advarsel. Kritikken fra Allmennkringkastingsrådet hadde ikke blitt fulgt opp av departementet og hadde ingen juridisk kraft. Følgelig hevdet P4 at de ikke hadde oppfattet at departementet var misfornøyd med programtilbudet og at de dermed regnet situasjonen som ”normal”. På grunn av manglende formell advarsel, hevdet derfor P4 at kanalen hadde rettskrav på fornyet konsesjon. Kanal 24 hadde et annet syn på saken, og engasjerte advokatkontoret BA-HR for å bevise at motstanderen ikke hadde rettskrav på konsesjonen (BA-HR 2002). Dette samsvarte med departementets holdning, som viser til at det var en reell konkurranse og at det ville være galt å utlyse P4-konsesjonene dersom det var gitt at P4 automatisk skulle få fornyelse. Statssekretær i Kultur- og kirkedepartementet Yngve Slettholm tilbakeviste P4s kritikk mot vedtaket med at ”de burde ha fulgt med i timen da vi utlyste konsesjonen, og sagt da at det ville være galt å utlyse konsesjon for her har P4 et rettskrav” (intervju 11.06.03). Fra departementets side hevdtes det altså at P4 var for sent ute med å hevde sin rett, fordi det i selve valget av utlysningsskjema lå implisitt at det ikke fantes noe rettskrav.

P4 hadde ikke fremmet kritikk mot valget av utlysningsskjema, men kanalen hadde i løpet av hele søknadsprosessen hevdet at de hadde rettskrav på fornyelse og – i likhet med Kanal 24 – benyttet juridiske utredninger for å underbygge sin argumentasjon. Likevel førte ikke P4s juridiske linje fram. Departementet tilsidesatte punktet om fornyelse, og oppfattet følgelig ikke situasjonen som ”normal”. I det følgende vil vi ta for oss bakgrunnen for at departementet valgte Kanal 24 framfor P4.

Kanal 24s strategi – allmennkringkasting

I forkant av konsesjonsutlysningen hadde P4 framstått som en aktør med relativt svak politisk legitimitet, og muligheten for at P4 kunne miste konsesjonen ble dermed oppfattet som lite sannsynlig, men reell. At relasjonen mellom P4 og Allmenn-

kringkastingsrådet i større grad var preget av konflikter og uenighet enn konsensus og forståelse, var offentlig kjent. Dette var trolig en medvirkende årsak til at antall søkere var relativt høyt, spesielt sett i lys av tildelingen av TV 2-konsesjonene i 2002, hvor TV 2 ikke hadde noen motkandidater¹⁶.

Denne konfliktlinjen ga Kanal 24 en strategisk åpning. Ved å identifisere relasjonen til de politiske myndigheter og oppfyllelsen av programforpliktelsene som P4s svake punkt, kunne Kanal 24 utvikle slagferdige våpen mot motstanderen. En del av Kanal 24s strategi var ifølge tidligere styreleder Stein Gauslaa å sette seg inn i Allmennkringkastingsrådets rapporter:

Vi leste rapportene til Allmennkringkastingsrådet grundig og gjorde oss kjent med P4s svake punkter. På den måten visste vi hvor vi kunne komme inn å tilby noe som var bedre. Og vi visste hva Rådet forventet seg av en allmennkringkaster (Gauslaa intervju 19.08.03).

Strategien har satt spor i Kanal 24s konsesjonssøknad. Både fordi argumentasjonen legges tett opp til rådets kriterier for allmennkringkasting, og fordi søknaden benytter formuleringer fra rådets rapporter. Eksempelvis argumenterer Kanal 24 for ”å skjerpe forståelse og respekt for norske allmennkringkastingsoppgaver”, og for ”kvalitet og bredde” og ”analytiske og fordypende perspektiver” (Kanal4 2002: 6-11)¹⁷. Konsesjonssøknaden inviterer til interessefellesskap mellom departementet og Kanal 24.

Til å være en nystartet radioaktør, inneholdt Kanal 24s konsesjon en svært konkret plan for programvirksomheten. I motsetning til P4, er presentasjonen av programplanene både utfyllende og detaljert, blant annet ved å oppgi programtitler. Et eksempel fra Kanal 24s programportefølje er ”Kebab & Ertestuing”:

I programposten Kebab & Ertestuing vil kanalen tilby et program for nordmenn laget av fremmedkulturelle. I denne satsingen vil lytterne møte velintegrerte innvandrere fra hele landet som har funnet seg godt til rette i samfunnet vårt (Kanal4 2002: 16).

For det andre setter søknaden opp et detaljert timeregnskap, der sendetimen fordeles på ulike kategorier for sjanger og stoffområde. Graden av presisjon og etterprøvbarhet appellerte til departementets mål om tettere oppfølging av programvirksomheten i de kommersielle kanalene, og ble trukket inn som en av begrunnelsene for departementets tildeling av P4-konsesjonen til Kanal 24:

Kanal4 er dessuten den kanalen som har den mest forpliktende søknaden i form av konkret angivelse av antall innslag og sendetimer for de fleste program- og stoffkategoriene. Dette gir sikkerhet mht. at søkeren vil følge opp sine egne redaksjonelle ambisjoner og fylle allmennkringkasterollen på en god måte i konsesjonsperioden (Kultur- og kirkedepartementet 2002b).¹⁸

Utlysningsdokumentet etterspurte ”realistiske og forpliktende planer for oppfyllelse av allmennkringkastingsoppdraget”, men det ble ikke spesifikt oppfordret til å kvantifisere programplanene (Kultur- og kirkedepartementet 2002a). At Kanal 24 likevel gjorde det, var altså likevel fordelaktig for søknaden.¹⁹ Ikke minst kan det forstås som en utstrakt hand mot departementet med henblikk på å forenkle etterprøvingen av allmennkringkasternes oppfyllelse av programforpliktelsene.

P4s strategi – lytteroppslutning

Der Kanal 24 støttet seg på Allmennkringkastingsrådet i sin argumentasjon, gikk P4 til konfrontasjon og tok til motmæle mot rådet og deres vurderingskriterier. For det første kritiserte P4-sjef Rune Brynhildsen rådet for å bruke en foreldet definisjon av ’allmennkringkasting’ som i liten grad samsvarer med ”det norske folkes medievaner, holdninger, samfunnssyn og kulturelle begrepsapparat” (Brynhildsen innlegg i *DN* 14.08.02.). For det andre hevdet Brynhildsen at rådet hadde lisensfinansiert allmennkringkasting som referansepunkt, og derfor foretok feilaktige sammenligning av P4 med NRK (intervju 02.09.03). For det tredje påpekte P4 mangelen på representativitet blant Allmennkringkastingsrådets medlemmer. Syvertsen (2004) har vist at Allmennkringkastingsrådets medlemmer i all hovedsak har vært akademikere. Hun hevder disse tradisjonelt har vært mindre opptatt av de forretningsmessige sidene ved kringkastingsvirksomhet, og mer opptatt av kulturelle og demokratiske aspekter enn medienes funksjon som underholdning og rekreasjon (Syvertsen 2004). P4s argumentasjon har følgelig en kjerne av relevans, når kanalens ledelse karakteriserer Allmennkringkastingsrådet som ”elitistisk og professoralt” (Kampanje 14.06.02).

På den annen side kan P4s kritikk av rådet betraktes som en strategi for å legitimere en virksomhet som i liten grad har innfridd departementets forventninger. Strategien kan karakteriseres som en begrepsmessig omdefinering av allmennkringkasting som gjør det mer forenlig med selskapets kommersi-

elle mål. I en juridisk forståelse av programforpliktelsene markerer kanalen avstand fra departementets forventninger og Allmennkringkastingsrådets kriterier. Oppfyllelsen av vilkårene vurderes ut fra et rettslig perspektiv, og ikke – som hos departementet og rådet – ut fra et kulturpolitisk perspektiv. Ut fra det valgte P4 å se bort fra kritikken, og fastholde at kanalen hadde oppfylt konsesjonsvilkårene (Brynhildsen intervju 02.09.03). På bakgrunn av dette karakteriserer statssekretær i Kultur- og kirkedepartementet Yngve Slettholm Allmennkringkastingsrådets kritikk av P4 som ”et rop i løse lufta” (intervju 11.07.03).

Radiokanalens høye lytteroppslutning ble benyttet som et trumfkort i P4s argumentasjon. Både medieprofileringen og konsesjonssøknaden benyttet i stor grad lyttertallene som legitimering av virksomheten: ”P4 har 1,1 million lyttere per dag, og er dermed på alle måter folkets radiostasjon” (Brynhildsen innlegg i *DN* 26.06.02), og ”P4 har overordnet mål å bli Norges største radiokanal (P4 2002: 11). At lytteroppslutningen ble benyttet som et hovedargument i P4s strategi viser at ledelsen i P4 hadde tro på at kanalens popularitet skulle sikre dem fortsatt konsesjon. Samtidig undervurderte P4 betydningen av å opparbeide seg politisk tillit som allmennkringkaster. En måte å møte kritikken fra rådet, hadde vært å ruste opp programtilbudet når konsesjonsperioden nærmer seg slutten. ”Pynting av bruden” har vært et kjent fenomen i land med lengre tradisjoner for privat allmennkringkasting, som for eksempel i Storbritannia. Når P4 ikke valgte en slik strategi, var det ifølge P4-sjef Rune Brynhildsen fordi ledelsen mente lyttertallene viste at radiotilbudet var godt nok (intervju 02.09.03). Departementets vedtak viser imidlertid at departementet var av en annen oppfatning.

P4 fikk ikke gjennomslag for sine hovedargumenter i kampen om radiokonsesjonen. I likhet med det juridiske aspektet, ble hensynet til kanalens appell i store lyttergrupper tilsidesatt for andre hensikter. For departementet var det et poeng å nettopp *ikke* la lyttertallene være et kvalitetsstempel. Denne siden ved P4s virksomhet var dessuten for det første velkjent for departementet, og brakte følgelig ikke noe nytt inn i saken. For det andre hadde aldri P4s høye lyttertall blitt framholdt som positivt i rapportene fra Allmennkringkastingsrådet. Fra mediepolitisk hold ble P4s popularitet derimot lest som et uttrykk for kanalens suksess som kommersiell mediebedrift, som delvis gikk på bekostning av allmennkringkastingsoppdraget.

Relatert til Kulturdepartementets mål om et mediepolitisk kursskifte, framstår Kanal 24s argu-

menter om annerledeshet og en klarere allmennkringkastingsprofil som mer strategisk riktige enn P4s argumenter om kontinuitet, juridiske krav og høye lyttetall. Kanal 24s strategi om å markere avstand fra P4s kommersielle radiodrift ved å tilby sterkere ivaretagelse av allmennkringkastingsforpliktelsene hadde klare fordeler ettersom den passet svært godt inn i departementets ønsker for konsesjonen. I kampen om konsesjonen fungerte følgelig allmennkringkasting som et strategisk be-
grep.

”Den vakreste søknaden vant” – utlysningsform som begrunnelse

Den overraskende tildelingen til Kanal 24 fikk stor medieoppmærksomhet, og det ble fra flere hold avkrevd en bedre begrunnelse enn departementets offisielle versjon.

I den offisielle begrunnelsen refererte departementet til utlysningsformen; en såkalt skjønns- konkurranse som etterspurte ”realistiske og forpliktende planer for oppfyllelse av allmennkringkastingsoppdraget” (Kultur- og kirkedepartementet 2002a). Vedtaket ble på bakgrunn av dette begrunnet med at Kanal 24 hadde ”dei mest ambisiøse og varierte planane i høve til allmennkringkastingsoppdraget” (Kultur- og kirkedepartementet 2002c). Kulturdepartementet presiserte ved flere anledninger at vedtaket utelukkende var basert på en vurdering av søknadene i forhold til utlysningsteksten, og at Kanal 24 hadde den beste søknaden (Svarstad Haugland innlegg i DN 24.12.03, Slettholm intervju 11.06.03).

Presiseringen kan betraktes som et forsøk på å avvise påstander om at vedtaket i realiteten hadde sin begrunnelse i departementets misnøye med P4s virksomhet. For eksempel argumenterte P4-sjef Rune Brynhildsen for at departementet umulig kunne være upåvirket av fortiden og at søkerne derfor ikke stilte likt på startstreken: ”I en slik avgjørelse er det umulig å ikke ha med seg de ti årene P4 har vært på lufta. P4 mistet konsesjonen blant annet fordi kanalen har irritert både politikere og embetsmenn i flere år” (intervju 02.09.03). Viktigheten av å avkrefte dette har sammenheng med at P4s oppfyllelse av konsesjonsavtalen var et juridisk tornete område. For det første gjorde de omtrentlige formuleringene i konsesjonen fra 1993 det vanskelig å påvise eventuelle brudd på konsesjonsvilkårne. For det andre gjorde manglende oppfølging av Allmennkringkastingsrådets kritikk det vanskelig for departementet å henvise rådets rapporter. Ifølge ekspedisjons- sjef Roy Kristiansen i Kultur- og kirkedepartemen-

tet måtte departementet ha fulgt opp rapportene jevnlig og systematisk dersom de skulle bli brukt aktivt i tildelingsprosessen (intervju 01.06.03).

Selv om departementets misnøye med P4s oppfyllelse av programforpliktelsene ikke var departementets begrunnelse for å tildele konsesjonen til konkurrenten, kan det ha vært en medvirkende og bakenforliggende årsak til valg av utlysningsform. Ved å velge en åpen konkurranse skapte departementet et spillerom som både unnlot departementet å vurdere P4s tidligere oppfyllelse av programforpliktelsene, men samtidig unnlot departementet å fornyet P4s konsesjon.²⁰

For å kunne gi P4-konsesjonen til en annen aktør var departementet imidlertid avhengig av at det fantes en godt kvalifisert søker i bunken. P4-sjef Rune Brynhildsen beskriver Kanal 24s søknad som en gavepakke til departementet: ”Den var skreddersydd og politisk korrekt. Akkurat den søknaden man trengte for å si at P4s tid som konsesjonær var over” (intervju 02.09.03). P4-sjef Rune Brynhildsen hevder P4 feilvurderte situasjonen ved å anlegge en juridisk, og ikke en politisk tilnærming:

I ettertid er det ikke vanskelig å si at vi undervurderte det politiske aspektet ved tildelingen. Det var gjort en mengde juridiske utredninger i årene forut for tildelingen, og alle gikk i samme retning. Nemlig at ”Fornyelse vil være det normale” var sterkt førende, og at ”ingen formelle brudd på konsesjonsforpliktelsene” måtte bli tillagt sterk vekt (Brynhildsen intervju 02.09.03)

På bakgrunn av dette kan man hevde at departementets misnøye med P4 kom til uttrykk i konsesjonenes utlysningsform heller enn vurderingskriterier. Samtidig viser konsesjonstildelingen at det juridiske punktet om fornyelse ble forbigått av en kulturpolitisk begrunnelse om å tildele radiokonsesjonen til den best egnede søkeren.

Konklusjon

Tildelingen av P4-konsesjonen utspilte seg som et mediepolitisk trekantdrama mellom P4, Kanal 24 og Kulturdepartementet. De tre partene hadde sterke interesser i utfallet av konsesjonstildelingen, og kjempet på flere arenaer for å fremme sine interesser. I denne artikkelen har tildelingsprosessen blitt analysert med henblikk på å drøfte *markedsaktør- enes strategier og mediepolitiske utfordringer*.

I kampen om konsesjonen var P4 og Kanal 24 hovedkonkurrentene. Begge aktørene benyttet mediene som arena for lanseringen av søknaden og po-

sisjonering i forhold til konkurrenten. Kanal 24 hadde større gjennomslagskraft med sin medie-strategi enn P4, fordi den framsto som mer seriøs og gjennomarbeidet. Ikke minst bidro Kanal 24s tradisjonsrike norske eiere til å gi selskapet troverdighet og legitimitet. Videre var lobbyvirksomhet en sentral strategi for både P4 og Kanal 24, men utfordrerens prioriterte dette arbeidet høyere enn forsvareren. Kanal 24 viste også større kjennskap til og innsikt i de politiske prosessene ved å legge sin søknads- og profilingsstrategi tett opp til Kulturdepartementets eget mål om ”mediepolitisk kurs-skifte”.

Casestudiet av P4-tildelingen har belyst en mediehistorisk fase hvor man hadde erfaring med konsesjoner til privat reklamefinansiert kringkastingsdrift, og dermed er bevisst på faren for at innehaveren av konsesjonen setter forretningsmessige hensyn foran hensynet til de samfunnsmessige sidene ved avtalen. På bakgrunn av disse erfaringene kunne departementet foreta en konsesjonstildeling som i større grad skulle sikre at konsesjonæren oppfylte programforpliktelsene som allmennkringkaster. Og det var følgelig maktpåliggende for myndighetene å la erfaringene fra den første fasen med riksdekkende kommersiell radio være styrende for tildelingen av konsesjonen.

Resultatet ble at Kulturdepartementet tilside-satte hensyn som kunne gå på tvers av det overordnede målet om styrking av allmennkringkastingsforpliktelsene. For det første ble det juridiske punktet om at ”fornyelse vil være det normale” forbigått av en kulturpolitisk målsetting om å tildele konsesjonene til den til enhver tid best egnede søkeren. Det ble lagt press på departementet gjennom en rekke juridiske betenknninger, med disse ble i stor grad møtt av juridiske utredninger som støttet departementets framgangsmåte.²¹ For det andre ble hensynet til kanalens popularitet og suksess som mediebedrift ikke tillagt vekt. Dette til tross for påstander om at vedtaket gikk imot folkets vilje, og at det dermed innebar en viss risiko for å miste vel-

gere. For det tredje ble det ikke nedfelt eierskapsbegrensning i konsesjonen. Følgelig ble målet om spredt eierskap i norske mediebedrifter underordnet hensynet til ivaretagelsen av forpliktelsene som allmennkringkaster.²² Samlet tegner dette et bilde av en politisk vilje til å vise muskler overfor på den ene siden generelle tendenser til rettsliggjøring av politiske prosesser (Østerud, Engelstad og Selle 2003). Og på den andre siden overfor mektige internasjonale markedsaktører som i større grad drives i henhold til en kommersiell bransjelogg, enn etter prinsippene for allmennkringkasting.

Det var imidlertid ikke bare departementet som hadde lært av første fase. I perioden fra de første norske riksdekkende konsesjonstildelingene tidlig på 1990-tallet til utlysningen av den nye P4-konsesjonen på begynnelsen av 2000-tallet, hadde også markedsaktørene lært spillereglene for og svakhetene ved konsesjonsordningen. For det første hadde potensielle konsesjonssøkere erfart at riksdekkende reklamefinansiert radio kunne gi svært god avkastning til investorene. For det andre hadde aktørene kjennskap utfordringer og dilemmaer ved regulering av kommersiell kringkasting. Blant annet hadde aktuelle søkere innsikt i departementets misnøye med P4, og kunne tilpasse sine strategier i forhold til dette.

I en konsesjonsperiodes utløp ligger det en gylden mulighet for politisk kursendring. Dersom det ikke foreligger andre funksjonelle sanksjonsmuligheter, framstår dette som et kritisk tidspunkt da myndighetene får en sjanse til konkret medieregulering. Ved tildelingen av konsesjonen til Kanal 24 i 2002 benyttet Kulturdepartementet denne muligheten til å markere et mediepolitisk kursskifte. Likevel er det usikkert om konsesjonstildelingen vil bidra til et reelt kursskifte i norsk mediepolitikk, eller først og fremst fungere som en symbolsk tildeling. Når konsesjonsperioden skal evalueres om ti nye år vil spørsmålet være om departementet denne gang har maktet å forutse og ta høyde for markeds-mekanismene i reklamefinansiert radio.

Noter

1. Begge konsesjonsperiodene var for ti år; TV 2 fra 1992 til 2002, og P4 fra 1993 til 2003.
2. Kulturdepartementet har hatt flere tilnærmede, men ulike navn siden opprettelsen i 1982. Vi vil for enkelhetsskyld bruke betegnelsen ‘Kulturdepartementet’ gjennom hele artikkelen.
3. I perioden 1994 til 2001 hadde P4 en lytteroppslutning på mellom 27 – 30%, og bare NRK P1 hadde høyere lytteroppslutning i riksmarkedet (Bjørnstad (red) 2002: 155).
4. Samme punkt om fornyelse var også nedfelt i TV 2s første konsesjonsavtale (1992-2002).
5. Søkergruppen besto opprinnelig av Adresseavisen, Agderposten, Fædrelandsvennen, Gudbrandsdølen

- Dragningen, Harstad Tidende Gruppen, Mediehuset Vårt Land, Norsk Telegrambyrå (NTB) og 21st Venture. Søkergruppen fikk konsesjon under navnet Kanal4, men ble etter en rettstvist med P4 pålagt å endre navn fordi kanalnavnene ble oppfattet som for like. 24. desember 2003 tok kanalen navnet 'Kanal 24', som er den betegnelsen vi vil benytte i resten av denne artikkelen.
6. Analysen bygger hovedsakelig på intervjuer og dokumenter. Fire personer er intervjuet; Roy Kristiansen, ekspedisjonssjef i medieavdelingen i Kulturdepartementet (01.06.03), Yngve Slettholm, statssekretær (KrF) i Kulturdepartementet (11.06.03), Stein Gauslaa, ansvarlig redaktør i *Agderposten*, tidligere styreleder i søkerkonsortium Kanal4 og nåværende styremedlem i Kanal 24 (19.08.03), og Rune Brynhildsen, daværende ansvarlig redaktør og administrerende direktør i P4 (02.09.03). Dokumentene analysert kan inndeles i to hovedgrupper. For det første bygger analysen på offentlige dokumenter produsert i forbindelse med prosessen rundt tildelingen av P4- og P5-konsesjonene. Dokumentene er hovedsakelig hentet fra Kulturdepartementets hjemmeside (<http://www.odin.dep.no/kkd/norsk/medier/konsesjon/>), samt til dels kanalens hjemmesider (<http://www.p4.no> og <http://www.kanal24.no>). Den andre gruppen dokumenter er artikler hentet fra pressen, hovedsakelig *Dagens Næringsliv* (<http://www.dn.no>, <http://atekst.mediearkivet.no>) og Kampanje (<http://www.kampanje.com>). Artiklene er framhentet gjennom nettsøk for tidsrommet mai 2002 (P4-konsesjonen utlyses) til medio september 2003, med søkeordene 'P4' og 'Kanal4'. Takk til Vilda Breivyte for transkribering av intervjuet med Gauslaa og Slettholm.
 7. Disse var foruten P4 og Kanal 24; Kanal 2 (ved TV 2 Gruppen), Norsk Akademisk Radio Råd (ved Studentradioene i Oslo, Bergen og Trondheim), Radio 2 (ved Radio 2 Digital) og Radio VG (ved Verdens Gang).
 8. Svein Larsen hadde en eierandel på 11% gjennom selskapet 21st Venture. 21st Ventures øvrige eiere var Tharald Brøvik, Jørgen Randers og Rune Remøy.
 9. P4s største eier i den første konsesjonsperioden var svenske MTG (Modern Times Group).
 10. I Kanal 24s konsesjonssøknad heter det: "Tiden er inne til å legge et sterkere norsk perspektiv på denne typen mediebedrift, og skjerpe forståelse og respekt for norske allmennkringkastingsoppgaver" (Kanal4 2002: 6).
 11. Svein Larsen var radiosjef i P4 i fem år, og sa opp sin stilling i slutten av 1998. Det florerte en rekke spekulasjoner rundt avgangen, blant annet om intern uro og insidiehandel (DN 05.12.98).
 12. Turbulensen internt fortsatte imidlertid også i etterkant, og i november 2003 forlot Brynhildsen sin stilling i P4 etter "dyp uenighet med styret" (DN 08.11.03).
 13. Til P5-konsesjonen var søkerne P4 og Kanal5 (tidligere Radio 2 Digital).
 14. I *Dagens Næringslivs* oppslag "Dårlig taper. Preksperter slakter P4s mediekampanje", ble P4s reaksjon vurdert som "umoden", "harry" og "syttete" av norske informasjonsrådgivere (DN 02.01.03).
 15. Punkt 4 i sin helhet er som følger: "Konsesjonæren er ikke garantert fornyet konsesjon etter utløpet av konsesjonsperioden, men fornyelse vil være det normale. Ved vurdering av spørsmålet om fornyet konsesjon vil det bli tatt i betraktning i hvilken grad konsesjonæren har fulgt opp og oppfylt konsesjonsvilkårene og annet relevant regelverk knyttet til kringkastingsvirksomheten. Ved fornyelse av konsesjonen kan vilkår bli endret, bl.a. på bakgrunn av endrede mediepolitiske forutsetninger" (P4 konsesjonsavtale 1993-2003, punkt 4).
 16. Forskjellen i antall søkere kan også forklares i ulikheter mellom radio og tv i investeringskostnader og inntjeningspotensial, og i at det på radiosiden kom en ny konsesjonsutlysning i løpet av kort tid, slik enkelte av søkerne i realiteten foretok en strategisk posisjonering ved å søke P4.
 17. Videre henviste Kanal4 til Allmennkringkastingsrådets kritikk av programtilbudet i P4 i en juridisk betenkning fra BAHHR (vedlegg til Kanal4 2002).
 18. Første del av begrunnelsen: "Departementet konkluderer med at Kanal4 er den søkeren som i størst grad legger opp til å tilby et programformat som ivaretar kravene til allmennkringkasting. Dette innebærer bl.a. at Kanal4 legger opp til en større tematisk og sjangermessig bredde enn de andre søkerne. Søkerens programplaner fremstår som de som i størst grad vil gi både brede og smale grupper i befolkningen et attraktivt radiotilbud. Kanal4 har i større grad enn de andre søkerne dokumentert og underbygget en ambisjon og målsetning om å tilby sendinger med et analytisk og fordypende perspektiv" (Kultur- og kirke departementet 2002b).
 19. Statssekretær Yngve Slettholm og Ekspedisjonssjef i medieavdelingen Roy Kristiansen mener et kvantitativt oppsett er mer etterprøvbart enn kvalitative løfter (intervju 11.06.03, intervju 01.07.03).
 20. Fortolkningene av regelverket for utlysningsformen var sprikende. Departementet argumenterte for at det var et pålagt krav om utlysning og reell konkurranse i henhold til EØS-regelverket, mens Sivilombudsmannens tolkning var det motsatte: Departementet hadde stått fritt til å fornye P4s konsesjon og velge en annen utlysningsform (Sivilombudsmannen 2003: 42).
 21. P4 finansierte en juridisk betenkning utarbeidet av Dr. jurist Jon Bing (ved advokatfirmaet Bing & Partners), mens Kanal4 finansierte to juridiske betenkninger utarbeidet av advokatfirmaet BA-HR (BA-HR 2002). Vider klaget P4 vedtaket inn for Sivilombudsmannen (P4 2003).

22. I utgangspunktet støttet tildelingen av den nye P4-konsesjonen til Kanal 24 begge målene: Kanal 24 var nasjonalt forankret med en rekke mindre eiere, samtidig som kanalen ble ansett å inneha de mest forpliktende allmennkringkastingsprofilen. Etter konsesjonstildelingen kjøpte imidlertid TV 2 betydelige eierandeler i kanalen, og Kanal 24s spredte eierskap ble betydelig innsnevret.

Litteratur

- Allmennkringkastingsrådets rapporter (AKR) 1996-2002.
- BA-HR (2002) 'Spørsmål knyttet til P4's konsesjon', vedlegg til Kanal4 (2002), *Konsesjonssøknad for riksdekkende reklamefinansiert radiovirksomhet*.
- Bjørnstad, Nina (red) (2002) *Medienorge 2002. Fakta om norske massemedier*. Kristiansand: IJ-Forlaget.
- Kanal 4 (2002) *Konsesjonssøknad for riksdekkende reklamefinansiert radiovirksomhet*.
- Kanal4 konsesjonsvilkår fra 2003 (2004-2013).
- Kultur- og kirkedepartementet (2002a) *Søknadsdokument for radiokonsesjon*, av 31. mai 2002.
- Kultur- og kirkedepartementet (2002b) *Vedtak om tildeling av konsesjon for riksdekkende, reklamefinansiert radio i FM-båndet*. Brev til Kanal 4 av 20. desember 2003.
- Kultur- og kirkedepartementet (2002c) *Pressemelding: Radiokonsesjonen til Kanal4*, av 20. desember 2002.
- Kultur- og kirkedepartementet (2003a) *Tildeling av konsesjon for riksdekkende reklamefinansiert radio – klage fra P4 Radio Hele Norge ASA*. Brev til Sivilombudsmannen.
- Kultur- og kirkedepartementet (2003b) *Vedtak om tildeling av konsesjon for riksdekkende, reklamefinansiert radio i det femte FM-båndet*. Brev til P4 Radio Hele Norge ASA.
- Kultur- og kirkedepartementet (2003c) *Tildeling av konsesjon for riksdekkende reklamefinansiert radio – klage fra P4 Radio Hele Norge ASA*. Brev til Sivilombudsmannen, av 3. april 2003.
- Kultur- og kirkedepartementet (2003d) *Søknadsdokument for radiokonsesjon*, av 28. februar 2003.
- NRKs vedtekter av 30. april 1996.
- P4 (2002) *Konsesjonssøknad for P4 Radio Hele Norge ASA*.
- P4 (2003) *Klage fra P4 Radio Hele Norge ASA over Kultur- og Kirkedepartementets vedtak om tildeling av konsesjon til riksdekkende reklamefinansiert radio*. Brev til Sivilombudsmannen av 23. januar 2003.
- P4 konsesjonsvilkår fra 1993 (1993-2003).
- P4 konsesjonsvilkår fra 2003 (2004-2013).
- Sivilombudsmannen (2003) *Sivilombudsmannens uttalelse i sak om klage fra P4 Radio Hele Norge ASA*

– spørsmål om konsesjonstildelingen for riksdekkende reklamefinansiert radio.

- Syvvertsen, Trine (2004) *Mediemangfold. Styring av mediene i et globalisert marked*. Kristiansand: IJ Forlaget.
- TV 2 konsesjonsvilkår fra 1991 (1992-2002).
- TV 2 konsesjonsvilkår fra 2001 (2003-2009).
- Østerud, Øyvind, Fredrik Engelstad, Per Selle (2003) *Makten og demokratiet – En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.

Innlegg i presse

- Bing, Jon (01.11.02) 'Gripsrud og andre professorer'. Innlegg i *Dagens Næringsliv*. Bing er professor dr. juris. ved Institutt for rettsinformatikk.
- Brynhildsen, Rune (26.06.02) 'Farlig politikk'. Innlegg i *Dagens Næringsliv*. Brynhildsen er daværende administrerende direktør og ansvarlig redaktør i P4.
- Brynhildsen, Rune (14.08.02) 'Nå vil de være politisk korrekte'. Innlegg i *Dagens Næringsliv*. Brynhildsen er daværende administrerende direktør og ansvarlig redaktør i P4.
- Gauslaa, Stein (12.08.02) 'En annerledes radioaktør'. Innlegg i *Dagens Næringsliv*. Gauslaa er ansvarlig redaktør i *Agderposten*, tidligere styreleder i søkerkonsortiet Kanal4 og nåværende styremedlem i Kanal 24.
- Simmones, Helge (11.09.02) 'Mot normalt, P4!' Innlegg i *Dagens Næringsliv*. Simmones er ansvarlig redaktør i Vårt Land, administrerende direktør i Mediehuset Vårt Land som er en av eierbedriftene bak Kanal 24.
- Simmones, Helge (14.09.02), P4s vandrepopal. Innlegg i *Dagens Næringsliv*. Simmones er ansvarlig redaktør i Vårt Land, administrerende direktør i Mediehuset Vårt Land som er en av eierbedriftene bak Kanal 24.
- Svarstad Haugland, Valgjerd (24.12.03) 'Kanal4 har den beste søknaden'. Innlegg i *Dagens Næringsliv*. Svarstad Haugland (KrF) er Kultur og kirkeminister.
- Intervjuer
- Roy Kristiansen, Ekspedisjonssjef i medieavdelingen i Kultur- og kirkedepartementet, intervjuet 1. juli 2003.
- Rune Brynhildsen, daværende administrerende direktør og ansvarlig redaktør i P4, intervjuet 2. september 2003.
- Stein Gauslaa, ansvarlig redaktør i *Agderposten*, tidligere styreleder i søkerkonsortiet Kanal4 og nåværende styremedlem i Kanal 24, intervjuet 19. august 2003.
- Yngve Slettholm, Statssekretær (KrF) i Kultur- og kirkedepartementet, intervjuet 11. juni 2003.

Representations of Ethnicity in Journalism

Multiculturalist Transitions in the Pages of a Finnish Daily

SARI PIETIKÄINEN

The increasing multiculturalism in Nordic countries proposes a challenge for journalism. Given the signifying power of the news media, the ways in which news represents various ethnic communities, issues related to multiculturalization and the changing society bear significance to the position of various groups and to the relations between them (Tufté, 2003). After all, news is one of the most influential public spaces of contemporary society, perceived as offering trustworthy and accurate stories about the world, its events and people (Allan, 1999; Berkowitz, 1997; Cottle, 2000). It can be argued that news contributes to the ways in which we see the world and what we see in it (Grossberg, Wartella & Whitney, 1998).

In the light of the previous research, journalism seems to have an ambivalent role in ethnic relations. In everyday talk and public discussions, much of ethnic prejudice, the disadvantaged position of ethnic minorities and even racism, are attributed to news publicity. The news coverage of ethnic minorities is often described as biased and partial, favouring majority groups over ethnic minorities, and ethnic representations conveyed by news are claimed to be stereotypical, often negative and sometimes racist (Allan, 1999; Campbell, 1995; Cottle, 2000; Hall, 1995; ter Wal, 2002; van Dijk, 1991). Also, minority groups have continuously expressed their worry about negative reporting and have argued that news reports about them are, at best, one-sided or irrelevant and often negative and discriminatory (Aikio & Aikio, 2001; Ross, 2000). At the same time, however, national and international journalist associations have stated their commitment to fair ethnic reporting in order to prevent and resist racism. Journalists have

also defended their independence and their duty to report on “things as they are” – negative points about ethnic minorities included; and have drawn attention to the practical limitations and conditions of their daily work – lack of time, money and other resources (Pietikäinen & Luostarinen, 1997; Zelizer, 1997). Further, individual cases of ethnic reporting, as well as continuous attempts of various ethnic activity groups to gain access to the news, point towards an empowering potential of the news media.

This potential of journalism to contribute both the communal and national belongingness and strengthening the activity of citizens as well as its power to feed in differentiation and separation (Pietikäinen, forthcoming), makes it vital to examine how news media cover ethnic issues. This research interest is underpinned by the constructivist approach emphasizing that news is a result of complex combination of journalistic values, commercial imperatives, journalistic practices and individual choices (see e.g. Allan, 1999, Hujanen & Pietikäinen, forthcoming). This means that although there are conditions that a news report must meet, there is always a degree of variety and freedom involved in composing news stories. A further relevant aspect is that the news is discursive. That is to say that the ways in which news are made, presented and interpreted are profoundly tied with the use of language. This kind of understanding of news stems from a view on discourse as a part of social practices, advocated in critical discourse analysis. From this perspective, news is seen as being shaped by situations, institutions and social structures, and conversely, also shaping them (Chouliaraki & Fairclough, 1999; Fairclough, 1992; Fairclough & Wodak, 1997; Jäger, 2001). This means that different social, historical and political events and phenomena are partly manifested discursively and it is therefore possible to study, for example eth-

Department of Communication, P.O. Box 35, FIN-40014 University of Jyväskylä, sapapi@cc.jyu.fi

nic representations and relations, through analysis of news discourse.

This article examines ethnic representations in mainstream press news. I explore the dynamics of ethnic representations of minority and majority groups through critical discourse analysis of news texts dealing with ethnic changes in Finland published in the leading Finnish daily, the *Helsingin Sanomat*. The article is based on a more comprehensive study on ethnic differentiation in the Finnish news discourse (Pietikäinen, 2000). The time under scrutiny (1985-1993) captures a change in this Nordic country from a place of emigration to a (more) multicultural society, thus presenting a challenge to journalism; as relatively rapid multiculturalization was novel for the Finnish media at the time studied, the period can be considered as a kind of transition in which journalism – as well as the whole society – sought a way to deal with new ethnic groups. It is therefore interesting to examine how the leading quality newspaper, the *Helsingin Sanomat*, reported on these changes.

I begin by locating the present study in relation to social context as well as to previous research in this area. Then I introduce the critical discourse analytical approach to examine ethnic representations in the news and the data and methods of this research, followed by a presentation of the findings of the study. In conclusion the significance of ethnic representations in news is discussed

Background

Finland is a Nordic country with the reputation of being, ethnically, one of the most homogeneous nations in Europe. Until recent years, emigrants have outnumbered people moving to Finland. Also, traditional ethnic groups are relatively few and small. Finland takes pride in the organization of human rights issues within the country, exemplified by the position of one linguistic minority, the Finnish-Swedish.

The period under investigation, 1985-1993, is particularly interesting in terms of ethnicity: it was a period of the gradual development of Finland from a relatively homogenous country to an increasingly multicultural society. In 1985, Finland agreed for the first time to receive an annual quota of one hundred refugees per year, which meant setting up new organizations, systems and legislation. These changes speeded up discussion about Finnishness, 'otherness' and 'usness'. The next major change came in the form of the collapse of the former Soviet Union. A practical consequence of the collapse of the Soviet Union

was that, for the first time, the long eastern border between Finland and the Soviet Union became reachable by asylum seekers. Finland was the first safe country they entered and was, therefore, under obligation to process their applications.

Some hundreds of refugees, particularly from Somalia and former Yugoslavia, arrived via this passage and applied for asylum in Finland; consequently, Finland's principles, legislation, and attitudes towards immigration and refugees were all tested. Although the number of applicants was marginal in comparison to those of other European countries, the rapid growth in numbers led the government to believe that there would be many others to come. Also, a deep economic recession and a high number of unemployed people characterized the last few years studied. This worry manifested itself in the new strict legislation concerning asylum seekers that came into force in 1993. Since the early 1990's, the preparation for the membership of the EU, which became reality in 1995, impassioned the discussion about Finnishness. In sum, these relatively rapid and striking changes proposed a challenge to Finnish journalism, which has a pivotal role in representing and interpreting them. To examine the characteristics of HS coverage on ethnic issues, therefore, given an opportunity to see reactions and development in line of reporting in one of the leading Finnish news media.

Ethnic Minorities in the Press

News coverage of marginalized ethnic groups across decades, continents and media seems to be surprisingly – and depressingly – homogenous and unchanging. The conclusion already made by the Kerner commission in 1968 – news media had kept itself for too long in the white world, looking at the world from a white perspective – (Kennedy, 1998, 76-77; Newkirk, 1998, 58-59) has been repeated in different versions in a considerable body of research conducted both in Europe and the US (e.g. Allan, 1999; Barker, 1999; Campbell, 1995; Critcher, Parker & Sondhi, 1997; Hartman & Husband, 1974; ter Wal, 2002; van Dijk, 1991). The collective findings of these researches paint a rather depressing picture of under-representation, negative problem-orientation, voicelessness and stereotypical juxtapositioning of ethnic minorities in news.

One prevailing feature of the news coverage of ethnic minorities is the lack of it. Typically, only one or two news reports are published per copy – a finding established previously in the news coverage of the British press in the late 70's (Troyna, 1981)

and found again ten years later in British and Dutch press news coverage (van Dijk, 1991) and, during the 1990's, in German (Butterwegge, 1996) and Swedish (Löwander, 1997) press news coverage. In terms of quantity, journalism does not seem to give much space to ethnic minorities. Only exceptional ethnic events – such as dramatic changes, crimes, or totally new situations – make exceptions to the scarcity of ethnic news. The newsworthiness of ethnic minorities is – similar to many other marginalized and powerless groups – tied with extraordinariness and conflict.

Another reiterated finding is the representation of ethnic minorities within the context of problems, crime and disturbance (see, e.g. Campbell, 1995; Löwander, 1997; Reisigl & Wodak, 2001; ter Wal, 2002; van Dijk, 1991). Already a study on the news coverage of race in the British press in the 1960's by Hartman and Husband (1974) established that the topics most frequently covered were immigration, race relations and crime. In a study of the British and Dutch press, van Dijk (1991) found that in 1985 the British press most frequently reported topics that involved “urban disturbances”, “race” relations and politics, while the Dutch press focused on immigration, discrimination, and crime. Shah and Thornton (1994) discovered in their study of the US news magazine coverage of Black-Latino interaction in 1980-1992 that the most common topics included conflicts, racism and violence. Similar frequencies have been found in other European countries (Löwander, 1997, Butterwegge, 1996; Reisigl & Wodak, 2001; Wodak 1996)

Also the voicelessness of ethnic minorities characterizes news coverage of them. For instance, van Dijk (1991) discovered that minority organizations, leaders, and spokespersons had less frequent access to the media than their white mainstream counterparts, even when the topics concerned them directly and even if there were minority experts available to give their opinions. Similarly, Teo (2000) found out in his study of the Australian press coverage of Vietnamese gangs that ethnic minority members were quoted less than one-quarter of the time as compared to white members. Löwander (1997) noticed an interesting difference in the use of news sources by Swedish television broadcasters when reporting on racism and anti-racism; when the news coverage dealt with racial violence, racism and Nazism, the broadcasters used the police as their main informant whereas, in the case of anti-racism, they tended to use politicians. Immigrants or anti-racist activists were rarely used as sources of information in either case.

Stereotypical representations of ‘us’ and ‘them’ appertain to news coverage of ethnic minorities. For instance, in the study of the press coverage of Mike Tyson’s trial, Lule (1995) discovered that the portrayals drew from the stereotypes of the African American: the animal, sex-obsessed savage and helpless, hapless victims (see also Fiske, 2000). According to Brookes’ (1995) study, Africans were portrayed in the British press news with stereotypes of the primitive, savage, murderous and violent, and the whole African continent appeared as a homogeneous block embodying violence, helplessness, human rights abuse, and lack of democracy.

Detailed linguistic analyses have also shed light on how language works subtly in terms of, for instance, who is represented as an active or passive actor, who is the receiver of what kind of actions and whether some actors are omitted; in brief, who is doing what to whom. For instance, Brookes (1995) argues that the general trend in the British press in terms of agency was for African participants to be consistently structured as direct agents of processes like violence, repression, verbal wrangling, and requests for help. When describing processes of peace and negotiation, the agency was, in turn, allocated to western participants and the African participants were generally backgrounded by attenuation or omission. (Brookes 1995, pp. 474-478, pp. 482-483.) Also a linguistic analysis of news texts of the Sami, the indigenous people of Scandinavia, showed that the majority members were allocated most frequently the roles of doers and decision makers, whereas the Sami were mainly presented as objects of these actions, regardless of their own political activity (Pietikäinen 2003).

Even the new journalistic innovations and attempts to report ethnic minorities differently and more positively seem doomed to reproduce old, negative stereotypes and generalizations (Parisi, 1998, pp. 238-239). For instance, Cottle (2000, pp. 11) argues that, despite the best intentions, ‘multiculturalist’ representations of ethnicity may actually serve to reinforce culturally sedimented views of ethnic minorities as “Other” and simultaneously appear to give the lie to ideas of structural disadvantage and continuing inequality. For example, an unintentional outcome of portraying African Americans in more positive ways can create an impression of black people’s social advance and thus undermine black people’s claims on white resources and sympathies (Campbell, 1995; Lule, 1995). In sum, the press news tends to represent ethnic groups negatively and ignore structural inequalities and racism experienced by ethnic minorities.

A Critical Approach to Discourse Analysis

Critical discourse analysis (CDA) is a broad term for theoretical and analytical frameworks in sociology and linguistics interested in power of discourse (for overviews, see e.g. Fairclough & Wodak, 1997; Toolan, 1997; Wodak, 2001). The focus is on socially conditioned and consequential use of language: on the structures, routines and norms which frame, limit and enable the ways in which language is used but, also, on the ways in which the use of language contributes to the construction of knowledge, identities and relations between groups of people. This dialectical view of the relationship between language and society is, as Fairclough (1992, pp. 64) puts it, an import from Foucault's discussion of the discursive formation of objects, subjects, and concepts. In CDA literature this view is captured in conceptualization of discourse as social practice (Chouriaraki & Fairclough, 1999, pp. 28-29; Fairclough, 2001, pp.122-123; Fairclough & Wodak, 1997, pp. 258-259; van Leeuwen, 1993, pp. 193; Wodak, 1996, pp. 15).

This kind of conceptualization of discourse gives it a powerful position. Discourse is seen not only as representing the world, but also as constructing it. Because it is action, it also has certain consequences and conditions. Due to the social embeddedness, various social, historical, and political phenomena, structures, and events are partly manifested in discourse. It is therefore possible to study, for instance, racism, sexism, political and social conditions, and historical events through analysis of discourse. This also explains why discourse is considered to be a salient feature of contemporary societies and, as such, an interesting area of research.

This conceptualization of discourse leads us to the second central tenet of CDA, namely that of criticality. Sharing the goals and aims of critical theory, CDA concentrates on the discursive side of power (Fairclough, 1992; van Dijk, 2001; Wodak, 2001). Discourse may have ideological effects: it can help to reproduce, maintain and resist unequal power relations between, for instance, social classes, genders, ethnic groups through the way in which it represents events and positions people (Fairclough & Wodak, 1997, pp. 258). In the domain of ethnicity in journalism, this means that there is nothing inherently fixed about news representations of ethnic minority and majority or relationship between them. Rather, ethnic representations are socially formed and fixed in and through discourse. Consequently, the aim of the analysis is

to show systematic links between texts, discourse practices and social practices (Fairclough, 1995, pp.116-117). This means mapping different aspects of discourse simultaneously at work in a particular piece of text, namely 1) the actual usage of language, 2) the practices of production and consumption of the text, and 3) the wider socio-political context and significance of the text. The analysis involves utilisation of different types of methods, including e.g. linguistic, textual, intertextual, and content analyses (Wodak, 2001).

In many respects this study is critical discourse analytical. I take discourse as social practice as my point of departure. Accordingly, by discourse I mean use of language constructed by, and constructing, the social. Here, this refers particularly to the assumption that news discourse about ethnic minorities contributes to the representations of ethnic identities and relations between them. At the same time, social, institutional, professional and contextual norms, routines and values contribute to the ways news discourse is used. I focus particularly on journalistic practices impinging on ethnic representations in news. The critical dimension means that my aim is to contribute to the awareness of the power of news discourse and of the significance of ethnic representations.

Analysing Ethnic Representations in News Discourse

The data of this study comprises of 1,189 domestic news reports and editorials about ethnic affairs published in the leading Finnish national daily, *Helsingin Sanomat*, during the period of 1985-1993. The *Helsingin Sanomat* (HS) was selected since it is the largest Finnish daily, regarded as the leading quality newspaper and widely respected. In terms of its resources as regards finances, the number of journalists and the standards of reporting, HS is often considered superior. On the whole, HS has almost an institutional position in Finnish society, and it acts as an official voice in the public sphere. As a capital located newspaper HS was in the frontline of reporting about multiculturalization of the Finnish society: the vast majority of the newcomers, as well as organizations and political decision making, centred around the capital, i.e. Helsinki, area. *Helsingin Sanomat* was obvious choice also because the regional newspapers started to cover ethnic minorities more extensively only during the (late) 1990s after their readership and regions had been modified to (more) multiculturalist. In brief, given the position and resources of the

Helsingin Sanomat, its news reports on ethnic minorities are significant and powerful, and news can be expected to be reported according to the best journalistic standards.

News discourse about ethnic minorities, then, is analysable in terms of textual features contributing to the ethnic representations and indicating journalistic practices impinging on the news discourse. Taking the CDA stance to the analysis of news discourse, and by drawing on the earlier research on news coverage on ethnic minorities and on discursive representations of ethnicity, I analyse a set of textual features potentially central in representing ethnicity in news. They are 1) topics of news texts, 2) topic hierarchization in news texts, 3) text participants and quotation patterns and 4) intertextuality of the news texts in terms of discourses drawn on. News topics form the domain of ethnic representation and give some indication as to what the HS journalists found newsworthy as regards to ethnic minorities. The topic order, i.e. which topics were put in the headlines and at the beginning of the news texts, highlight the generic structure of the news reports as well as the journalistic prioritization of different topics. Text participants and quotation patterns indicate who, by the journalists, were given access to news and seen as relevant and trustworthy news sources in a given topic. Intertextual analysis in terms of discourses shed light on the ways in which the texts echo previous texts, borrow significations across different situations, institutions and contexts and rearticulate them. Following CDA framework (Fairclough 1992, 2003; Fairclough & Wodak, 1997) a discourse, as a countable noun, is here understood to mean language used in representing a given social practice from a particular point of view. There can, therefore, be different discourses available and used of one social phenomenon.

To use different types of methods to analyse discourse is yet another characteristic of CDA. To examine the textual features of HS news discourse of ethnicity systematically, I have employed several methods. The patterns of ethnic representations in terms the topics, topic hierarchization, text participants and quotations were examined with the help of content analysis. As the data comprised over 1,000 news items, it was analysed using quantitative means; the news items were coded into SPSS database in terms of 37 variables including, e.g. main topics, topic order in texts, majority and minority participants, direct and indirect quotations (for details, see e.g. Pietikäinen, 2000). Statistical analysis of the frequency and patterns of these

variables provide an overview of the characteristic ways of representing ethnic groups. Discourses drawn on in texts are analysable in terms of a set of textual features expressing a particular discursive meaning related to ethnicity. The starting point of this analysis was to identify these discourses, supported by an amalgam of textual features that cue the discourses. The explication of discourses involves an interplay of several categories of textual features including topic, participants, vocabulary, and grammatical choices. Further, intertextual analysis presupposes social, cultural and contextual knowledge about other texts available, social context and practices of text production as it aims to locate a particular text in relation to other texts and discourse practices impinging the production of the text (Fairclough, 1995, pp. 61). In terms of this study, this meant acknowledging the socio-political context where the texts were made as well as the journalistic practices framing them. Next, I present and discuss results that are particularly relevant for ethnic representations in news discourse. By bringing together findings of different analyses my aim is, following the CDA perspective, to shed light the various complementary textual aspects of news discourse each contributing to ethnic representations.

Patterns of Ethnic Representation in the HS News Discourse

To be able to participate in the public discussion mediated by journalism, one must first gain access to this public arena. This happened rarely to ethnic minorities in the *Helsingin Sanomat*: during the time studied, the paper published, on average, only 132 ethnic articles per year and less than 0,4 items per copy. This number is very low when compared to the tens of domestic news reports and the two to three editorials published in the paper daily (Pietilä & Sonderman, 1994), or reporting frequency found elsewhere (Löwander, 1997; van Dijk, 1991).

The analysis of topics of news texts offers a way to map the domains in which the ethnic minorities were represented and will also be indicative of journalistic practices applied, particularly that of news criteria. Altogether, HS reported on 47 different topics during the nine years examined. Most topics were mentioned only in passing: 16 topics out of 47 were reported less than 20 times. These topics were closely related to ethnic minorities' everyday life in Finland, such as housing, education, employment and their own culture. Instead, the aspects of the multiculturalization of the society closely related to the officials and authorities

were emphasised: the most frequently covered topics dealt with permits, numbers, legislation and politics.

A look at the topic frequency per year examined illustrates reactions to the ethnic change and the gradual development in the journalistic line of reporting. During the first four years under scrutiny HS focussed on Finnish alien and refugee policy and law. This topic was discussed particularly against the critique from other Nordic countries towards Finland's very strict refugee policy and the reactions and opinions of various Finnish politicians. Although the novelty of the situation may offer an explanation for the extensive coverage of these topics at the time, wittingly or not, through a coverage like this HS contributed to the concern for Finland ethnically changing. A period of more heterogeneous news topics was seen in 1989-1991. HS wrote about the 'flood of foreigners' and numbers of foreigners, but also about discrimination and racism as well as about the political rise of the Sami. The emphasis of the coverage shifted from (international) politics to the sphere of domestic affairs; the actual consequences of multiculturalisation of the Finnish society. However, during the last years under study, a rather homogeneous consensus was reached on what was particularly newsworthy about ethnic minorities: residence permits and crime. Thus, in a rather short period of time HS ended up representing ethnic minorities and newcomers as a potential source of problems – a line of reporting that still seems to continue in HS and is being adopted in other news media in Finland at the turn of the millennium (Raattila, 2002).

The frequency and also the generic structure of news texts indicate the importance of various topics: topics expressed in the headlines and at the beginning of news texts are considered most relevant, striking and captivating aspects of the event (Bell, 1998). In the case of the HS news coverage, these aspects were the nature of change, tools for controlling it and one easy-selling consequence of it; thus, the most frequently occurring topics in the headlines were *immigration to Finland*, *residence permit decision*, *Finnish alien law* and *crime*.

If we turn to look at the patterns of how minority and majority groups were represented in the coverage, the two participant groups were described differently; the imbalance between ethnic minorities and the majority in terms of mentions, details given or quotations patterns found in previous studies (Butterwegge, 1996; van Dijk, 1991) applies to HS too. On average, members of the majority were mentioned 1,5 times more often than minority

members. Particularly, various officials, authorities and politics were granted space. Further, in over 70 % of the texts further details of the majority participants were provided, such as their name, occupation or status. In comparison, this number in the case of minorities was a little over 40 %. In this way, Finns were given an identity whereas the minority members remained faceless, abstract refugees or foreigners. Furthermore, while the majority members were quoted on average 1.3 times per text, minority members were quoted in every third text only. This means that the majority was predominantly used as a news source and given access to the news.

Discursive Identifications at the Borders

Out of the various aspects of multiculturalization of the Finnish society, HS reported most frequently on issues and events focussing on the borders – literally or figuratively – of Finland and Finnishness. The three most frequently reported topics were *residence permit decisions*, *number of newcomers* and *immigration to Finland*. The frequent reporting of these topics establish them as the most newsworthy and legitimate domains in which to write about in conjuncture of ethnic change in Finland.

The most frequent topic, *Residence permit decisions* (24 % of 1 189) typically dealt with questions of whether a particular group or individual are allowed to enter to or to stay in the country, and if so, what status should be granted. The following headlines illustrate this topic:

Fewer residence permits granted to asylum seekers than before (HS 7.4.1992)

Yugoslavians arriving to Finland are granted a residence permit (HS 13.8.1992)

The reoccurrence of this topic establishes the question of legal grounds for entering and staying in the country as a primary area to discuss multiculturalization of Finland. Residence permits are a majority, official perspective to the ethnic change, emphasized in the texts by the patterns of text population and quotations: the most frequently mentioned majority participant was the Finnish parliament whereas the most frequently mentioned minority participant was the anonymous, abstract "refugees". This means that, rather than actually focussing on groups arriving Finland, the news texts dealt with anonymous, often nonspecified refugees. Further, the majority participants were quo-

ted in this topic almost five times more often in comparison to the minority participants. This indicates that the HS journalists used overwhelmingly majority participants as their primary news source. Given that the most frequent minority participant was abstract refugees, this is no wonder: it is hard to interview 'a refugee' nor do they produce PR-materials or organize press conferences. On the whole, the discussion about residence permits was, above all, discussion amongst the Finnish authorities about ethnically changing Finland and Finnishness.

This is also realized in intertextual features of the news texts about the topic: the texts frequently draw on discourse that can be named as *Identification*-discourse. In terms of ethnic representation, this discourse generated attempts at providing a criteria for a "real Finn" and for a "genuine" refugee, and, conversely, for "non-Finns" and "false" newcomers. The simultaneous identification of 'us' and 'other' is typical for ethnic representations, as construction of identity inevitably means defining the other and the difference between the two (Hall, 1996). Often the identification of the authenticity of the newcomers in regard to their Finnishness or to being a refugee, worked in synchronation in the texts, as the examples below show.

The first example comes from a news report dealing with Ingrian remigrants. This ethnic group form a heterogeneous and, to an extent, contested minority, who used to live nearby St Peterburg and to have a strong connection to the Finnish culture and language. However, due to the suppressive ethnic politics of the Soviet Union, ethnicities were depressed during the communist rule resulting in, for instance, generations of Ingrians without a command of Finnish language. In 1992, in accordance with the proposal of the Finnish president, Mauno Koivisto, a new law of Ingrian remigration was passed: As a consequences, Ingrians who can prove that she or he herself/himself, one of her/his parents or at least two of her/his grandparents can be classified in Russian Documents as Finns, have a right to (re)migrate to Finland, regardless of whether any of them have actually ever lived in the territory of Finland. So far, over 20 000 Ingrian remigrants have arrived (Davydova, 2001, pp. 55). However, the multiple identities of these remigrants, as well as the lack of command of Finnish language, have been a source of ambiguity in Finland. The following example illustrates these reactions. The first excerpt is a direct quotation from the statement given by Markku Leijo from a special social security office in Helsinki. The subtitle is given by the newspaper.

From real Finns to the totally Russian

"Personally, I think the problem is the notion of remigrant itself. Traditionally, it was used to refer to such people, who had stayed in Australia for, say, ten years and who wanted to return to Finland. They were clearly Finns, they had Finnish names, they talked Finnish and knew Finnish culture. The background of Ingrian remigrants can be anything. From obvious Finns to complete Russians. Despite permits, some of them clearly have nothing to do with Finnishness". (HS 31.8.1992)

This excerpt exemplifies explicitly a great deal of public discussion of multiculturalization of Finland. It assumes an essentialistic view on Finnish identity relying on the idea of one clear, authentic Finnishness, which can be identified and displayed by a set of unchanging features, such as language and names (Woodward, 1997). The excerpt echoes the slogan 'one nation – one language' used during the national appraisal and independence struggle during the late 19th and early 20th century, ignoring now, as then, that Finland has always been culturally and linguistically heterogeneous although not due to vast immigration (Dufva, 2002).

Another aspect of *Identification* discourse was positioning the newcomers into a continuum of honest-dishonest. This is illustrated by the next example, which comes from a news report with a headline *An increasing number of Eastern tourists try to pass as an Ingrian*.

...some of them (Ingrian remigrants) are economic refugees moving with sincere intentions after hearing gossip that promises them a better future. Some, on the other hand, enter the country by misleading the authorities. In addition, some of the real remigrants have been found out to abuse the social security. If the applications for remigration were handled in the country of departure, real and honest remigrants would probably not have any reason to come to stay in Finland on a tourist visa. The possibility to get money from social security while staying on a tourist visa should be removed. (HS 1.9.1992)

The discourse positions the newcomers in a restrictive passcontrol; it is not enough to be a 'genuine' Ingrian remigrant or asylum seeker, one also has to be impeccable. The Finns are represented as sensible and responsible people: welcoming and assuming a responsibility towards 'genuine' and 'honest' newcomers, and watchful and rejective towards

other kinds of migrants or refugees. These types of texts may be interpreted to belong to a wider frame of reference, namely that of ethnic juxtaposition, a typical characteristic of the relations between different ethnic groups (see e.g. van Dijk 1991; Hall, 1997). Characteristically, ethnic juxtapositioning sets up a symbolic difference between two ethnic groups by contrasting them and referring to differences in appearance, habits, languages, or personal characteristics such as honesty, trustworthiness, or working habits. Ethnic juxtapositioning, also at work in the texts examined, often involves positive self-representation and negative other representation.

The second most frequently covered topic was *number of foreigners* (19 % of 1 189). This topic involved issues such as the actual or preferred numbers of foreigners living in or entering Finland, and the number of refugees that should be admitted into the country. Many news items about this topic were full of numbers, as the following example illustrates:

The number of foreign children living in Finland exceeds 10 000

There are over 10 000 foreign children living in Finland, half of them in the province of Uusimaa. The number of refugee children is 1,200. Half of them have arrived in Finland alone, without their parents. (HS 4.9.1993)

Also in this topic, the most frequently mentioned majority participant was parliament and the most frequent minority participant, yet again, the anonymous refugees. The huge imbalance in quotation also continued: 87 % of quotations within the topic belonged to the majority and 13 % to the minority. Besides using majority members as a news sources far more often than minority participant, the intertextual features of the texts indicate that ready-made materials were utilized without much journalistic mediation. Namely, a discourse of *Statistics*, leaking from another domain of society, i.e. that of official, numerical information production, surfaced in the texts. This discourse represents ethnic minorities as an anonymous, non-identified mass, particularly in terms of their quantity and increase. Textually, this is achieved by frequent usage of numbers and comparisons. The frequent use of the verb 'be', which is typical in Finnish science texts (Karvonen 1995), contributes to the 'factual' character of this discourse in comparison of action (material) verbs usually favoured in news texts (Pietikäinen 2000). The majority members were often left un-

specified and often featured by referring to a location *in Finland, to Finland, in Helsinki, in the capital*. The representation of ethnic minorities in terms of their quantity and increase and the majority via location reduces the multi-culturalization of Finland in a matter of numbers and changes, and dislocated from the human aspect of it.

The topic of *Immigration to Finland* (16 % of 1 189) came third in frequency. The texts about this topic were, too, populated by parliament and abstract 'refugees'. Also the voice was, again, given to the majority (85 %) and only occasionally to the minority (15 %). The texts focussed on the actual or potential immigration to Finland from three angles, namely those of migration, changes in the Soviet Union/Russia, and the global refugee situation. The migration aspect emphasized the necessity of Finland to accept migrants because of the considerable increase of elderly people among the citizens. This angle is exemplified in an excerpt from an editorial:

No alternatives left to the coming of migrants

The Finland that has closed its borders will change to a country of migration in 1990s. Foreigners are needed to get the work done and to keep the population figures steady. An employment expert predicts that the number of migrants to arrive in Finland will be as high as 300 000. (HS 16.12.1990)

The consequences of political and social changes in the former Soviet Union for Finland's situation were another angle. The following example from the beginning of a news report illustrates this.

Most Finns do not approve of the refugee flow from the East

According to a recent Gallup Poll, four out of five Finns consider that Finnish authorities should close the border to the large groups of refugees, possibly coming from the Soviet Union. About half of the people interviewed think that it is likely that hordes of refugees will try to cross the Eastern border. (HS 2.12.1990)

The third aspect of the topic of *Immigration to Finland* dealt with the global changes in both the number and the directions of migration, and its possible effects in Finland. Somalis arriving at the eastern border of Finland asking for asylum were seen as a proof of this change. Consequently, the following types of headlines began to emerge:

Wave of immigration will flood the Nordic countries in the 1990 's. (HS 11.3.1990)

The flow of refugees flooded reception centres

More Somalis coming again to Finland from the Soviet Union (HS 15.10.1990)

These various aspects of Immigration to Finland feature a discourse that I call '*Nearing change*'. It represents the newcomers as anonymous, numerous groups of people which may also be compared to the destructive powers of nature, as in usage of metaphors such as *wave of refugees*, *flood of people*, *flow of refugees*, or *surge of migration*. Their disturbing effect is also conveyed by the use of verbs: although the newcomers *come* and *live*, they also *surge* and *flood*. On the whole, the use of action (material) verbs emphasizes the construction of these events as happenings, changes, and transitions. The Finns, instead, are represented as a homogeneous group of people -*citizens*, *population*, *us*, *Finns*, and via the state of Finland. Briefly, the discourse of *Nearing change* represents the newcomers as bringing a change to Finland, effecting on 'us'. Thus it could be speculated that, since the newcomers are at times described in words usually associated with the nature's catastrophes, there is also an implicit suggestion underlying this discourse that the change is for the ominous.

Controlling Ethnic Change – Legally and Politically

The developments and discussions on political and legal aspects of multiculturalization of Finnish society were also frequently covered in HS. The topics of *Finnish alien law* (15 % of 1 189) and *Alien and refugee policy* (13 % of 1 189) came fourth and fifth in terms of frequency. At the time studied, the Finnish legislation and refugee politics underwent drastic changes; the legislation was changed three times, and it turned from being one of the strictest in Europe to a more tolerant one in 1988, just to be tightened up again in 1991. Further, under the pressure of international politics, the Finnish parliament tried to formulate a coherent guideline for Finland's official refugee policy, but the three cabinets during that time failed to accomplish this. Following headlines illustrate these topics:

Danes frown upon Finnish refugee policy (HS 16.4.1985)

Government decision: Finland Admits 100 new refugees annually (HS 25.10.1985)

Legal changes, and often the resulting political discussions and debates, are a powerful tool to regulate and control the position of 'Others' in the country. In the coverage examined, the implications of legal actions were rarely explicated, but rather the texts focussed on 'technical' aspects of forming new laws and politics, thus contributing to the representation of these changes as abstract, without effects on everyday lives of people, on both the Finns and newcomers. This kind of detachment from the lives of people was further emphasized by the patterns of text population and quotation; the most frequently mentioned majority participant was, in both topics, the Finnish parliament and the most frequently mentioned minority participant, the unspecified refugees. In addition, majority participants were quoted five times more often than minority members. The journalistic practice to follow closely the events in the arena of politics and legislation and to grant a relatively easy access to the official actors of these domains were, thus, realized in these texts contributing to the reporting of legal and political decisions from the majority perspective.

The 'technicalization' of these topics was reinforced by the intertextual characterises of the texts. Namely, the texts about alien and refugee law and politics display a discourse of *Political jargon*. This shows in use of passive voice, legal and political wording and long sentences.

As a consequence, the texts remained on a rather general and abstract development, mainly dealing with the sayings and suggestions of various politicians, as the next extract from a news report illustrates:

Cabinet amends Aliens Act

The cabinet aims at amending the new Aliens Act which is now being processed by the Parliament. In its evening session on Wednesday, the cabinet agreed that the articles dealing with the right to complain about the asylum decision will be rewritten in the bill that is now being kept waiting in the Legal Affairs Committee of the Parliament. (HS 18.10.1990)

The discourse of *Political jargon* contributes to a representation of ethnic and immigration issues as an administrative and legal question and as such detached from the lives of people that these decision have effect upon. Since the people were rarely referred to, the discourse sets up the discussion between institutions rather than between groups of people or citizens.

Crime and Racism: Unrest in Arcadia

Also crime and racism were frequently covered in HS. The two topics were covered particularly during the early 1990s after the number of ethnic minority members had increased.

The crime (12 % of 1 189) came sixth in frequency and the imbalance in quotations characterises also these news texts: 88 % of all quotations went to the majority and only 12 % to the members of the minority. These texts typically dealt with crimes committed by foreigners and members of ethnic minority groups in Finland. Among the crimes reported there were prostitution, shop lifting, organized crime, and drug crimes, as the following news headlines illustrate:

Customs seized 100 g of heroin from a Tanzanian man (HS 2.10.1992)

Eastern media is grouping for a foothold among Finnish power elite

Police keep an eye on eastern crime (1.11.1993)

Crime is a frequent topic in news. Thus it can be expected that crime gets its share in ethnic reporting, too. The problem arises, however, when crime news forms a significant part of the news publicity, brings up the ethnic background of the offender or connects certain types of crime to a specific ethnic group. All these problems surfaced in *Helsingin Sanomat's* news coverage. The crime news formed a significant part of the publicity of ethnic groups, ethnic background of the offenders were mentioned in the texts and headlines without obvious relevance for it, and one of the ethnic groups, namely the Russians, was predominantly covered in crime news only, thus labelling the whole group negatively. Indeed, in the crime news the most frequently mentioned minority participant was the Russians. The most frequently mentioned majority participant was the police. This kind of negative news publicity concerning the Russians seems to continue in the Finnish press; during a two month media monitoring in 1999, crime news characterised the news publicity of the Russians, particularly in the regional newspapers located close to the eastern border (Raittila & Kuttilainen, 2000, pp. 56).

Issues of *discrimination and racism* (12 %) were also frequently covered and the experiences of minority members were typically focussed on. Also, discussion over the Finns' real or assumed attitudes to-

wards ethnic minorities was taken up, as well as prejudices and xenophobia in Finland in general. The reasons for journalists' interest in racism and discrimination can be various. At the time under study, the phenomenon appeared as new in Finland. From a minority point of view, these results indicate that although the crime aspect was prominent, injustices of the situation were of interest as well. A pessimistic reading is that discrimination and racism, like crime news, attract attention because of their conflict-based nature as exemplified in the next news headlines:

Racial hatred sneaking its way into Finland (HS 9.9.1988)

Attitudes towards foreigners have got harder (HS 3.12.1993)

In terms of text population and quotation patterns the news texts about racism and discrimination differ from the other frequently covered topics. Namely, the most frequently mentioned majority participant was the Finns, i.e. *citizens, local people, 'us'*. The most typical minority participant was 'foreigners'. Although this category is also abstract and nonidentified, it shifted the attention from refugees and asylum seekers to foreigners, who can be in the country for various reasons, including marriage, working etc. For the first time, the minority members were used more often as a news source and in quotations; 23 % quotation within this topic were those of minority members and 77 % went to the majority members. Although the imbalance is still clear, giving more voice to ethnic minorities indicates that this was seen as an issue that the minority members' opinions and experiences have bearing on.

Although these two topics, crime and discrimination, may come across as opposite to each other, both feature trouble and disturbance. In my reading, many news items about these topics draw on the same discourse that can be labelled as *Troubles* discourse. This discourse sets up a representation for ethnic minorities as being linked with disturbance, perhaps even as a source of troubles that foreigners and the growing diversity of population were believed to bring along. True or alleged crimes by foreigners and racial conflicts were often brought up as an illustration of troubles and future problems. The Finns, in turn, are represented in this discourse in a dual way: firstly, as the ones who are effected by these disturbances but are also as those called upon to act about this.

Conclusions

The *Helsingin Sanomat* news representations of ethnic minorities are characterized by polarization and anticipation of a change, most likely for the worse. Regardless of whether it was done by topics covered or comments asked, the news typically emphasized the majority perspective, and contributed to the construction of ethnic minorities as Them as compared to Finns as Us. The Finns were characteristically represented as actors, decision makers, masters of events even though at times suffering from the troubles brought on by the changing ethnic situation. Ethnic minorities were typically represented as faceless, nameless masses coming – uninvited – and causing trouble. In short, the ethnic majority was represented with the power to act and control, the ethnic minorities as lacking power, position and name.

News representations like these contribute to the fragmentation of society and set up borders between various ethnic groups. Rather than constructing a sense of community and belongingness, HS news representations contribute to ethnic differentiation. Hence the HS news representations seem to be quite similar to those found in previous studies (see e.g. Cottle, 2000; ter Wal, 2002). This kind of uniformity of ethnic representations in journalism, stretching over decades and different countries, may be a phenomenon to worry about: the news media seem to favour similar representations in different social, political, and cultural situations and with different ethnic minorities. The frozenness of ethnic representations in news implies that the otherness of ethnic minorities may be deeply embedded both in journalistic practices and in the societies where they are functioning.

The reasons underlying the homogenous ethnic representations may be found in a combination of journalistic practices and the powerless positions of many ethnic minorities. Language problems and safety issues may explain, partly, why some ethnic minorities are not in the news or do not want news publicity. Another reason might be that few ethnic minority groups are able to offer PR services, and that may explain, to an extent, why news makers do not know about related issues or the journalists, given the time available, do not find individuals for comments. However, these are, in my opinion, minor obstacles; problems that journalists overcome on a daily basis for news about different groups of

people or different news sectors, such as the economy, foreign news, etc. Also the shortage of the HS news coverage of the Sami, to whom the limitations mentioned above do not apply, gives an indication that the main reasons lie elsewhere (Pietikäinen 2003). One such reason might be what could be called the invisibility of ethnic minorities: they are not considered part of the society or, alternatively, not an important part of the society in terms of the criteria of news making, i.e. important decision makers, consumers, opinion makers, etc. Consequently, news is not made about them. Although this kind of invisibility in news may also apply to many other groups of people, the very position of ethnic minorities means that they are not better represented anywhere else.

The findings of the present study offer some explanations for the ambivalence regarding the role of journalism in ethnic relations. The scarcity of the news about ethnic minorities, clear emphasis on the majority interests in the topics, and the imbalance in terms of quotations, access to news and reporting order, all give support to the claims made by ethnic minorities that news coverage about them is unfair and imbalanced, and since they are not quoted or do not get equal attention in topics of importance for them, news and newsmakers discriminate against them. The ideals of objective news can be found underlying these arguments; according to the ideals, all parties involved should be treated equally. Journalists, instead, often argue that they apply the same rules when reporting about ethnic minorities as they apply in their news about anyone else, and treat ethnic minorities in an equal manner. Apparently, the news making practices mean that issues focussing on change, negativity, and people with a status are covered, and people belonging to the establishment and being in power get access to news easily. The topics, people, and points of view important to many groups other than ethnic minorities are not covered either. It may well be that journalists do not, indeed, report on ethnic minorities differently from other groups that are seen not to belong to the power elite, the decision makers, or the celebrities. The minority position of ethnic groups, however, makes them vulnerable to frequent negative coverage: As one of the most powerful public spaces for ethnic representations, the news portrayals contributes to the positions and rights of different ethnic groups.

Opinionsdiskurser om organdonation

Pressens representationer 1996-2003

INGA-BRITT LINDBLAD

S. 83-90

Dessvärre finns detta kapitel inte som pdf.
Vänligen kontakta Nordicom eller ditt bibliotek för att få tillgång till kapitlet.

Recensioner

Jostein Gripsrud:

Understanding Media Culture

London: Arnold 2002, 330 p., ISBN 0-340-72034-4

Jostein Gripsrud is one of Scandinavia's best known media scholars. He has published extensively on many different topics relating to the media both in his native language and in English; he has dealt with the role of the media in the public sphere and the notion of quality in media texts and his book *The Dynasty Years* (1995) is a standard text for any researcher involved with television fiction. Due to his specific style and temperament he is also one of the field's most distinct actors. This is noticeable in his writings but maybe even more so live. If you have listened to him presenting a paper, chairing a panel or discussing a Ph D thesis, you know his style. He is sharp, elegant and funny. He can also be harsh.

His new book is an introduction to media studies – *Understanding Media Culture* (Arnold 2002).¹ Now the genre of textbooks is a tricky one. Focus should be upon neutral and objective descriptions of particular research fields and the author is not supposed to be noticed. But textbooks *are* of course never neutral and objective. They are always written from particular perspectives – even if these perspectives are not made explicit. Textbooks are thus important. They do not only offer us models *of* the field. They also offer us models *for* the field. They direct us to certain things and not to others. And by so doing they partake in the continuous re-making of the field (cf. Carey 1989).

How does an author like Gripsrud deal with such a genre? Given his temperament and style, does he question the commonly taken for granted assumptions of how a textbook is supposed to look? Is he more visible – and judgemental – than others? And what is his story of the field of media studies? What does his model for the field look like? These are the kinds of question that I brought with me to this book.

It has to be stated directly that I am very fond of *Understanding Media Culture*. It is the best introduction to the field that I have seen in English. Due to his broad knowledge of the field – and to his long experience of teaching – he is able to present the field's main theories clearly, and many of them in-depth. Gripsrud furthermore makes an important contribution to a long overdue re-thinking of the field – a contribution I will return to – by arguing for the importance of paying closer attention to theories of *language* when trying to understand the roles and functions of the media. And on many occasions, Gripsrud's personal style shines through – in choice of examples, in digressions.

Having said that, I am surprised to find that Gripsrud has not chosen to put forward a clearer perspective on – and for – the field. I also miss a discussion on why the field actually looks the way it does; why we have the theories we have. These things I will also return to. But let us first take a look at the outline of the book.

The Look of the Book

"Understanding Media Culture" consists of three parts. Part one deals with media audiences, part two with media texts and part three with the contexts and conditions that surround media productions.

In the first chapter in the section on media audiences, Gripsrud places media use within an everyday life context and he discusses the role of the media in relation to identity construction and identification. In the following chapter he takes up the question of media influences. He there discusses both the social science tradition of media effects and humanistic theories of influence focusing on language. In the final chapter of the section he puts media use within a life-

style context. The theories of Pierre Bourdieu are in focus but Gripsrud also discusses the concept of taste as it has evolved within philosophical aesthetics.

The section on media texts is divided into four chapters, one each on semiotics, hermeneutics, rhetoric and narratology. The chapter on semiotics starts with the transportation model of communication (sender-message-receiver) and then continues with introductions to concepts such as signifier/signified, denotation/connotation and syntagm/paradigm. In the chapter on hermeneutics, based on Gadamer and Ricoeur, Gripsrud discusses hermeneutic self-reflection and the hermeneutic circle. He also gives a concrete example of what an interpretation of a media text may look like. The chapter on rhetoric is to a large extent devoted to classical rhetoric but Gripsrud also looks at “new journalism” as rhetorical practice and he discusses the concepts of metaphor and metonymy as used by Roman Jakobson. Winding up the section, the chapter on narratology primarily discusses the concept in relation to film and television, with theories drawn from linguistics and film.

The section on production starts with a chapter on the public sphere and democracy, based on Habermas’ writings. It continues with a discussion of broadcasting: with the help of a historical perspective, Gripsrud discusses the differences between a public service system and a commercial system. He also takes up the question of whether the development of new digital media will lead to the end of the age of broadcasting. The concluding chapter deals more concretely than the other chapters in this section with creativity and constraints within media organizations. Focus is primarily put on film and television but he also discusses organizational perspectives on news journalism, introducing the gatekeeper concept, for instance.

The Look of the Field

As should be clear from the description above, the book deals with many aspects of the media, and it does so from a variety of perspectives. We get introductions to approaches and perspectives originating within the social sciences, the humanities and aesthetics; Anglo-American theories are placed alongside Continental-European, Eastern European and Scandinavian ones; a historical perspective is applied on the field; and the media are placed within a larger, socio-cultural context. What does all of this say about the field, then?

First, for Gripsrud the field of media studies is an interdisciplinary field. He does not make a big

point out of this; there is not much space devoted to discussions of paradigm wars. But a newcomer to the field will find out that he or she has to get acquainted with social science theories, with humanistic theories and with aesthetic theories of the media.

Second, Gripsrud argues that media studies cannot only deal with the media. In everyday life, media use is integrated with other, non-media practices, and to understand media use, these practices are necessary to take into account. Similarly, the media institution as a whole functions within a larger context, a context structured by, among other things, political decisions and economical factors. Thus, the media as an institution has to be placed in relation to political, economic and social institutions. But – and this is equally important – media studies also needs to take into account theories drawn from other disciplines and contexts. Thus, “Understanding Media Culture” deals as much with social theorists, sociologists and linguists as it does with media theorists. In Gripsrud’s conceptualization of the field, Bourdieu, Habermas and Jakobson are as important as are Fiske, Gerbner and Morley.

Third, Gripsrud forcefully argues for the importance of the careful study of language in relation to the field of media studies. There are of course many scholars within the field that deal with language and a chapter on semiotics is included in most textbooks. However, Gripsrud argues harder – and better – than most others for its *centrality*. One way of so doing is by continuously discussing the etymology of the concepts introduced. But the importance of language is most centrally stated in the chapter on media influence. Such chapters normally start with the by now very familiar history of the three – sometimes four – phases of media effects within American media and communication research. Gripsrud also devotes pages to that story. But he starts the chapter by discussing the Russian Formalist Viktor Shklovsky’s concept of defamiliarization (*ostranenie*) and the Russian filmmaker Sergei Eisenstein’s montage theory. And he continues:

One of my former teachers, the Norwegian poet and professor Georg Johannesen, once, at the top of a flight of stairs, improvised the following example of the difference between defamiliarizing literature and everyday language: “‘He tumbled down the stairs’ is everyday language, while ‘he stumbled up the stairs’ is literature”. The point of the latter statement is that the expression breaks with the commonly held mean-

ing of the verb “to tumble”. It becomes a *metaphor*, that is to say a comparison between a way of moving up the stairs with the rapid uncontrolled downward movement we associate with tumbling. Consequently we have to take a little break, use our reason and imagination for a moment, before we can “see” a way of going up the stairs in a fresh light. Simultaneously language, in a way, becomes something relatively independent in relation to the rest of reality and also something that influences our perception of it. Language is something with which we can play and experiment, and it may “create” reality in the sense that it can make us perceive the world differently. (Gripsrud 2002:32-33)

The formulation makes clear, first, the crucial role language plays for our understanding of the world; there is a reality “out there” but the way we make meaning of it depends on our way of using language. And second, by using language in conscious and deliberate ways, we can actually “play around” with reality. We can see things in a new, unexpected light.

Gripsrud’s conceptualization of the field as described above is difficult to argue with. And his way of dealing with relationships within the field is attractive. The elegant formulation about language quoted above serves as a good example of how Gripsrud writes and thinks. That is not the kind of discussion you expect in a chapter on media effects. It wakes you up, makes you take notice. And it shows a linkage between humanistic and social science research normally not noticed. It furthermore serves as an implicit critique of the media effects tradition: How can you make statements about the effects of the media without paying attention to how language actually “works”?

In writing a book such as this one, you have to make many choices on what to include and what to exclude. I don’t agree with all of Gripsrud’s choices, of course; I would have liked to have more of feminist media research and I miss Latin American media research and discourse analysis – but I respect the ones Gripsrud has made. There is a logic behind them. And by not including “everything”, it is also possible to devote more space to the topics actually covered.

What I find more problematic is the way the book is lined up as a whole.

As already described, Gripsrud has chosen to present the theories of the field by distinguishing between audiences, texts and production. This is of

course a highly traditional way of characterizing the field; the tripartite division is familiar to anyone working within this field and it is the kind of division one most often encounters in textbooks on the media.

There are advantages with such a division. The most obvious one is that most concrete theories either deal with audiences, texts or production.

But there are also some problems. Theories that work on a more abstract level – theories that are less “local” – do not have a logical place in such a setup. It is also difficult to present research traditions as such (functionalism, political economy, cultural studies, feminism, etc) and relate them to each other.

Gripsrud solves this partly by using the framework rather loosely. For instance, we get a presentation of cultural studies in the section on media audiences and a thorough discussion of the media’s role for democracy is to be found in the section on production. But I miss a discussion of alternate models of, or perspectives on, media and communication. I particularly miss a discussion of James Carey’s (1989:15) influential distinction between a transmission view and a ritual view of communication. This is for me the most central distinction within the field and it is puzzling not to find it in the book. And what makes the omission especially problematic is that Gripsrud, by dividing the field into audiences, texts and production, implicitly lines up the transmission view on media and communication as the “natural” one. That is certainly not Gripsrud’s intention, but in presenting the theories the way he has, the reader may come away from the book with such a view on how to approach the media.² The book would have profited from an initial section dealing with more general media theory perspectives.

I am also surprised not to find any reflections on *why* the field looks the way it does. Why do we have the theories we have and not others? Gripsrud discusses very clearly how the development of the media institution and the role of the media in everyday life cannot be understood unless put within a larger context. But that is of course also the case for the field of media studies; it is not always the “best” theories that win out (cf. Hall 1989). The fact that this discussion is missing is particularly strange given Gripsrud’s interest in the theories of Pierre Bourdieu. For instance, reading the historical section on American research on media effects, one gets the impression that American media and communication research always has been dominated by a quantitative social science perspective. But that is

not the case. There was a significant, influential American alternative, and that was the work of the Chicago school (Cooley, Dewey, Mead, Park and others). But in the received history of the field, that tradition has almost been written out (cf. Delia 1987; Hardt 1992). Why did that happen? And what are the consequences of that? By not posing questions like these, there is a risk that a newcomer to the field gets the impression that there is a natural and self-evident relationship between the media theories we have and the media. And that is of course not the case. Maybe Gripsrud thought that such discussions would confuse more than enlight. But I am sure that Gripsrud would have been able to deal with the problematic in an illuminating way.

Returning to my initial interest in reading the book, Gripsrud has chosen to write a textbook that conforms fairly well to the norms of the genre; it is neither a book that questions the genre, nor a book with explicit critiques of existing theories.³ But it is a book that serves its overall purpose wonderfully

well. It gives a solid, thought-provoking and sometimes personal introduction to the field and it manages to make theories of language into “natural” components of the field. It furthermore does this in an accessible manner; despite the sometimes difficult topics, students new to the field will not get intimidated. I know, I have used the book in classes. But that is not to say that the book is only relevant for newcomers. Scholars with a knowledge of the field will also find it stimulating. And it works very well as a common reference point for a department of media scholars coming from different traditions. Highly recommended.

Bo Reimer
School of Arts and
Communication
Malmö University College

Notes

1. The book was originally published in Norwegian in 1999.
2. This does not mean that Gripsrud doesn't discuss media use as ritual. He does, particularly in relation to the work of Roger Silverstone. But the concept is not central for the book; it is not included in the index, for instance.
3. For a good example of a textbook that puts forward a clearer theoretical perspective, a cultural perspective, cf. Jansson 2002. Open University's ambitious five volume series "Culture, Media, and Identities", published by Sage, is also worth mentioning.

References

- Carey, James (1989) *Communication as Culture. Essays on Media and Society*. New York: Routledge.
- Delia, Jesse G. (1987) "Communication Research: A History", in Charles A. Berger and Stephen H. Chaffee (eds.), *Handbook of Communication Science*. Newbury Park: Sage.
- Gripsrud, Jostein (1995) *The Dynasty Years. Hollywood Television and Critical Media Studies*. London: Routledge.
- Hall, Stuart (1989) "Ideology and Communication Theory", in Brenda Dervin, Lawrence Grossberg, Barbara J. O'Keefe and Ellen Wartella (eds.): *Rethinking Communication. Volume 1. Paradigm Issues*. Newbury Park: Sage.
- Hardt, Hanno (1992) *Critical Communication Studies. Communication, History & Theory in America*. London: Routledge.
- Jansson, André (2002) *Mediekultur och samhälle. En introduktion till kulturteoretiska perspektiv inom medie- och kommunikationsvetenskapen*. Lund: Studentlitteratur.

Anker Brink Lund:
Den redigerende makt
Nyhedsinstitutionens politiske indflydelse
Århus, Aarhus Universitetsforlag, 2002, 225 p.,
ISBN 87-7934-052-0, (Magtudredningen)

De sosiale tilstander og psykologiske bindinger maktbegrepet prøver å fange inn er så mangfoldige at fenomenet unndrar seg enhver presis definisjon. Makten har tradisjonelt blitt definert i et psykologisk perspektiv – som Max Weber's 'karisma', eller i lys av herskeners ideologiske hegemoni – som i Marx' 'overbygning'. Enten utøver man makt når motparten, selv motvillig, gjør det man ønsker, eller man hersker fordi motpartene mangler forestillinger om andre alternativer enn de som tilbys. Feilen ved disse tilnærminger er at tvungen overtalelse er atypisk i et åpent marked, på den annen side er strukturell makt i storsamfunnet vanskelig å analysere ut fra nøytrale premisser siden institusjonelle endringer er vanskelig å oppdage annet enn i et historisk perspektiv.

Men det finnes visse enigheter man fortsatt samles om i samfunnsforskningen: så som at makt i demokratier knyttes til posisjoner og ikke til personer. Maktutøvelsen gjennom medier bør derfor undersøkes på det mesonivå der nyhetsinstitusjonen hører hjemme, og der posisjonene og rollene får sitt symbolske innhold og sin potensielle innflytelse. Og det er på dette nivå Anker Brink Lund ganske riktig legger sin analyse av maktspeillet i de danske medier gjennom en nyhetsuke i 1999: "Magt er ikke en besiddelse, men relationer mellom konfliktende aktører." (s. 25). "En redigerende rolle i politisk sammenheng er ikke en position, de medvirkende vælger fuldstændig frit." (s. 21). Med andre ord, det er forskjell på private preferanser og de krav og forventninger man må forholde seg til på jobben. Det er en uomtvistelig dyd i nyhetsformidlingen at man holder sine private oppfatninger i bakgrunnen.

Endringer i maktbetingelser skyldes derfor hovedsakelig endringer i institusjonelle forhold. Og blant slike fundamentale endringer i danske medier de siste to-tre tiår er profesjonaliseringen av den journalistiske ideologi og forfallet av partipressen. Noe som i sin tur endret spillereglene i det offentlige rom og politikernes muligheter for å vinne fram med sine synspunkter. Mediene ville i større utstrekning bestemme hva som skal bli aktuelle tema i folks bevissthet. Utviklingen mot en mer innflytelsesrik posisjon for mediene ble godt understøttet av folks omfattende medieforbruk som gjør det stadig vanskeligere å opprettholde levedyktige partiorganisa-

sjoner. Dette er bakteppet for analysen av medienes utspill gjennom en uke.

Grunnmaterialet for Anker Brink Lund's analyse er den totale nyhetsproduksjon gjennom uke 46 i 1999 (15. til den 21. november). Alle innenriks og utenriks nyheter samt debattstoffet i samtlige danske nyhetsmedier ble undersøkt: dagblader, fjernsynsnyhetene i Danmarks Radio program 1 og i TV2, radioens timelange nyhetssendinger (kl. 8,12 og 18,30) og samtlige telegrammer fra Ritzaus Bureau (s. 32). Dette ble kodet på tema, saksområder, kilder, vinklinger og perspektiv. Journaliststudentene ved Syddansk Universitet observerte 35 redaksjoner i tv, radio og aviser. Endelig hadde man parallelt en intervjuundersøkelse som skulle måle journalistenes, politikernes og befolkningens holdninger til sine medier og deres kunnskaper om aktuelle saker i den undersøkte nyhetsuken. Dermed kunne man sammenlikne tre typer av dagsordener – politikernes, pressens og publikums – analysemuligheter som utnyttet ganske summarisk for to av de tre dagsordner. Hovedvekten legges på innholdsanalysene av nyheter og medienes dagsorden og på forklaringer og kommentarer på sammensetningen av nyheter.

Materialinnsamlingen er en imponerende innsats fra studentene ved journalistutdanningen i Odense, som har resultert i et materiale jeg tør si ikke finnes maken til noe annet sted; omfanget tillater Brink Lund uten særlig forbehold å fortelle oss hvem som er de mest utpregete produsenter av originalt nyhetsstoff (lokalpressen), hvilke medier som produserer flest egne nyheter som blir sitert og videre bearbeidet av andre medier (de landsdekkende aviser), og hvilke kanaler som mest lever på andres nyhetsstoff (mest typisk nettmedier, dernest landsdekkende radio og tv). Lokalpressen produserer mest nyheter for seg selv, mens den øvrige dagspresse leverer mest nyhetsstoff til den øvrige næringskjede i danske medier.

Den empirisk baserte analysen er delt i tre: Første del handler om tre tilfelle av såkalt fokusjournalistikk, eller kampanjer over flere dager. I neste del gjennomgås overvåkingen av forhandlingene i henholdsvis Folketinget, i kommunene og av aktuelle saker for Danmark som skal behandles i

EU. I siste del analyseres publikums forventninger sammenholdt med oppfatninger blant beslutningstakere og journalister.

Den absolutt mest leseverdige delen gjelder fokusjournalistikken der Brink Lund gjennomgår tre saker som viser samspillet og motspillet mellom medier, politiske instanser og andre aktører demonstrert i kommenterte sammendrag av en tv-dokumentar og to avisreportasjer med etterfølgende analyser.

Den første saken gjelder forretningsfolks frynsegoder som var tema for tv-dokumentaren *De riges paradisi* 16. november. Der framheves det, uten særlige motforestillinger, at visse skatteregler gjør de rikes overdrevne luksusforbruk mulig, begunstigelser som ikke gjelder oss alminnelige fjernsynstittere. Samme kveld sendes et diskusjonsprogram i tv der finansministeren blir konfrontert med anklagene om skjevfordelinger. Så får ministeren selv anledning til å svare. Finansministeren skylder bl.a. på praktiseringen av reglene i de lokale skattenemnder. Neste dag faller Rizaus Bureau inn med imøtegåelser fra kommunene av finansministerens uttalelse. Ballen ruller daglig fram og tilbake gjennom den undersøkte uken, særlig i *TV-avisen*, *Radioavisen*, *Ekstra Bladet* og *B.T.*, der tesen i dokumentaren om skjevfordelinger får en allmenn tilslutning. Medieoppstyret fører til at skattereglene strammes inn.

Et annet eksempel starter med *Berlingske Tidendes* reportasje 14. november om "A.P. Møller under besættelsen" der man påstår at en av Danmarks industrielle ikoner i etterkrigstiden hadde vært innblandet i våpensalg til tyskerne under okkupasjonen. Oppslaget hentyder til kontroversielle tilstander og skjulte forhold, mange av bevisene godt forvart og beskyttet av klausuler i Riksarkivet. Oppslaget utløser en lang debatt om de økonomiske forhold mellom dansker og tyskere under den annen verdenskrig og om karakteren av den danske motstandskampen. Debatten forgrener seg til historikerlauget som krever åpne arkiver og en mer fyldig dokumentasjon, og til Folketinget der finansutvalget gir en gruppe historikere fem millioner til å fylle "det sidste sorte hul i Danmarkshistorien". Men Møllerkonsernet er også en betydelig medeier i den Berlingske. Redaktøren kritiseres internt blant medarbeidere og på styremøter, han tar til motmæle og fortsetter i jobben, noe som resulterer i at A.P. Møller selger sine aksjer året etter. Møllerkonsernets salg utløser nye aksjesalg og ved slutten av år 2000 sitter det norske Orkla Medier med aksjemajoriteten.

Gjennom slike eksempler ser vi tydelig et samspill mellom skiftende premisser og motiver i delvis uforutsigbare kombinasjoner og med mediene som

arena. Ingen av journalistene som tok initiativet til publisering av de kontroversielle forhold maket helt å sette sine premisser igjennom i de etterfølgende begivenheter, kommenterer Brink Lund. Forståelig nok siden pressen ikke har noen legitim beslutningsmakt. Og skulle pressen ønske noen form for direkte makt i politikken så vil nyhetsmediene samtidig undergrave sin rolle som pålitelig formidler og mister dermed evnen til å tiltrekke seg oppmerksomhet fra kilder og publikum. Da er rollen som moralens vokter mer effektiv. I de tre cases som ble undersøkt demonstrerte journalistene et avvik fra det allment godtatte likhetsideal. Demonstrasjonen av avvikene førte også til en stadfesting av normene om likestilling overfor loven og dens forvaltere.

Men temaet om medienes politiske innflytelse er neppe uttømt med dette, om det noen sinne blir det. Brink Lund ser nærmere på forholdet mellom fokusjournalistikken og rutinejournalistikken. Det gjensstår blant annet noen spørsmål om hvilke føringer som ligger bak den dagklare offentlige debatt. Nyhetsmediene er hovedkilden til flertallets kunnskaper om samtiden og til våre stipuleringer av de sosiale og politiske forhold utenfor vår egen erfaringskrets. Medienes overvåking er sjelden fordreid i bestemte ideologiske retninger nå tildags. Men medienes kriterier for hva som er viktig, hva som er normalt, hva vi bør kreve og forvente – i korthet hva som er nyhetsverdig – blir ofte godtatt som utgangspunkter for våre egne konstruksjoner av omverdenen. Det er mengden av mulige begivenheter og offentlige beslutninger som tvinger fram tilvalg og fravalg av tema på alle stadier fram til publisering, men hva er spillereglene i utvelgesprosessen?

En sammenlikning mellom Folketingets sakskart og medienes dagsorden viser et dårlig samsvar. Da har regjeringens medlemmer større evne til å tiltrekke seg oppmerksomhet, særlig når de stiller opp i en diskusjon med medlemmene av Folketingets presselosje. Menige medlemmer av Folketinget strever mer iherdig for å få plass i nyhetsbildet. En vanlig teknikk er å kople seg til de saker mediene allerede har slått opp, ved å gi konkrete eksempler eller antyde mulig allianser for og imot et planlagt vedtak i Folketingert. Ekspertene på saksområdet kan trekkes inn i tredje instans om sakens kompleksitet gjør det naturlig. Ekspertene tar mer sjelden egne initiativ overfor mediene. Men også politikere og journalister er underlagt en "kollegial kontrol med vekslende positioner som den lyttende og den talende, den opsøkende og den afventende." (s. 108).

Medienes dagsorden er selv sagt et redigert produkt der journalistiske initiativ og skjønn spiller inn hele veien mot publisering. Men medienes dagsor-

den er også et resultat av begivenheter som ikke helt tilfeldig oppstår i mediernes nærhet, noen ganger godt regissert av politikere og deres medierådgivere. Motsatt er mediernes innflytelse på politikernes dagsorden merkbare, sier Brink Lund. Paradoksalt nok er det de landsdekkende allmennkringkasterne som er blant de mest virksomme i denne trafikken, tross i at de ligger langt etter i å skaffe originale nyhetshistorier. Saken er vel ganske enkelt den at de elektroniske medier har det største publikum av alle medier.

Aktualitet er det overliggende krav til alle nyhetsmedier. Det som presenteres som nyheter skal helst ha skjedd siden forrige utsendelse. Gjentakelser må bringe noe nyhetsverdig nytt til det som ble fortalt i forrige utsendelse. I tillegg er sosial og geografisk nærhet gjennomgående kriterier for nyhetsutvelgelsen. Legger man til journalistenes stipuleringer av de antatte og lettfattelige konsekvenser for publikum, så angir denne summen selve energien i den mediale seleksjonsprosessen. Et resultat er det sterke fokus på vedtakene i de politiske beslutningsorganene.

Til sammenlikning blir lite opplyst om hvordan de politiske institusjoner virker, om de rammebetingelser og de langsiktige mål politikernes søker å styre etter. Mangelen på politisk dannelse og tålmod som dette resulterer i kan forklare meget av den forvirring, politikerforakt og de skiftende velgerlojaliteter som er et vanlig innslag i medialiserte demokratier. Med henvisning til disse kjørereglene i rutinejournalistikken forklarer Brink Lund hvorfor den danske folkeavstemningen om euroen motsa flertallet for euroen blant politikere og medier. EU ligger "der nede i Europa" langt fra dansk hverdag. Det som rutinemessig rapporteres fra EU er bestemmelser som mest truer, noen færre ganger begunstiger, danske interesser. EU institusjonene i seg selv er lite nyhetsverdige. Undertonen i reportasjene om EU blir avventende eller negativ, enten det skal stemmes over euroen eller gjøres opp en mening mer allment om intereuropeiske forhold. Ekspertuttalelser, kommentarer og ledere til støtte for euroen klarte ikke å overvinne inntrykkene fra en tradisjonell dansk provinsialisme i nyhetsovervåkingen. Dette stemmer godt med norske erfaringer.

Boken vrir av interessante iakttagelser, men materialets art gir også framstillingen et visst kasuistisk preg. Det kreves god innsikt av forfatteren for å kunne gi de valgte reportasjer og nyhetsovervåkingen riktige dimensjoner i det politiske

landskap. Anker Brink Lunds måte å presentere sitt materiale på gir leseren en beroligende følelse av å være i godt selskap med en erfaren journalist og et klokt menneske. Inntrykket bekreftes etter hvert som framstillingen skrider fram, med både forhåndskommenterte introduksjoner av hovedbolkene, delkommentarer av viktige tema som er omtalt og perspektivgivende sluttkommentarer av de ulike hovedtema. Bevisene for mediernes makt ligger mer i disse kommentarene enn i data.

Bokens styrke er god formidling, men det er også noe av dens svakhet i faglig henseende. Kasuistisk diagnose, enten den er kvalitativ eller kvantitativ, krever at man anvender allmenne prinsipper og regelmessigheter som grunnlag for faglige presiseringer. Er det noe som savnes i denne boken så er det gjennomgående litteraturhenvisninger og en systematisk klargjøring av premissene for de mange kommentarer. Man savner ofte forfatterens problematisering av sine tema – hvorfor er utfallene av samspillet mellom politikere og journalister noen ganger overraskende? I litt for mange tilfelle må vi utelukke stole på at Brink Lund ser rett. Mangelen på åpenhet i argumentasjonen gjør at boken faller igjennom som en faglig monografi, og det er synd fordi Brink Lunds måte å angripe problemene på og hans innfallsvinkler for studiet av mediernes makt uten tvil er fruktbare.

Noen entydig konklusjon kommer altså ikke ut av denne studien. Det kom det heller ikke fra de norske og svenske forgjengerne. Det ligger i sakens natur, slik jeg skisserte den innledningsvis, at man ikke bør sikte mot definitive konklusjoner når man starter en maktutredning, uansett hva politikerne måtte ha forventet den gang man satte disse utredninger i gang rundt om i Skandinavia. Anker Brink Lund kvitterer enkelte slike forventninger med å stille den parlamentariske styringskjede på hode (s.15), hvilket nok forarger enkelte av oppdragsgiverne. Men om de siste ord om mediernes makt ikke blir sagt så har Anker Brink Lund demonstrert en mer helhetlig måte å tenke over et stort problem på, noe som vil fortsette å inspirere medieforskere til å etterprøve mange av hans påstander.

*Svennik Høyer
Institutt for medier og
kommunikasjon
Universitetet i Oslo*

Bo Mårtenson:

Den televiserte ekonomin.

Nyheter om statsbudjetten 1980–1995

*Stockholms universitet, Institutionen för journalistik, medier
och kommunikation/JMK, 2003, 305 s., (Doktorsavhandlingar
från JMK; 23) ISBN: 91-88354-28-8*

Bo Mårtenson disputerte den femte september 2003, ni dager før svenske velgere avsto å bli del av EUs monetære union. I forkant av den svenske folkeavstemningen ble avhandlingen altså presentert i et spenningsfelt mellom nasjonal og global økonomi, mellom nasjonal og overnasjonal organisering av Sveriges økonomiske system. Avhandlingens tema var derfor svært aktuelt; fjernsynets formidling av det svenske statsbudsjettet. Gjennom denne avhandlingen er den nordiske forskningstradisjonen om TV-nyheter i endring tilført viktige innsikter. Også den internasjonale forskningen om formidling av økonominyheter har her fått et skandinavisk bidrag. Slik sett er dette et sentralt arbeid i nordisk medieforskning.

Avhandlingen er en omfattende empirisk og analytisk leveranse, og tar for seg hvordan svenske public service-kanaler har dekket økonominyheter over en periode på 15 år. Men den handler også om hvordan fjernsynsnyhetene fungerer som premissleverandør i et demokratisk samfunn. Utgangspunktet er at mediedekningen bidrar til å etablere samfunnsborgeres identitet og kunnskap. I dette ligger det implisitt både et produksjons-, publikums- og offentlighetsperspektiv, men Mårtenson analyserer først og fremst TV-nyhetene som innhold og som tekst. Det gjør han ved å ta for seg utvalgte presentasjoner av statsbudsjettet i STVs *Aktuellt* og *Rapport* i perioden 1980–1995, og TV4 i *Nyhetene* i perioden 1992–1995.

Mårtensons analyse forholder seg til to parallelle utviklingstrekk. For det første, en global og europeisk utvikling gir markedet en dominerende posisjon; markedsorganisering fører til avregulering og privatisering, krise i statsfinansene fører til nedskjæringer i offentlig sektor, og finanskapitalens vekst fører til økt internasjonalisering av markeder og kapitalbevegelser. For det andre, de teknologiske og forretningsmessige forutsetningene for – og organiseringen av – kringkasting endres; ny organisering av kringkastingsteknologien, nye kanaler, nye idealer, nye praksiser og nye formidlingsformer blir konsekvensen.

I forhold til denne gjensidige utviklingen av markeder og kringkasting ønsker ikke Mårtenson kun å analysere nyheter om økonomi, han ønsker også å bidra til generell kunnskap om TV-nyheter:

Att studera ekonomi som nyhetsobjekt i TV innebär att visa hur ett abstract och delvis komplicerat nyhetsinnehåll konfronteras med televisionens audiovisuella uttryck, med dess särskilda behov av att bilda sätta och illustrera. Därmed kan studien ge resultat också om det som generellt är utmärkande för TV:s nyhetsjournalistik. (s.15)

Store teoretiske ambisjoner

Mårtensons ambisjon er altså å analysere nyhetsgenren og TV-journalistikken som en diskurs som tilbakefører, representerer og konstruerer kunnskap. For å gjøre dette baserer hans seg på tre teoretikere: Habermas (offentlighetsperspektivet), Foucault (perspektiver på makt), samt de Saussure (semiotologi). Disse perspektivene er utgangspunkt for en tematisk og en retorisk analyse, den første kvantitativ, den andre både kvantitativ og kvalitativ.

De teoretiske og analytiske ambisjonene er høye, og avhandlingen gir en omfattende og klargjørende framstilling av nasjonal og internasjonal forskning på forskningsfeltet han tar for seg. Men ambisjonene blir ikke fullt ut innfridd. De teoretiske perspektivene bidrar mer til å gi studien en overordnet orientering enn til å berike analysen gjennom operasjonelle og analytiske grep. Dette viser seg spesielt i diskusjonen av TV som tekst (s. 36), der framstillingen er preget av tilfeldige nedslag framfor av en hensiktsmessig systematisering. Hadde systematiseringen for eksempel blitt gjort med utgangspunkt i en inndeling mellom teksters semantiske, diskursive, syntaktiske og pragmatiske trekk, ville den teoretiske behandlingen av tekst- og sjangerbegrepet lettere kunne bli gjort om til analytiske verktøy og funn.

Økonomiske endringer, stabile nyheter

På den ene siden tar Mårtenson for seg det samfunnsøkonomiske feltet, og beskriver de store endringene – først og fremst fra en sentralstyrt nasjonaløkonomi til en globalisert markedsøkonomi – i de femten årene som omfattes av analysen:

Marknaden som samlande begrepp ekspanderer symbolisk, till att stå som reifikation för hela den privata ekonomiska sfären. Samtidig vidgas det internationella perspektivet, "marknaden" ersätts gradvis med "finansmarknaderna", som ett underförstått globalt fenomen. (s. 194)

På den andre siden belyser Mårtenson hvordan de tematiske sidene av budsjettrapporteringen hovedsaklig viser stabilitet i den analyserte perioden. Han beskriver en utvikling der politikere dominerer som aktører i hele perioden, men hvor økonomiske aktører stadig blir sterkere premissleverandører når det gjelder å kommentere nyheter om næringsliv, industri, offentlig sektor og nasjonal økonomi. Denne endringen understrekes av nyhetenes uttrykksmessige sider – av TV-nyhetenes måte å "vise fram" økonomien på – finner Mårtenson:

Kollektiva och välfärdspolitiska uttryck (moder Svea, svångrem m.m.) har ersatts av individualistiska och marknadsekonomiska uttryck. Förändringen av retoriken kring fenomenet sparande är signifikativt. I budgetjournalistiken har ekonomi alltmör kommit att definieras som närmast synonymt med sparande. (s. 262)

Det er et paradoks, men det kan virke som om medieforskeren Mårtensons analyse gir større innsikter i den samfunnsøkonomiske utviklingen i Sverige enn i utviklingen av kringkastingsfeltet. I utgangspunktet er ikke dette kritikkverdigg, ettersom det er mer enn nok mediefiksering blant medieforskere. Likevel blir det et problem når forskningsdesign og analyse kun i begrenset grad inkluderer de endringene som har skjedd på mediefeltet i denne perioden. I løpet av den siste del av perioden har det i stor grad vært seer- og lyttertall, og ikke kun opplysningsprosjektet som sådan, som har blitt viktigg for public-service institusjonene. Disse endringene er analysert og rapportert i en ganske omfattende nordisk TV-nyhetsforskningstradisjon, blant annet i verkene *TV-nyheder i konkurrence* (Stig Hjarvard), *Spegla,*

granska, tolka (Monika Djerf-Pierre & Lennart Weibull) og *Nyheter først og fremst* (Ragnar Waldahl, Michael Bruun Andersen & Helge Rønning). Ingen av disse verkene er referert i avhandlingen. Hadde de det vært, ville de ikke bare kunne gitt innsikter om endring og stabilitet i kringkastingsfeltet, men verkene kunne også hatt betydning for forskningsdesignets periodeinndelinger.

Et ambisiøst og verdifullt bidrag

Innledningsvis stiller Mårtenson åtte forsknings-spørsmål; om nyhetenes kontekst, om nyhetsvurderinger og formatvalg, om tematikk, om redaksjonelle og visuelle strategier, om språklige strukturer, om former for publikumstiltale, om definisjonen av publikum (borgere eller konsumenter), om kunnskapstyper og rasjonalitet som konstrueres og formidles i de økonomisk-politiske nyhetsinnslagene. Noen av spørsmålene er vanskelig å besvare med utgangspunkt i det forskningsdesignet som er lagt til grunn, mens andre spørsmål er mangelfullt besvart. Likevel, dette er et ambisiøst prosjekt, og Mårtensons avhandling er et verdifullt bidrag til et lenge neglisjert, men viktig, felt i nyhetsforskningen.

Avhandlingen er også et originalt bidrag på sitt felt, særlig fordi det kombinerer flere ulike tilnærminger som tradisjonelt hører inn i forskjellige tradisjoner i medieforskningen. Bo Mårtensons konklusjon om økonominyhetene i fjernsyn er utvetydig, og får en til å minnes gamle Marx' bidrag om falsk bevissthet: "Økonomins aktører har i økad grad skildrats som aktiva, men marknadens funksjoner har inte problematiserats och dess bedömningar har inte värderats. I det fallet har de redaktionella strategierna snarast bidragit till en oinformerad konsensus." (s.272)

*Knut Helland
Institutt for informasjons- og
medievitenskap
Universitetet i Bergen*

Patrik Lundell:

Pressen i provinsen. Från medborgerliga samtal till modern opinionsbildning 1750-1850

Lund: Nordic Academic Press, 2002, 384 p., ISBN 91-89116-45-3

Idéhistorikern Patrik Lundells avhandling *Pressen i provinsen. Från medborgerliga samtal till modern opinionsbildning 1750-1850*, som lades fram vid Lunds universitet i slutet av 2002, ger intresseväckande bidrag till den historiskt inriktade medieforskningen i Sverige. Genom en grundlig inventering av tidningspressen i Östergötland, dess innehåll, produktionsförhållanden och sociokulturella förankring, belyser Lundell en viktig historisk period ur nya vinklar. Hans huvudsakliga ambitioner är två: att lyfta fram landsortspressens pionjärblad som aktörer i historien, och att problematisera det vedertagna sambandet mellan den så kallade moderna pressens (framför allt *Aftonbladets*) genombrott och etablerandet av en demokratisk offentlighet. I det följande kommer jag först att återge huvuddragen i avhandlingen, och därefter diskutera några av de problem jag funnit i framställningen.

Lundell urskiljer två alternativa berättelser i svensk presshistoria: den traditionella framstegshistorien, där pressutvecklingen äger rum som konsekvens av teknologiska och samhällseliga förbättringar, respektive den Habermas-influerade berättelsen om pressen som uttryck för en framväxande offentlighet och så småningom demokrati. Han tidsfäster Habermas idealtypiska offentlighet till 1800-talet, och menar att offentlighetens etablering för svenskt vidkommande åtminstone i presshistorien har fått sammanfalla med *Aftonbladets* stora tid på 1830-talet. Den historia han själv vill berätta ser emellertid annorlunda ut, och tar sin början redan på 1750-talet.

I bokens första del, betitlad "En medborgerlig tidningslitteratur, 1700-tal", visar Lundell, med hjälp av detaljrika beskrivningar av Linköpings och Norrköpings tidningsbestånd, prenumeranter, sociala sammansättning etc, att det var en Habermasiansk "elit inom eliten" som utgjorde tidningarnas främsta stöttepelare. Denna krets uppfattade sig dock inte i första hand som medlemmar av en elit utan som medborgare i en nation, och därmed i innehav av rätten att yttra sig offentligt, det vill säga i pressen. Det sena 1700-talets tidningar fylldes följaktligen i hög grad av insänt material från läsekretsen, och tidningsutgivarens roll var huvudsakligen att redigera och sammanställa dessa insändare. Den största skillnaden mellan 1700-talstidningarna och den så kallade moderna pressen var, menar Lundell,

att tryckfriheten på 1700-talet betraktades ur ett nationellt perspektiv, det vill säga som något som i första hand skulle hjälpa nationen till upplysning och välstånd, snarare än att tillfredsställa individuella krav och behov. Detta i kombination med det faktum att tidningarna i stor utsträckning skrevs av läsarna, gör provinspressen till ett tydligt exempel på vad Lundell kallar "en medborgerlig tidningslitteratur", alltså en press som såg som sin huvuduppgift att vara en arena för det offentliga samtalet och sprida allmänhetens diskussion i för nationen nyttiga och viktiga frågor. I en intressant exposé över begreppen politik, parti och opinion ur idéhistoriskt perspektiv argumenterar Lundell för att den provinsiella pressen tvärtemot vad den vedertagna historieskrivningen säger var både politisk, granskande och en betydelsefull idéspriadare.

Denna medborgerliga tidningslitteratur uppvisar i själva verket större likheter med Habermas ideala offentlighetsmodell än 1800-talets moderna press, menar Lundell, och vill med detta ifrågasätta den traditionella presshistoriska kopplingen mellan Habermas idealtypiska offentlighet och 1800-talspressen.

Nya ideal

Lundell anser, i enlighet med tidigare presshistorisk forskning, att pressen genomgick viktiga förändringar under 1800-talets första hälft. Han är dock inte ense med tidigare forskning om att dessa förändringar enbart var av godo. Dessutom vill han undvika att peka ut en bestämd brytpunkt för den moderna pressens genombrott, och argumenterar för att förändringarna bör betraktas som en långt utdragen process – utdragen därför att det rör sig om värderingsförändringar snarare än utveckling och modernisering. Som rubriken till bokens andra del antyder ("Marginalisering och modernt genombrott, 1790-1840"), handlar det om nya journalistiska ideal som gradvis undantränger de tidigare.

Den franska revolutionen utgör ett viktigt kontextuellt incitament till förändringarna av pressen. Utrikesnyheter fick under denna period allt större plats i tidningarna, men Lundell menar att det opinionsbildande inslaget i 1700-talets press härvidlag har överskattats. Det var nyheternas politiskt dramatiska innehåll – berättelser om revolution och samhällsom-

vandlingar – som påverkade läsarna, snarare än aktiv opinionsbildning från tidningarnas sida, enligt Lundell. Benämningen politiska tidningar innebar på 1700-talet tidningar med opartiskt relaterat (utländskt) nyhetsinnehåll, och först i början av 1800-talet förändras begreppet politik och kommer alltmer att bli synonymt med åsikter. Tidningsutgivarens åsikter och kommentarer ges då undan för undan mera utrymme än medborgarnas insända inlägg, vilket inleder en professionalisering av redaktörsrollen. Sett utifrån 1700-talets tidningsideal kan man säga att de moderna, professionella publicisterna, som drev en konsekvent politisk linje och inte tillät olikfärdighet kommentarer till världshändelserna, snarast inskränkte offentligheten, åtminstone ur de enskilda medborgarnas perspektiv.

En oberoende profession

Kontrollen av det tryckta ordet i 1800-talets början handlade i stor utsträckning om att begränsa spridningen av dessa utrikesnyheter, tidningarnas ”politiska” material. Censuren av utrikesmaterialet kom dock också att vara hämmande för professionaliseringen av journalistiken, menar Lundell. Denna koppling mellan utrikesnyhetsrapportering och professionalisering återkommer han till, dock utan att riktigt reda ut den, i en intressant diskussion om begreppet professionalisering. I motsats till den gängse definitionen, vilken innebär att endast de journalister som inte understöddes ekonomiskt av kungamakten var professionella, argumenterar Lundell för att personer som avlönades för att arbeta på heltid som just journalister rimligen borde betraktas som mera professionella än personer som hade journalistiken som bisyssla och ett annat arbete för sin huvudsakliga försörjning. Detta är naturligtvis praktiskt omöjligt, eftersom självständigheten i förhållande till den politiska makten är så central i journalistikens uppfattning om sin egen profession, men Lundell kunde ha gjort en poäng av att reflektera över vad det har inneburit för journalistiken att premiera oberoendet, fristående från alla särintressen, så starkt. Det journalistiska egenintresse som driver fram denna autonomi riskerar nämligen i sin förlängning att gynna en kommersiellt grundad journalistik, vilket betyder att det politiska oberoende man eventuellt uppnår ersätts av ett ekonomiskt beroende, som knappast är mindre problematiskt. Om detta handlar dock inte Lundells diskussion.

Tidningen *Argus* tog redan på 1820-talet stark ställning i kampen mot allt som kunde uppfattas som egenintressen från andra aktörers sida – man deklare-

rade klart och tydligt att endast redaktionens åsikter skulle spridas i tidningen, och inga insända bidrag trycktes. Detta innebar att *Argus* faktiskt agerade rakt motsatt Habermas offentlighetsideal och dess krav på diskursiv jämlikhet, genom att helt enkelt vägra bortse ifrån vem som förde pennan. *Argus*-publicisterna Johansson och Scheutz fick hård kritik av andra tidningar för sin naiva föreställning om publicistisk autonomi, som man menade förutsatte ett absolut – och därför omöjligt – oberoende av alla samhällsband överhuvudtaget. Historien har dock visat att det blev *Argus*-redaktörernas synsätt som till sist segrade, medan kritikerna av denna nya publicistroll kämpade förgäves för bevarandet av ett medborgerligt samtal i tidningsspalterna.

Omtolkning av *Aftonbladets* roll

Lundell vill vederlägga, eller åtminstone ifrågasätta, uppfattningen att *Aftonbladet* slog ned som en bomb i svensk press och drev på tidningarnas utveckling både kvantitativt och kvalitativt. Den samlade pressens stadigt ökande upplagekurva uppvisar inget dramatiskt uppsving efter *Aftonbladets* entré, och beträffande kvaliteten i tidningarnas journalistiska innehåll framhåller Lundell att den lokala konkurrensen fungerade som incitament för förändringar av journalistiken i betydligt högre grad än *Aftonbladet* och andra huvudstadstidningar. Presshistoriens entydiga bild av *Aftonbladet* som en förebild för landsortspressen bör därför nyanseras, menar han. Denna traditionella bild är ensidigt fokuserad på att beskriva liberalismens framväxt i termer av en rätlinjig utveckling. Lundell argumenterar istället för att landsortspressens s.k. emancipation från *Aftonbladets* dominans innehöll inslag av konservatism parallellt med anspråk på att företräda den sanna och rätta liberalismen – något som man alltså frångående *Aftonbladet*. En ”äldre” eller möjligen mera bakåtsträvande (konservativ) typ av liberalism vägrade att falla in i politiskt partitänkande, och tidningarnas uppgift skulle enligt detta synsätt vara att företräda den opartiska sanningen och det allt besegrande förnuftet (ett idéav från upplysningstiden). Det är således inte möjligt, menar Lundell, att beskriva presshistorien i termer av liberala tidningars seger över konservativa – åtminstone inte om man ska använda begreppen på tidsenligt sätt:

Motsatsen till den liberala parti- och opinionstidningen *Aftonbladet* är inte nödvändigtvis en konservativ dito. Motsatsen kunde vara den som ville vara en tidning öppen för alla åsikter (s 180).

En motsättning mellan huvudstadspress och provinspress blir emellertid allt tydligare under 1830-talet, och avståndstaganden från den vulgära "rabulismen" i stockholmspressen ledde till ett ökat inflöde av både insändare och läsare i regionpressen. Konsekvenserna av denna schism blev omvälvande, menar Lundell. Situationen krävde nämligen att landsortspressen tog ställning, vilket innebar en förändrad publicistisk attityd som låg helt och hållet i linje med den "modernisering" av pressen som *Aftonbladet* initierade. Att deklarerat en ståndpunkt och överge den gamla opartiskheten innebar i sig att godta det nya partitänkandet, det vill säga den politisering av pressen som liberalismen medförde. Omkring 1845 hade landsortstidningarna gått förbi *Aftonbladet* i upplaga. Stridigheterna var då förbi, *Aftonbladet* kallades "landsortspressens äldre broder" och alla var – enligt den traditionella historieskrivningen – nöjda med liberalismens seger. Lundell understryker att landsortspressen alltså de facto gjorde samma sak som *Aftonbladet*, trots att man opponerade sig mot den och anklagade den för åsiktsförtryck och uppvisning:

I historien om landsortstidningarnas emancipation kan man se hur dessa gradvis blev moderna opinionsorgan. I försöken att emancipera sig liknade de alltmer sin förtryckare. För att vara med, ja för att alls uppleva sig som förtryckt, måste tidningen framställa sig som och verkligen vara ett subjekt. Överhuvudtaget är föreställningen om en emancipation möjlig först inom en tidningslitteratur som antagit en modernare gestalt, där tidningarna uppfattas som och blivit subjekt (s 207).

Segrarna skriver historien

Lundell hävdar med eftertryck att förändringen av pressen och journalistiken mellan 1830 och 1850 var både större och mer genomgripande än den förändring som skedde under senare delen av 1800-talet. Redan under 1840-talet blev såväl professionalisering som kommersialisering allt viktigare medel i pressens strävan att nå en masspublik. Redaktionerna utökades med korrespondenter, professionellt skrivna texter konkurrerade ut läsarnas insända alster, de journalistiska genrerna stabiliserades och tidningarna departementaliserades. Dessutom ersattes frakturstilen av antikvan, sidformatet blev större och papperskvaliteten bättre, samtidigt som illusioner började användas. Samtliga dessa faktorer bidrog till att etablera journalistiken som samhälls-

nyttig och journalisterna som en yrkeskår i demokratins tjänst.

Den liberala pressen började i linje med detta att nedteckna sin egen historia, med *Argus*/Johansson & Scheutz som föregångare och *Aftonbladet*/Hierta i hjälterollen, utan att bevärdiga den konservativa pressen med särskilt stor uppmärksamhet. Avsikten med denna framgångshistoria var naturligtvis att höja både Pressens och Publicistens status, i så hög grad att man rentav kan likna det vid en kampanj, skriver Lundell. Det var nu myten uppstod om den ädelmodige publicisten, osjälviskt kämpande för demokratiska rättigheter mot en förtryckande statsmakt – eller, med Lundells ord: "Publicisten ska befinna sig i ett underläge under en despotisk makt." Detta underläge utgör samtidigt det yttersta villkoret för journalistikens berättigande – en aldrig så fri press måste, enligt myten, oupphörligt kämpa för att bevara sin frihet gentemot det ständigt lurande hotet från en potentiellt fientlig överhet. De publicister och journalister som författade de första översiktarna över svensk presshistoria (bl a Oscar Patric Sturzen-Becker 1845, Emil Key 1883) angav således strikta ramar för hur historien skulle tolkas. Lundell påpekar med rätta att segrarna även i detta fall skrev historien, och framhåller – aningen övertydligt – att nutida beskrivningar av presshistorien som i allo överensstämmer med den syn som etablerades redan på 1840-talet bör betraktas med misstänksamhet.

Tappade trådar och kastade handskar

Den historiska utveckling Lundell tecknar innebär både en inskränkning och en utvidgning av offentligheten, i det att 1700-talets "medborgerliga samtal", där läsarna i stor utsträckning skrev tidningarna, övergår till den s.k. moderna pressens partipolitiska opinionsbildning, där publicisten/tidningsutgivaren håller ett vaksamt öga på att spaltutrymmet upptas av professionella skribenter med politiskt korrekta åsikter, samtidigt som perspektiven för diskussionen vidgas från det lokala och regionala till det nationella. Här kan man invända att den stora uppbrytningen av samtalshorisonten ägde rum redan på slutet av 1700-talet, i samband med framför allt franska revolutionen och åtföljande ström av utrikesnyheter. Lundell gör inte riktigt reda för hur detta internationella material hanteras i de nya politiska tidningarna. Med argumentet att offentligheten blivit omöjlig att överblicka för lekmannen tog redaktörer/publicister befälet över de åsikter som framfördes i namn av den allmänna opinionen, och den diskuterande medborgaren som deltog i det of-

fentliga samtalet transformerades till en tidningsläsare som tog del av det offentliga samtalet utifrån en tidning som låg i linje med hans egen politiska uppfattning.

Lundell instämmer i kritiken mot Habermas förfallsvision, och tillerkänner den moderna pressen en emancipatorisk kraft i demokratiseringens tjänst. Han markerar ändå skillnaderna mellan att delta och ta del av, mellan åsiktsmajoritet och åsiktsrationalitet, och kommer fram till att den moderna pressen trots allt inte är en demokratiserad variant av den medborgerliga tidningslitteraturen. Därtill är frågan om vem som har makten att utforma det offentliga samtalet alltför avgörande. Och, påpekar han i ett understatement (s 282): "Det är heller inte alldeles avgjort om en ny elit av maktägande, manliga publicister ur ett genusperspektiv verkligen ska ses som en entydig vinst i förhållande till en anonym och för alla öppen tidningslitteratur." Här hänvisar Lundell till Joan B. Landes, som i sin bok *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution* (1988) argumenterar för att den borgerliga offentligheten som sådan faktiskt konstituerades av en grundläggande åtskillnad mellan könen, där män hade sin "naturliga" plats i offentligheten, medan kvinnor lika "naturligt" hörde hemma i den privata sfären. Detta resonemang anser Lundell emellertid inte kan tillämpas på den medborgerliga tidningslitteraturen, eftersom "kvinnor ur eliten var långt mindre utestängda än både män och kvinnor ur lägre sociala skikt" (s 345). Som feministiskt intresserad medieforskare skulle jag gärna se empiriska belegg för detta inte okontroversiella påstående om klasskillnadens självklara dominans över könsskillnaden. Sådana får jag emellertid söka förgäves i Lundells avhandling, där endast 43 av personregistrets 522 namn är kvinnliga, och av dessa 43 endast 6 stycken figurerar som subjekt i hans berättelse.

Idéhistoriska studier i provinsen bidrar till att "nyansera vedertagna sanningar", menar Lundell. Detta är högt ställda ambitioner, som man bör vara säker på att kunna uppfylla innan man uttrycker dem explicit i en vetenskaplig avhandling. Jag kan inte uttala mig om Lundells effekter på idéhistoriens vedertagna sanningar, men som medie- och journalistikforskare måste jag beklaga den brist på både kunskap och ödmjukhet som fått Lundell att kategoriskt avfärda i princip all svensk medieforskning som okritisk och traditionell. Den minst sagt polemiska genomgången av tidigare forskning på området kunde med fördel ha ersatts av en tydlig åtskillnad mellan journalistikens mytologiska historieskrivning om den liberala pressen och den medie- och journalistikvetenskapliga versionen av historien, som har

betydligt mera kritiska utgångspunkter. Endast ett fåtal titlar finner nåd inför Lundells kritiska ögon, och vid sidan av dessa lämnas läsaren med en lång, svepande beskrivning av presshistorisk forskning utan namns nämnande, uppbyggd kring "man anser", "det har hävdats" och olika passivformer (sid 11-12 i avhandlingen).

Så var det då det där med offentlighetsteorin, där Lundell (stödd på Dag Nordmarks *Det förenande samtalet*) avslöjar en grav missuppfattning av Habermas begreppsapparat. Lundells envisa läsning av Habermas som marxist gör nämligen att stora delar av den intressanta problematiken kring 1700-talets idealtypiska borgerliga offentlighet går förlorade. Han menar att det är "en grundläggande poäng" med Habermas offentlighetsteori att den "bryter med publikens självförståelse genom att identifiera offentlighetsformen i fråga som just *borgerlig*. Bourgeoisien beskrev sig själv som en medborgerlighet men var inte desto mindre en bourgeoisie" (s 136). En sådan rent politisk tolkning av den borgerliga offentligheten saknar täckning hos Habermas, som i nämnda verk i stor utsträckning arbetat inom ramen för Frankfurtskolans kulturpessimistiska tradition. Om Lundell hade funderat över den tyska titeln till Habermas bok, eller om han rentav hade läst Mats Dahlkvists utmärkta förord till den svenska översättningen, hade han med säkerhet blivit medveten om att Habermas begrepp "*bürgerliche Gesellschaft*" inte har samma konnotationer som när vi på svenska säger "borgerlig" och menar "kapitalistisk". Det borgerliga samhället, eller på engelska "civil society", bör faktiskt likställas med "det medborgerliga samhället", eller varför inte "det moderna borgarsamhället".

Och tillåt mig att sätta ytterligare ett frågetecken för avhandlingens effekter på "vedertagna sanningar": Lundell framhåller som avhandlingens tydligaste poäng att 1700-talets pressideal om en öppen och fri åsiktskonkurrens (det han kallar den medborgerliga tidningslitteraturen) "är intill förväxling likt" de egenskaper som i den Habermas-influerade presshistorien ofta tillskrivs den liberala pressen under första hälften av 1800-talet. Kontentan av resonemanget är alltså att 1700-talets press är den som mest liknar Habermas idealsituation – men det sade ju redan Habermas...

Forskning och offentlighet

I samband med publiceringen ägnades Lundells avhandling en del positiv publicitet. Bland annat skrev historikern Henrik Höjer i *Svenska Dagbladet* (2003-01-28) att "svensk presshistoria har fått ett

nytt centralt verk”, och att Lundell tagit sig an ”en krävande men sedan länge efterfrågad uppgift”, nämligen att fånga upp förändringar över tid inom pressutvecklingen. Som medieforskare blir man aningen häpen: vilka kan det vara som länge har efterfrågat forskning om pressutvecklingens förändringar, och varför har de i så fall förbiset den alltmer omfattande svenska journalistik- och medievetenskapliga forskningen på temat?

Lundell är dock inte den ende som trott sig beträda jungfrulig mark i sina studier av journalistiskt material. Såväl hans egen disciplin som statsvetenskapen och litteraturvetenskapen har vid upprepade tillfällen lyckats med konststycket att uppfinna hjulet – och de är lika stolta varje gång. På FSMK:s 25-årsjubileum i Malmö år 2002 talade till exempel statsvetaren Peter Esaiasson om vilka kritiska frågor han tyckte att medieforskarna borde

ställa, och hur han tyckte att medieforskarna borde besvara dessa frågor (Esaiasson 2003). Det var knappast aha-upplevelser hans förslag genererade bland de närvarande medieforskarna, snarare déjà vu-upplevelser. Samma kritik kan formuleras mot det tyska namnet för dagen, litteraturvetaren Friedrich Kittler, som får stor uppmärksamhet för sin ”upptäckt” av medieteknologiernas samband med den militära underrättelseapparaten. Medievetenskapen har uppenbarligen ingen offentlighet – och detta måste vi själva ta på oss.

Kristina Widestedt
JMK
Stockholms universitet

Referenser

- Esaiasson, Peter (2003) Omedvetna kommunikationsforskare?, i Carlsson, Ulla (red.), *Mångfald i medieforskningen*. Göteborg: NORDICOM-Sverige.
- Habermas, Jürgen (1984) *Borgerlig offentlighet. Kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället*. Lund: Arkiv.
- Key, Emil (1883) *Försök till svenska tidningspressens historia*. Stockholm: Bonnier.
- Landes, Joan B. (1988) *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*. Ithaca: Cornell University Press.
- Nordmark, Dag (1989) *Det förenande samtalet. Om norrländsk lokalpress och den borgerliga offentlighetens etablering under 1800-talets första hälft*. Stockholm: Carlsson.
- Sturzen-Becker, Oscar Patric (1845) *Den nyare svenska skönlitteraturen och tidningspressen: en öfversigt i sex föreläsningar*. København.

Charlotte Simonsson:
Den kommunikativa utmaningen.
En studie av kommunikationen mellan chef
och medarbetare i en modern organisation

*Lunds universitet: Sociologiska institutionen, 2002,
272 s. (Lund studies in media and communication;
6), ISSN 1104-4330*

Charlotte Simonsson har nyligen disputerat på studien *Den kommunikativa utmaningen*. Den handlar om kommunikationen mellan chefer och medarbetare på en enhet på Volvo Personvagnar.

Studien kan inrymmas, och utger sig också för det, i forskningsområdet organisationskommunikation, som traditionellt gäller just muntlig personlig kommunikation och kontakt inom organisationer (Detta begrepp och fenomen håller dock på att vidgas till att avse all typ av information och kommunikation inom, från och till organisationer). Avhandlingar inom detta område är ovanliga i vårt land, åtminstone inom medie- och kommunikationssektorn, vilket är något märkligt med tanke på att informationsverksamhet och kommunikation inom organisationer idag är en mycket bred företeelse. Därför är Simonssons studie välkommen.

En central utgångspunkt för studien är att ledarskap och kommunikation är tätt sammankopplade, och några viktiga teser pekar på att personlig kommunikation och kontakt är viktigare än de formella informationskanalerna, att chefer och ledare inte antagit den kommunikativa utmaning som modern ledningsfilosofi innebär och slutligen att dialog och meningskapande är nyckelord i modernt ledarskap.

Studien innehåller tre kunskapsöversikter, dock utan att kännas framtung. Den första ägnas åt olika perspektiv på ledarskapsforskning och organisationskommunikation och den andra åt diskursen förståelse- och meningskapande. Den sista och mer teoretiska ansatsen gäller dialogaspekten och kravet på dialog inom organisationer. Habermas blir här en given basplatta, men Simonsson bygger också på William Isaacs och dennes distinktion mellan dialog, debatt och diskussion samt inte minst Stanley Deetz:s kritiska diskussion om att dialog i verkligheten snarast ses som ett medel för bättre effektivitet och inte utgör något egentligt demokratiskt ideal. Däremot saknas kända europeiska dialogteoretiker som Buber och Bachtin, vilket kanske hade varit relevant i en omfattande översikt av dialogdiskursen.

Volvo Personvagnars utvecklingsenheter är mer exakt objektet för undersökningen. Valet av undersökningsobjekt kan diskuteras. Det är en i högsta

grad udda enhet, ingen "vanlig" industriell produktionsenhet. Och om man som Simonsson har vissa allmängiltighetsanspråk – syftet med studien är "att skapa en ökad kunskap om kommunikationen mellan chef och medarbetare i en organisation med moderna ledarambitioner" – så förefaller valet mindre passande.

Genom intervjuer och observation söker författaren besvara sina frågor om hur kommunikationen fungerar. Därutöver bygger författaren sin studie på olika dokument, men de redovisas tyvärr knappast alla, vilket gör att det är svårt att bedöma hållbarheten av dessa.

I empirin speglas ledares och medarbetares syn på respektive parts roll, funktion, stil och förväntningar. Vidare granskas kommunikationsförhållandena som de upplevs av de två parterna och som forskaren upplever dem i observerade mötessituationer. Vilken grad av dialog och delaktighet förekommer? Normen om dialog som en önskvärd form av kommunikation får sig här många törnar när den möter verkligheten. Dialog tar tid. Möten med reell dialog som avsikt är svåra att planera och genomföra för många ledare. Dessutom är medarbetare ofta skeptiska till formen och föredrar att chefen "säger till". Och framför allt – det kolliderar med företagsledningens behov av att nå instrumentella mål.

Författaren tycker sig finna fyra typer av kommunikativt ledarskap, med, för det första den asymmetriske chefen, kallad *verkmästaren* som ger order, för det andra den asymmetriske ledaren som är *domptören* som sysslar med övertalning och manipulation, för det tredje den symmetriske chefen som kallas *kompis* och som söker konsensus genom öppenhet, samt för det fjärde den symmetriske ledaren som är den *demokratiska visionären* som skapar förståelse och delaktighet.

Studien av arbetsplatsen Volvo utmynnar i en diskussion om problem och brister inom den interna kommunikationen. Bakomliggande orsaker är bl.a. de allt mer växande informationsmängder och konsekvenser av den nya informationstekniken. Några konstateranden är att många chefers "ledarskapssyn bara stämmer delvis överens med den nya ledningsdoktrinen" och att "det verkar knappast vara någon överdrift att tala om ett rådande informationskaos".

Simonsson analyserar sig fram till ett antal slutsatser. Det första är att ledare i moderna organisationer å ena sidan har till uppgift att påverka med-

arbetarnas idéer och värderingar, samtidigt som ledstjärnan är att denna kommunikation bör ske i dialog – två krav som lätt hamnar i motsats till varandra. Följden blir att kommunikation mellan chef och medarbetare, och även en framgångsrik sådan relation, i praktiken bygger på en förening mellan asymmetriska och symmetriska former – två centrala variabler inom dagens (angloamerikanska) PR-forskning. Det andra viktiga konstaterandet är att de demokratriska idealen och kraven på ”mjuka” värden lätt kolliderar med företagets instrumentella värderingar. Det är tid, teknik och kostnader som enligt författaren är de faktorer som styr verksamheten.

Den kommunikativa utmaningen är ett väl genomarbetat vetenskapligt arbete byggd på en relativt omfattande empirisk undersökning i flera

metodsteg. Ett antal intressanta sammanställningar i tabellform söker illustrera resultaten, dock med en viss risk att den komplexa verkligheten på en arbetsplats skildras med alltför enkla svart-vita dikotomier i dessa tabeller. Kommunikation och ledarskap är som sagt de två huvudparametrarna. Däremot saknas delvis relationsaspekten, som kommit att bli en alltmer betonad aspekt inom PR-forskningen under senare tid.

*Larsåke Larsson
Humanistiska institutionen
Örebro universitet*

Ny litteratur

New Book from NORDICOM

Contents

The Nordic Media Market

The largest companies: Turnover • Main Media Activities • Geographic Diversification

The Media

Newspapers, Magazines, Radio, Television: The markets • The major companies • Media statistics

Media Company Structure

Aller • Alma Media • A-pressen • Bonnier • DR • Egmont • KF Media • MTG • NRK • Orkla Media • Otava-Kuvalehdet • SanomaWSOY • SBS Broadcasting • Schibsted • SR • SVT • Tidnings AB Stampen • TS Group • TV 2 / Danmark • TV2 Group • TV4 • YLE

The International Media Market

The largest media companies in Europe and in the World

Price: SEK 300, € 32 (+P&P)

.....Copy of **The Nordic Media Market 2003**

Name:

.....

Address:

.....

.....

VAT No.:

Send coupon to:

NORDICOM, Göteborg University, P.O. Box 713, SE 405 30 Göteborg

fax: + 46 31 773 46 55, e-mail: eva.gidsater@nordicom.gu.se

Danmark

Dokumentalist: Peder Grøngaard

Tema: Fjernsyn under forandring

Tem Frank Andersen, Lisbet Borker & Stig Hjarvard (eds.), e.a. *Mediekultur* (2003)35, temamnummer, 98 p., ISSN 0900-9671. (Sammenslutningen af Medieforskere i Danmark/SMID).

En samling artikler der ser nærmere på nogle centrale tendenser i fjernsynets udvikling ikke blot i et dansk, men også i nordisk og internationalt perspektiv. Artiklerne beskæftiger sig med både institutionelle, teknologiske og programmæssige spørgsmål, som kendetegner den nuværende udvikling. Uden for temasektionen bringes en artikel om mediereception.

Indeholder følgende artikler: Henrik Søndergaard: *Programfladestyring og organisationsforandringer i nordisk public service-fjernsyn*, Henrik Skovmark og Dennis Christiansen: *Danmark rundt: the American Way*, Mikkel Weider: *Levende billeder på nettet*, Thomas Bjørner og Lars Holmgaard Christensen: *Boogie: fjernsyn med mig!!*: GG, John Caldwell:

Programproduktion som Kritisk Teori – eller tv-teksten som industriel iscenesættelse, Kim Schrøder: *Generelle aspekter ved mediereception?: et bud på en multidimensionel model for analyse af kvalitative receptionsinterviews*.

Læs mere om tidsskriftet på forlagets web-adresse: <http://www.mediakultur.dk/>

Tema: Computerspil og film

Tem Frank Andersen, Lisbet Borker & Stig Hjarvard (eds.), e.a.: *Mediekultur* (2003)36, temamnummer, 74 p., ISSN 0900-9671. (Sammenslutningen af Medieforskere i Danmark/SMID).

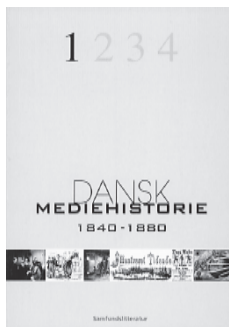
En samling artikler der behandler forholdet mellem filmen, computerspillet og den digitale æstetik. Uden for temasektionen bringes en artikel om den digitale æstetiks indtog i det danske TV-billede.

Indeholder følgende artikler: Bo Kampmann Walther: *Spillet i filmen – filmen i spillet: på sporet af en lucidografi*, Kim Walden: *Run, Lara, Run!:* *computerspillets indflydelse på actionfilmens heltinde*, Angela Ndalians: *De digitale verdener (vid)under*, Torben Kragh Grodal: *Historier for øjne, ører og muskler: computerspil set under en mediehistorisk og evolutionær synsvinkel*, Lennard Højbjerg: *Digital æstetik i hverdagen*.

Læs mere om tidsskriftet på forlagets web-adresse: <http://www.mediakultur.dk/>

Dansk mediehistorie. Bind 1: mediernes forhistorie og 1840-1880

Klaus Bruhn Jensen & Ulrik Lehrmann (eds.) Frederiksberg, Samfundslitteratur, 2001, 246 p., ISBN 87-593-0938-5. Note: Bidragydere: Gunhild Agger, Klaus Bruhn Jensen, Ulrik Lehrmann, Karen Klitgaard Povlsen og Martin Zerlang.

Dansk mediehistorie 1-4 fortæller historien om mediernes udvikling i Danmark og giver den første samlede vurdering af deres betydning for dansk kultur. De fire bind tager udgangspunkt i massemedierne – presse, tidsskrifter, bøger, film, radio, TV, computermedier – men beskriver også hvordan massemedierne har spillet sammen med både den dagligdags samtale og de etablerede kunstformer. Første bind dækker mediernes forhistorie og perioden 1840-1880.

Læs mere om bogen på forlagets web-adresse: <http://www.samfundslitteratur.dk/>

Dansk mediehistorie. Bind 2: 1880-1920 og 1920-1960

Klaus Bruhn Jensen, Gunhild Agger & Kirsten Drotner (eds.), Frederiksberg, Samfundslitteratur, 2001, 364 p., ISBN 87-593-0939-3. Note: Bidragydere: Anne Jerslev, André Wang Hansen, Casper Tybjerg, Gunhild Agger, Hans Jørgen Nielsen, Jørgen Stigel, Klaus Bruhn Jensen, Kirsten Drotner, Karen Klitgaard Povlsen, Martin Zerlang, Per Jauert, Peter Larsen, Stig Hjarvard, Søren Schou, Torben Kragh Grodal og Ulrik Lehrmann.

Dansk mediehistorie 1-4 fortæller historien om mediernes udvikling i Danmark og giver den første samlede vurdering af deres betydning for dansk kultur. De fire bind tager udgangspunkt i massemedierne – presse, tidsskrifter, bøger, film, radio, TV, computermedier – men beskriver også hvordan massemedierne har spillet sammen med både den dagligdags samtale og de etablerede kunstformer. Andet bind dækker perioderne 1880-1920 og 1920-1960.

Læs mere om bogen på forlagets web-adresse: <http://www.samfundslitteratur.dk/>

Dansk mediehistorie. Bind 3: 1960-1995

Klaus Bruhn Jensen & Ib Bondebjerg (eds.), Frederiksberg, Samfundslitteratur, 2001, 349 p., ISBN 87-593-0940-7. Note: Bidragydere: Elo Nielsen, Henrik Søndergaard, Ib Bondebjerg, Jens F. Jensen, Jørgen Stigel, Klaus Bruhn Jensen, Karen Klitgaard Povlsen, Per Jauert, Peter Larsen, Per Reinholdt Nielsen og Stig Hjarvard.

Dansk mediehistorie 1-4 fortæller historien om mediernes udvikling i Danmark og giver den første samlede vurdering af deres betydning for dansk kultur. De fire bind tager udgangspunkt i massemedierne – presse, tidsskrifter, bøger, film, radio, TV, computermedier – men beskriver også hvordan massemedierne har spillet sammen med både den dagligdags samtale og de etablerede kunstformer. Tredje bind dækker perioden 1960-1995.

Læs mere om bogen på forlagets web-adresse: <http://www.samfundslitteratur.dk/>

Dansk mediehistorie. Bind 4: 1995-2003

Klaus Bruhn Jensen (ed.), Frederiksberg, Samfundslitteratur, 2003, 245 p., ISBN 87-593-0941-5. Note: Bidragydere: Anker Brink Lund, Elo Nielsen, Henrik Søndergaard, Ib Bondebjerg, Jens F. Jensen, Jørgen Stigel, Klaus Bruhn Jensen, Karen Klitgaard Povlsen, Per Jauert, Per Reinholdt Nielsen og Stig Hjarvard.

Dansk mediehistorie 1-4 fortæller historien om mediernes udvikling i Danmark og giver den første samlede vurdering af deres betydning for dansk kultur. De fire bind tager udgangspunkt i massemedierne – presse, tidsskrifter, bøger, film, radio, TV, computermedier – men beskriver også hvordan massemedierne har spillet sammen med både den dagligdags samtale og de etablerede kunstformer. Fjerde bind, der dækker perioden 1995-2003, fortæller historien om Internettet, om overensstemmelsen mellem de gamle medier og globaliseringen af kulturen – og bogen gør således i en gennemillustreret og faktamættet form status over mediernes tilstand i Danmark.

Læs mere om bogen på forlagets web-adresse: <http://www.samfundslitteratur.dk/>

Journalistik tæt på borgerne

Marianne Hansen, Århus, Forlaget Ajour, 2003, 62 p., ISBN 87-89235-78-9. (Danmarks Journalisthøjskole).

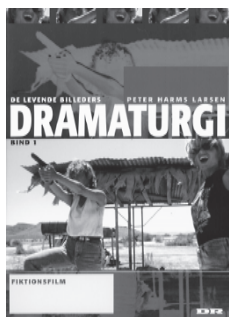

På baggrund af de faldende oplagstal for de lokale og regionale aviser peger bogen på behovet for en række konkrete ændringer i lokaljournalistikken. Det journalistiske indhold skal ændres, og tankegangen bag public journalism er et af redskaberne. Hvis medierne skal understøtte borgernes aktive deltagelse i den offentlige debat og beslutningsproces, skal de traditionelle nyhedskriterier udvides og kvalificeres, og stofudvælgelsen skal i større omfang tage reelt udgangspunkt i almindelige menneskers liv og problemer.

Læs mere om bogen på forlagets web-adresse: <http://www.djh.dk/ajour/>

De levende billeders dramaturgi. Bind 1: fiktionsfilm

Peter Harms Larsen (Søborg), DR Multimedie, 2003, 243 p., ISBN 87-7953-424-4. (Danmarks Radio).

En gennemgang af hvordan man ved hjælp af “den dramaturgiske værktøjskasse” skruer en god historie sammen på film, så publikum indfanges og opsluges af fortællingen på lærredet. Hvad er den bærende idé? Hvordan skal den bærende karakter være indrettet? Hvilke krav kan man stille til plottet? Hvordan gennemvæver man fremstillingen med set up og pay off, så publikum kan holdes i ånde? Hvordan samarbejder man lyd, lys, bevægelse, rum, tid og personer, så det samlede udtryk skaber det stærkest mulige indtryk? Disse og mange andre spørgsmål kan man finde svar på i dette bind, som med udgangspunkt i den moderne filmklassiker “Thelma og Louise” gennemgår basisdramaturgien i bredt appellerende fiktionsfilm.

Læs mere om bogen på forlagets web-adresse: <http://netbutik.dr.dk/>

De levende billeders dramaturgi. Bind 2: TV

Peter Harms Larsen, (Søborg), DR Multimedie, 2003, 458 p., ISBN 87-7953-425-2. (Danmarks Radio).

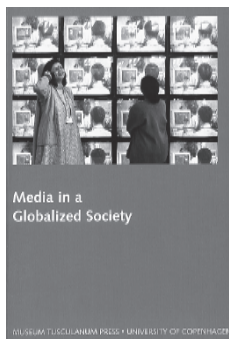

En gennemgang af principperne i TV-fortællingernes dramaturgi – fra korte nyheder til timelange dokumentarer, fra oplysende magasiner til docusoap og reality-underholdning. Hvordan producerer man en TV-nyhedshistorie, som gør indtryk og huskes – uden at troværdigheden går fløjten? Hvad skal der til for at gør-det-selv-programmer interesserer langt ud over sin målgruppe? Hvordan kan tung journalistisk research omsættes til afslørende og fængende TV-programmer? Hvad skal der til for at abstrakt viden kan blive til levende og engagerende TV-fortællinger? Hvad er forskellen på underholdende “feel good”- og “feel bad”-formater? Hvad kræves af et ordentligt TV-koncept? Disse og mange andre spørgsmål kan man finde svar på i dette bind, som på grundlag af et stort antal program-analyser gennemgår det dramaturgiske register, som står til rådighed for folk der producerer TV.

Læs mere om bogen på forlagets web-adresse: <http://netbutik.dr.dk/>

Northern Lights. Film and Media Studies Yearbook (2003)

Stig Hjarvard (ed.), Special issue: Media in a globalized society. temanummer, 291 p., ISBN 87-7289-861-5, ISSN 1601-829X. (Københavns Universitet, Institut for Film- og Medievidenskab).

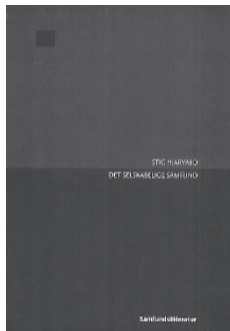
This year's volume of the yearbook originates from the research programme Global Media Cultures. It is concerned with the ways in which media take part in processes of globalization, including how they challenge existing cultures and create new and alternative symbolic and cultural environments. The volume addresses these questions through theoretical discussions and reexamination of existing international research and through a series of individual empirical studies covering global media phenomena like the Olympics, the talk show, international beauty contests, satellite television, and media discourses on national culture.

Contains the following articles: Stig Hjarvard: *A mediated world: the globalization of society and the role of media*, Daniel Biltereyst: *Globalisation, Americanisation and politicisation of media research: learning from a long tradition of research on the cross-cultural influences of US media*, Henrik Søndergaard: *Globalization and national identity in Danish television: the return of the nation*, Hanne Bruun: *Global genre and the complexity of proximity*, Kirsten Frandsen: *Globalisation and localisation: TV coverage of the Olympic Games in Sydney 2000*, Kevin Robins: *Beyond imagined community?: transnational media and Turkish migrants in Europe*, Norbert Wildermuth: *Miss World going “Deshi”: addressing an Indian television audience with a global media product*, Klaus Bruhn Jensen: *Communicating models: the relevance of models for research on the worlds of the Internet*.

For further information, see: <http://www.mtp.dk/periodicals/northernlights/>

Det selskabelige samfund. Essays om medier mellem mennesker

Stig Hjarvard, Frederiksberg, Samfundslitteratur, 2003, 153 p., ISBN 87-593-1100-2.

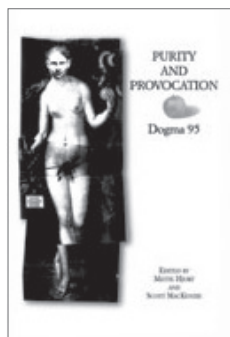

Viser hvordan de nære relationer mellem børn, voksne, venner, kærester og kolleger påvirkes af de nye medier, og giver en øjenåbnende analyse af menneskers ændrede forhold til så forskellige fænomener som sprog, sex, religion, kongehus, politik, identitet og sladder. Bogen illustrerer med brug af utallige eksempler, hvordan vi ændrer adfærd og normer, når medier kommer mellem mennesker.

Læs mere om bogen på forlagets web-adresse: <http://www.samfundslitteratur.dk/>

Purity and Provocation. Dogma 95

Mette Hjort & Scott MacKenzie (eds.), London, British Film Institute, 2003, 237 p., ISBN 0-85170-951-6. (British Film Institute).

The book brings together leading scholars from a number of disciplines – film studies, literature, philosophy, – in order to focus on some of the key historical and conceptual issues associated with the Dogma 95 manifesto's original formulation. In addition to identifying many of the epistemological and aesthetic puzzles to which Dogma 95 gives rise, the book looks at the relationships posited between the avant-garde and popular cinema, the role of “minor cinemas” in a world dominated by Hollywood, and the history and future of art-cinema as a means of cultural exchange between national cinemas. Contributions focus on the Danish dogma films from “Festen” to “The King is Alive” to the most significant foreign works (“The Lovers”, “Fuckland”, “Julian Donkey-Boy”), while reference is

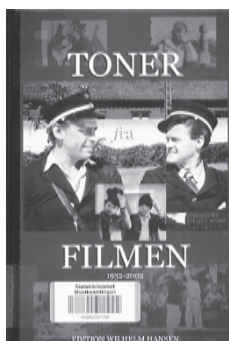
made to a number of the less successful films. The aim throughout is to contribute to an in-depth, and properly international discussion of the implications of Lars von Trier's and Søren Vinterberg's initiative on contemporary cinema and arts.

Contains the following articles: Mette Hjort and Scott MacKenzie: *Introduction*, Mette Hjort: *Dogma 95: a small nation's response to globalisation*, Scott MacKenzie: *Manifest destinies: Dogma 95 and the future of the film manifesto*, Peter Schepelern: “*Kill your darlings*”: *Lars von Trier and the origin of Dogma 95*, Ib Bondebjerg: *Dogma 95 and the new Danish cinema*, Berys Gaut: *Naked film: Dogma and its limits*, Paisley Livingston: *Artistic self-reflexivity in “The King is Alive” and “Strass”*, Murray Smith: *Lars von Trier: sentimental surrealist*, Ginette Vincendeau: *Dogma in Paris: Jean-Marc Barr's “Lovers”*, Mette Hjort: *The globalisation of Dogma: the dynamics of metaculture and counter-publicity*, Martin Roberts: *Decoding “D-Day”: multi-channel television at the millennium*, Sally Banes and Noël Carroll: *Dogma dance*, Claus Christensen: *Documentary gets the Dogma treatment*, Mads Egmont Christensen: *Dogma and marketing: the state of film marketing in Europe and the achievements of the first Dogma films*.

For further information, see: <http://www.bfi.org.uk/home.htm/>

Toner fra filmen 1932-2002

Ulla Hjorth Nielsen, København, Wilhelm Hansen, 2003, 213 p., ISBN 87-598-1094-7.

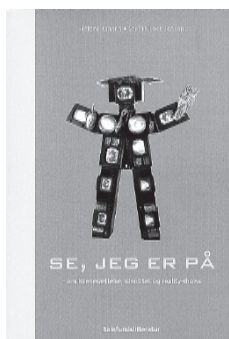

Præsenterer et udvalg af danske filmsange fra perioden 1932-2002. De indsamlede filmsange fortæller dansk musik- og kulturhistorie. De giver et tværsnit af deres samtid og fungerer som en nøgle til den danske selvforståelse og samfundsudvikling i det 20. århundrede. De fleste af filmsangene stammer fra spillefilm, men et par bemærkelsesværdige sange fra kort- og dokumentarfilm har også sneget sig ind. Sangene optræder kronologisk for at afspejle den musikalske genreudvikling gennem tiden.

Læs mere om bogen på forlagets web-adresse: <http://www.ewh.dk/>

Se, jeg er på. Om iscenesættelse, identitet og reality-shows

Helene Jansen & Stefan Lock Jensen, Frederiksberg, Samfundslitteratur, 2003, 161 p., ISBN 87-593-0858-3.

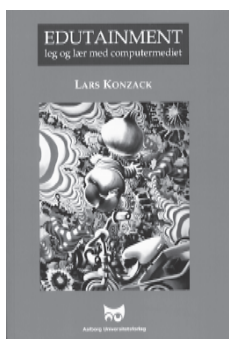

Bogen sætter fokus på hvordan folk bruger bl.a. reality shows til at skabe og iscenesætte sig selv. Forfatterne tager udgangspunkt i TV's iscenesættelse af identitet for at beskrive, hvordan vi i dag på flere niveauer eksponerer os selv for andre, visuelt, kommunikativt, kropsligt og socialt.

Læs mere om bogen på forlagets web-adresse: <http://www.samfundslitteratur.dk/>

Edutainment. Leg og lær med computermediet

Lars Konzack, Aalborg, Aalborg Universitetsforlag, 2003, 303 p., ISBN 87-7307-694-5.

Med computermediet bliver drømmen om at lege sig til læring vakt til live igen. Men er det en realistik drøm? Hvad er computerspillenes læringsmæssige muligheder – og begrænsninger? Med afsæt i ludologi, lærings-teori og informatik søger bogen at finde frem til, hvornår uddannelse, underholdning og computermedie går op i en højere enhed. Bogen lægger vægt på, at forskellige computerspilsgenrer giver forskellige læringspotentialer. På den måde kan computerspil indgå som et led i en bevidst læringsstrategi.

Læs mere om bogen på forlagets web-adresse: <http://www.forlag.auc.dk/>

Reklamedrøm i det 21. århundrede

Asger Liebster, København, Informations Forlag, 2003, 160 p., ISBN 87-7514-088-8. (Dagbladet Information).

Bogen beskriver hvordan reklamens psykologi virker, hvordan reklamen indgår i markedsføringen og udviklingen af produkter, hvilke virkemidler der bruges, hvem reklamen henvender sig til, og hvordan reklamen analyseres. Giver desuden opskriften på et rollespil, hvor en klasse i en konkurrencesituation selv kan udarbejde reklameudkast.

Læs mere om bogen på forlagets web-adresse: <http://www.information.dk/>

Lars von Trier. Interviews

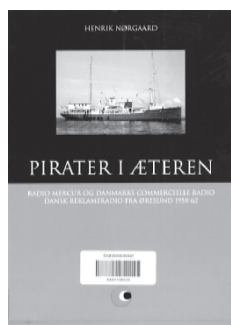
Jan Lumholdt (ed.), Jackson, University Press of Mississippi, 2003, 218 p., ISBN 1-57806-531-3, (Conversations with filmmakers series).

The conversations in this collection trace Lars von Trier's development from the structured, image-obsessed formalist of "The Element of Crime" (1984) and "Europe" (1991) to the control-shunning game master of the 1990s. Most of these interviews, two previously unpublished, are translated into English for the first time. They begin in 1968, when von Trier was the lead actor in a children's TV series, and end in 2001, as he is preparing the film "Dogville" (2003).

For further information, see: <http://www.upress.state.ms.us/>

Pirater i æteren. Radio Mercur og Danmarks Commercielle Radio. Dansk reklameradio fra Øresund 1958-62

Henrik Nørgaard, Odense, Danmarks Grafiske Museum/Dansk Pressemuseum, 2003, 268 p., ISBN 87-7838-809-0. (Danmarks Grafiske Museum/Dansk Pressemuseum).

Bogen er den første samlede fremstilling af Danmarks første reklameradio. Det er også historien om tiden, hvor populærmusik, rock and roll og "pigtråd" fik sit gennembrud, hvor transistorradioen blev en del af husholdningen, og hvor velfærden boomed med et væld af produkter, der skulle placeres i danske familiers bevidsthed. Bogen fortæller historien om piraterne og deres radio gennem samtidens presseomtale, interviews med piraterne samt kommentarer fra en række personer, der havde med Radio Mercur at gøre eller fulgte den på tæt hold.

Læs mere om bogen på forlagets web-adresse: <http://www.djh.dk/ajour/>

Spindoktor manipulation. En selvbiografisk debatbog af en af Danmarks førende kommunikationseksperter

Jørgen Pedersen, København, Børsen, 2003, 277 p., ISBN 87-7553-950-0.

Gennem analyser af konkrete situationer og eksempler diskuteres kommunikationsrådgiverne, nyhedsmedierne og spindoktorernes arbejdsmetoder på baggrund af forfatterens egne erfaringer som journalist og kommunikationsrådgiver.

Læs mere om bogen på forlagets web-adresse: <http://www.borsensforlag.dk/>

Stedet der ikke er. Aspekter af den virtuelle arkitekturs oprindelse eksemplificeret gennem science fictionfilm

Ole Pihl, Aalborg, Aalborg Universitetsforlag, 2003, 240 p., ISBN 87-7307-695-3.

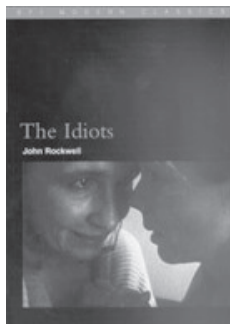
Bogen beskriver hvordan de forskellige medier blander sig: Arkitektur, kunst, litteratur, tegneserier, spil og musik blander sig, og nye hybridformer opstår. Det arkitektoniske rum har fået udvidet sit domæne med det digitale parallelle rum, og grænserne til det taktile rum bliver langsomt men sikkert overskredet af de nye medier. Arkitekter som Lebbeus Woods, Gregg Lynn, Asymptote og Marcos Novak har med deres multiforme interaktive "Bloops"-projekter skabt objekter, der punktvis realiserede Gibsons og andre science fiction-forfatters arkitektoniske vision om det kommende Cyberspace. Hvordan spejler det sig i den fysiske arkitektur i

dag? Bogen er et forsøg på at beskrive den virtuelle arkitekturs oprindelse gennem en undersøgelse af, hvordan science fiction-filmene har udviklet sig fra Fritz Langs "Metropolis" til Ridley Scotts "Blade Runner" og videre til "TRON", "Johnny Mnemonic", "Final Fantasy" og til brødrene Wachowskis "Matrix"-trilogi. Hvordan påvirker de forskellige film hinanden, hvad er deres baggrundskilder og hvordan hænger arkitekturen og de filmiske kulisser og filmenes budskab sammen? Hvorfor er science fiction-genren blevet mainstream? Er det fordi science fiction-genren er blevet et seriøst spejl for den nutid vi lever i?

Læs mere om bogen på forlagets web-adresse: <http://www.forlag.auc.dk/>

The Idiots

John Rockwell, London, British Film Institute, 2003, 87 p., ISBN 0-85170-955-9, (BFI modern classics). (British Film Institute).

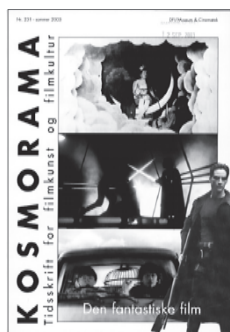

As well as being a Dogma film, “The Idiots” (1998) is quintessential von Trier and, in the author’s view, perhaps his most powerful work. It forms a trilogy – the “Good Woman” trilogy – with “Breaking the Waves” (1996) and “Dancer in the Dark” (2000). The author shows how “The Idiots” relates to the other two films in addition to von Trier’s celebrated early work in Danish television and his foray into directing Wagner’s Ring cycle at the Bayreuth Festival. According to the author the result is a rich and illuminating interpretation of the key work of one of the most fascinating and misunderstood film-makers of recent years.

For further information, see: <http://www.bfi.org.uk/home.htm/>

Tema: Den fantastiske film

Peter Schepelern, Jesper Andersen, Eva Jørholt & Dan Nissen (eds.), *Kosmorama* (2003) 231, temanummer 200 p., ISSN 0023-4222. (Det danske Filminstitut, Museum & Cinematek).

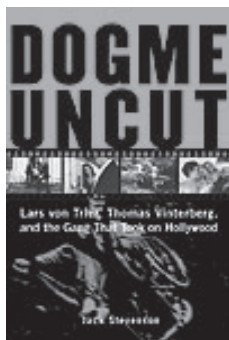
Et temanummer om den fantastiske film. Det drejer sig om science fiction, eventyr og ikke mindst såkaldt fantasy, der i de senere årtier er blevet stadig mere synlig generelt i populærkulturen.

Indeholder følgende artikler: Torben Kragh Grodal: *Udøde ånder og levende bytte: fantastiske film i evolutionær belysning*, Andreas Gregersen: *Todorovs fantastiske tøven: en håndfuld tvetydige filmfortællinger*, Brian Petersen: *Skumringszonen: den fantastiske tv-serie*, Jeppe G. Jensen: *Før og efter Tolkien: fantasy-genren i skiftende medier*, Steen Dalin: *Tekniske eventyr: animationsfilmen og det fantastiske*, Carsten Høgh: *Film og eventyr: de fantastiske fortællingers genrer og typer set i relation til film*, Carl Nørrested: *Filmens tryllekunstner: Méliès og den fantastiske film*, Casper Tybjerg:

Mod naturens orden: den gale videnskabsmand og filmen, Christopher Seidelin: *In A Galaxy Far, Far Away: eventyret om “Star Wars” og den gode forretning*, Kenneth T. de Lorenzi: *Ripleys børn: den monstrøse teknologi i “Alien”-filmene*, Jesper Andersen: *Drømmen om en anden barndom: fra “E.T.” til “A.I.”*, Christian Monggaard: *The Trouble with Harry: når mediemaskinen tromler derudaf*.

Dogme uncut. Lars von Trier, Thomas Vinterberg, and the Gang that Took on Hollywood

Jack Stevenson, Santa Monica, CA, Santa Monica Press, 2003, 310 p., ISBN 1-891661-35-3.

In 1995, Danish filmmaker Lars von Trier and three fellow Danish directors swore allegiance to a “vow of chastity” aimed at jolting filmmakers around the world who had become stuck in the mire of slick, emotionally manipulative, bombastic, and high-concept movie productions. They named their philosophy “Dogme 95”, and its tenets demanded a return to the basic core of filmmaking: the use of natural lighting and a hand-held camera, and the refusal to use special effects, a soundtrack of any kind (only natural sounds found on location were acceptable), and movie sets (all shooting was to take place on location). Dogme’s debt to previous film “waves” is explored, as is the impact Dogme itself has had on current trends in cinema and on today’s young filmmakers.

For further information, see: <http://www.santamonicapress.com/>

Nationale spejlinger. Tendenser i ny dansk film

Anders Toftgaard & Ian Halvdan Hawkesworth (eds.), København, Museum Tusculanums Forlag, 2003, 339 p., ISBN 87-7289-835-6.

En analyse af de senere års udvikling i dansk film og herigennem det samfund, som filmene afspejler. I bogens første del undersøges de mest markante udviklinger i filmproduktionen og filmenes formsprog: Hvad er det for en type historier der fortælles, hvor langt kom dogmebevægelsen, og hvilken indflydelse har globaliseringen på dansk film? Dernæst analyseres aspekter af dagens Danmark, som netop nu tackles i filmen, såsom kulturarven, humoren, sproget og immigrationen. Endelig aftegnes dansk films konturer i det internationale filmlandskab, set fra USA, Storbritannien, Frankrig og Japan.

Indeholder følgende artikler: Anders Toftgaard og Ian Halvdan Hawkesworth: *Forord*, Torben Kragh Grodal: *De bløde følelser: filmfortællinger og den nye danske film*, Peter Schepelern: *Filmen ifølge Dogme: spilleregler, forhindringer og befrielser*, Pil Gundelach Brandstrup og Eva Novrup Redvall: *Fra Babettes gæstebud til Blinkende lygter: internationaliseringen af dansk film*, Mette Hjort: *Tak for musikken, spillemand: heritage-film på dansk*, Mehmet Ümit Necef: *De fremmede og Det Onde: fra kitsch til hybriditetens glæder*, Lars Brink: *Jeg elsker Dem, frøken Petersen!/: sproget i dansk film*, Michael Eigtved: *Folkekomedien tur/retur: humor og komik i den danske filmkultur*, Trevor Elkington: *Fra kostume til Dogme: dansk film set fra USA*, Mark Le Fanu: *De to tårne: dansk film set fra Storbritannien*, Daniel Sauvaget: *Danske fristelser: dansk film set fra Frankrig*, Yasuhiro Nishimura: *Langt fra Danmark: dansk film set fra Japan*.

Læs mere om bogen på forlagets web-adresse: <http://www.mtp.dk/>

Annan ny litteratur

Becker Jensen, Leif: *Den sproglige dåseåbner: om at formidle faglig viden forståeligt*. Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag, 2003, 243 p., ISBN 87-7867-110-8.

SCIENTIFIC INFORMATION

• DISSEMINATION OF INFORMATION
• COMMUNICATION THEORY • AUDIENCES

Jacobsen, Kirsten: *Dagbog fra Dogville: om Lars von Trier, Nicole Kidman, Lauren Bacall, Paul Bettany, Stellan Skarsgård, Ben Gazzara, James Caan og alle de andre...* (København), Gyldendal, 2003, 573 p., ISBN 87-02-01089-5.

FILMS • FILM DIRECTORS • FILM ACTORS
• FILM PRODUCTION

Linaa Jensen, Jakob: *Den virtuelle politiske offentlighed: et dansk casestudie*. Århus, Center for Internetforskning, 2003, 46 p., ISBN 87-91163-07-2, (Skrifter fra Center for Internetforskning; 7), ISSN 1601-5371. (Århus Universitet, Institut for Informations- og Medievidenskab, Center for Internetforskning/CFI).

PUBLIC SPHERE • POLITICS • DEMOCRACY
• INTERNET

Pedersen, Karsten: *Offentlig kommunikation i teori og praksis*. København, Handelshøjskolens Forlag, 2003, 123 p., ISBN 87-629-0233-4.

COMMUNICATION • PUBLIC INFORMATION
• PUBLIC ADMINISTRATION
• COMMUNICATION THEORY

Ørberg, Esben (ed.); Sparre, Kirsten (ed.): *Fællesskabet i mediebilledet: journalisters historier om EU: hvidbog fra Dansk Journalistforbund*. København, Dansk Journalistforbund, 2003, 47 p., ISBN 87-91057-03-5. (Dansk Journalistforbund).

En samling artikler der i anledning af det danske formandskab for EU har undersøgt mediernes dækning af EU. I den første sektion af hvidbogen ser en

række journalister på, hvordan udvalgte medier har dækket formandskabet. Den anden sektion af hvidbogen sætter fokus på nogle af de mangler, der er i danske journalisters dækning af EU. I den sidste sektion af hvidbogen fortæller nogle af aktørerne på EU-området om deres arbejde med at få pressen til at formidle informationer og oplysninger under formandskabet.

MEDIA • NEWS COVERAGE • JOURNALISM
• JOURNALISTS

Artiklar

Pedersen, Vibeke: Det skæve talkshow og det skæve køn: camp, drag og kvindelighed. *Kvinder, køn & forskning 12(2003)1*, ISSN 0907-6182, pp. 46-57. Note: English summary, p. 57.

TELEVISION PROGRAMMES • SEX ROLES
• TALK SHOW PROGRAMMES • TELEVISION GENRES

Steeg Larsen, Bent; Tufte, Thomas: Rituals in the modern world: applying the concept of ritual in media ethnography. In: Murphy, Patrick D.; Kraidy, Marwan M. (eds.): *Global media studies: ethnographic perspectives*, London, Routledge, 2003, 313 p., ISBN 0-415-31440-2, pp. 91-106.

MEDIA • SOCIAL LIFE • MEDIA USE
• ETHNOGRAPHY

Tufte, Thomas: Edutainment in HIV/AIDS prevention: building on the Soul City experience in South Africa. In: Servaes, Jan (ed.): *Approaches to development: studies on communication for development*, Paris, UNESCO, 2003, ISBN 92-990008-1-6. (UNESCO, Communication and Information Sector), 26 p.

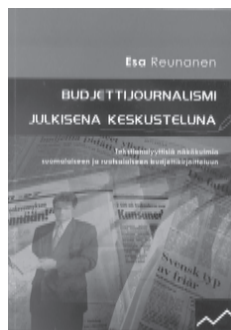
HEALTH INFORMATION • EDUCATION
• ENTERTAINMENT • SOCIAL CHANGE

Finland

Dokumentalist: Eija Poteri

Budjettijournalismi julkisena keskusteluna Tekstianalyttisiä näkökulmia suomalaiseen ja ruotsalaiseen budjettikirjoitteluun [Budget journalism as public discussion: text analytical viewpoints to the coverage of National Budgets in Finnish and Swedish newspapers]

Esa Reunanen, Tampere, Tampere University Press, 2003, 598 p., ISBN 951-44-5769-2, (Mediatutkimuksia), (Acta Electronica Universitatis Tamperensis; 300), ISSN 1456-954X. (University of Tampere, Department of Journalism and Mass Communication). Note: Doctoral dissertation. English summary. Available also on the Internet: <http://acta.uta.fi>.

This study explores the coverage of the National Budget of Finland in the newspapers *Helsingin Sanomat* and *Ilta-Sanomat*, and the National Budget of Sweden in the newspapers *Dagens Nyheter* and *Aftonbladet* in autumn 1996 from the point of view of public discussion. The theoretical and normative framework of the study rests mainly on Jürgen Habermas' theories of public sphere and communicative action. It is stated in the study that public discussion should thematize problems and needs experienced in the life world to be processed in the political system. Journalism should give access to all relevant points of view, give them fair treatment and make the real disagreements explicit. Public discussion in newspapers is analyzed primarily from the point of view of its conversational characters. The study focuses especially on the role of the newspapers in organizing discussion. Several quantitative methods are developed and used. The results of the analyses are condensed with the statistical Latent Class Analysis (LCA). In addition to quantitative analyses, public discussion is also explored qualitatively. In so-called topic chain analyses public discussion is explored diachronically and its dialogicality is evaluated.

Informaatioyhteiskunnan teorit ja sähköisen viestinnän todellisuus. Eurooppalainen näkökulma [Theories of the information society and the reality of the electronic communications. A European perspective]

Martti Soramäki, Tampere, Tampereen yliopisto, 2003, 336 p., ISBN 951-44-5844-3, (Acta Electronica Universitatis Tamperensis; 309), ISSN 1456-954X. (University of Tampere, Department of Journalism and Mass Communications). Note: Doctoral dissertation. Available only on: <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5844-3.pdf>. English summary, pp. 291-294.

In the first place, this study analyses and compares different theories of information society (Daniel Bell, Manuel Castells, Frank Webster, Adair Turner, Peter F. Drucker and Nico Stehr), and examines the views of these authors on networks and networking, on the development of services and on globalization. Secondly, the study examines the structures and convergence of electronic communications in the USA and in the European Union, and the development of the content, that is the programmes and services, of electronic media and telecommunications operations against the background of collapse of the Internet and the telecommunications boom market. Finally, the study considers the relationship and inconsistencies between theoretical views and reality. Electronic mass media and telecommunication operations remain regulated fields despite the re-

laxation of regulations in recent years. The study assesses the significance of various policies on networking, on the development of content and on globalisation. The success or failure of the EU policy on information society is also evaluated.

Mainonnan lukutaito. Mainonnan viestinnällistä luonnetta ymmärtämässä **[Literacy of advertising. How to understand the communicational aspects of advertising?]**

Nando Malmelin, Helsinki, Gaudeamus, 2003, 222 p., ISBN 951-662-902-4. (University of Helsinki, Department of Communication). Note: Doctoral dissertation.

The author explores the concepts of advertising, communication, and reception, and considers what kind of these concepts should be. The basic research questions are following: What is advertising? What consist the concepts of advertising of? What kind of communication is advertising? What are the roles of advertising users? What is advertising literacy? The aim of the research is to develop advertising literacy. The concepts of advertising are analysed through advertising research literature and advertising text books. The research approach is understanding: the author looks at advertising as a part of social practices.

“Någon slags bok som man lär sig genom”. Tankar om dagstidningar och lärande

Sol-Britt Arnolds-Granlund & Camilla Klockars, Vasa, Pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi, 2003, 78 p. + app. 4 p., ISBN 952-12-1196-2, (Pedagogiska fakulteten, Publikation, 2003;4), ISSN 1458-7785. Note: English summary.

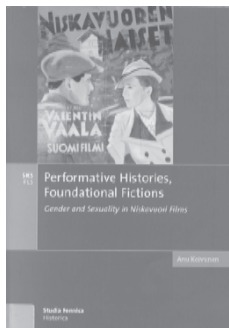

Rapporten är den första inom ämnet mediepedagogik vid Pedagogiska fakulteten i Vasa. Den är en studie av dagstidningar och lärande betraktade ur ett elevperspektiv. Man har gjort en djupdykning i finlandssvenska och åländska klassrum och träffat elever i samtliga stadier, i den grundläggande utbildningen, i den gymnasiala utbildningen och i den grundläggande yrkesutbildningen. Studiens syfte är att undersöka den pedagogiska betydelsen av det nationella projektet Tidningen till klassen. Den information som ligger till grund för studier har insamlats i två omgångar, del 1 med hjälp av enkäter och del 2 med hjälp av teckningar, intervjuer och essäer. Sammanlagt 1694 elever deltog i undersökningen. I studiens första del undersöks huruvida det sker någon förändring av pedagogisk betydelse under de fem månader som projektet varar. I den andra delen ligger fokus vid elevernas tankar om sitt lärande med hjälp av tidningen i undervisningen.

Läs mer om mediepedagogiken i Vasa på internet: <http://www.vasa.abo.fi/pf/li/ped/mediepeda/sidor/index.htm>

Performative Histories, Foundational Fictions. Gender and Sexuality in Niskavuori Films

Anu Koivunen, Helsinki, Finnish Literature Society, 2003, 425 p., ISBN 951-746-544-0, (Studia Fennica Historica; 7), ISSN 1458-526X. Note: Doctoral dissertation.

Films are essential to national imagination. In her doctoral dissertation Anu Koivunen analyzes the historicity as well as the intertextuality and intermediality of film reception as she focuses on a cycle of Finnish family melodrama and its key role in thinking about gender, sexuality, nation and history. Close-reading posters, advertisements, publicitystills, trailers, review journalism, and critical commentary, she demonstrates how The women of Niskavuori (1938 and 1958), Loviisa (1946), Heta Niskavuori (1952), Aarne Niskavuori (1954), Niskavuori fights (1957), and Niskavuori (1984), have served as sites for imagining “our agrarian past”, our Heimat and heritage as well as “the strong Finnish woman” or “the weak man in crisis”. Based on extensive empirical research, Koivunen argues that the

Niskavuori films have inspired readings in terms of history and memory, feminist nationalism and the men’s movement, left-wing allegories and right-wing morality as well as realism and melodrama. Thought processes of citation, repetition, and re-cycling, the films have acquired not only a heterogenous and contradictory interpretive legacy, but also significant affective force.

Public Relations in a Transition Society 1989-2002. Using a Stakeholder Approach in Organisational Communications and Relations Analyses

Kaja Tampere, Jyväskylä, University of Jyväskylä, 2003, 137 p., ISBN 951-39-1504-2, (Jyväskylä Studies in Humanities; 8), ISSN 1459-4323. Note: Doctoral dissertation.

The present study analyses public relations processes, using a stakeholder approach, in Estonia’s transition society and the emergence of the “western” public relations concept in this process. This study addresses the questions of how organisations managed their relations and communicated with different stakeholders in a communist and post-communist (transition) society, how they changed their stakeholder systems, how public relations emerged in a new social context, in a transition society which changed very rapidly and at a fundamental level, and how organisations built up their public relations functions in this situation.

Puheviestintätaitojen arviointi. Näkökulmia lukiolaisten esiintymis- ja ryhmätaitoihin [Assessing speech communication skills. Perspectives on presentation and group communication skills among upper secondary school students.]

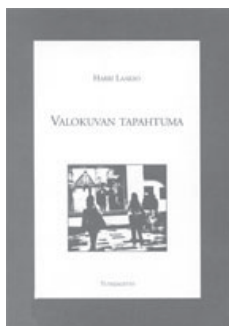
Tarja Valkonen, Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, 2003, 310 p., ISBN 951-39-1546-8, (Jyväskylä studies in humanities; 7), ISSN 1459-4331. (University of Jyväskylä, Department of Communication). Note: Doctoral dissertation. English summary. The whole dissertation is available also on the Internet: <http://selene.lib.jyu.fi:8080/vaitos/studies/studhum/9513915468.pdf>.

The present study focuses on the assessment of speech communication skills describing pedagogical assessment, the reliability and validity of performance assessment, and the various features of self-evaluation. The data was collected by interviewing teachers, by conducting performance-based tests in upper secondary schools, and by analyzing students’ written essays on

competent speech communication. Skills were assessed separately by the students themselves, by teachers, and by two groups of trained raters. According to the interview data, pedagogical assessment emphasized presentation skills, whereas group communication seemed to be rather an instructional method for education in literature on compulsory courses. The teachers highly appreciated positive and motivating assessment, but the students seldom get an opportunity to apply the information and guidance they got in order to perform in a more competent manner.

***Valokuvan tapahtuma* [The event of photograph]**

Harri Laakso, Helsinki, Tutkijaliitto, 2003, 429 p., ISBN 952-5169-31-6, (Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja, A; 44), ISSN 0782-1832. (University of Art and Design). Note: Doctoral dissertation.

The author's starting point is an encounter with a photograph and a desire to share this encounter, even when the experience is far from analytical measures and concepts. The doctoral thesis explores a number of Finnish and foreign photographs and tries to open new connections between photograph research, philosophy and literary theories. The author's most important inspiration comes from French philosopher Maurice Blanchot who has studied literature, art and picture.

Annan ny litteratur

Ahonen, Kimmo (ed.); Rosenqvist, Janne (ed.); Rosenqvist, Juha (ed.); e.a.: *Taju kankaalle: uutta suomalaista elokuvaa paikantamassa.* [= The newest Finnish films, 1997-2003.] Turku, Kirja-Aurora, 2003, 271 p., ISBN 951-29-2462-5.

The article authors are following: Hannu Salmi, Veijo Hietala, Manu Haapalainen, Janne Rosenqvist, Jarkko Silén, Onnimanni Liukkonen, Outi Nieminen, Henry Bacon, Pasi V. Liaho, Rita Aihonen, Sarka Hantula, Kimmo Ahonen, Pauli Jokinen, Markku Soikkeli, Tommi Römpötti, Juha Rosenqvist, Jaakko Yli-Juonikas, Ilona Hongisto, and Riina Mikkonen.

FILMS • FILM PRODUCTION • FILM DIRECTORS
• FILM STUDIES

Ahva, Laura: *Kohti keskustelemaa journalismia: kansalaisjournalismin kokeilua, kritiikkiä ja arviointia.* [= Toward discussing journalism: a public journalism experiment in Lohja – criticism and evaluation.] Tampere, Tampereen yliopisto, 2003, 128 p., ISBN 951-44-5785-4, (Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos, Julkaisuja, A; 100), ISSN 0358-4585. (University of Tampere, Department of Journalism and Mass Communication). Note: Master thesis.

JOURNALISM • NEWSPAPERS • CITIZENS
• PARTICIPATION

Aslama, Minna; Wallenius, Jaana: *Suomalainen tv-tarjonta 2002.* [= Finnish television programming 2002.] Helsinki, Liikenne- ja viestintäministeriö, 2003, 140 p., ISBN 951-723-853-3, (Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja; 2003, 40), ISSN 1457-7488. Note: English summary. Svensk sammanfattning. Available also on the Internet: www.mintc.fi.

TELEVISION PROGRAMMES • PUBLIC SERVICE
• COMMERCIAL TELEVISION • DIGITAL MEDIA

Hakulinen, Sampsa; Inkinen, Tommi; Lehtimäki, Hanna: *Lapset ja nuoret tietoyhteiskuntastrategioissa.* [= Children and young people in information society strategies.] Helsinki, Liikenne- ja viestintäministeriö, 2003, 54 p., ISBN 951-723-837-1, (Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja; 2003, 24), ISSN 1457-7488. Note: English summary. Svensk sammanfattning. Available also on: www.mintc.fi

INFORMATION SOCIETY • CHILDREN • YOUTH
• PARTICIPATION

Heiskanen, Jukka (ed.); Mäntylä, Jorma (ed.): *MarxIT: informaatiokapitalismin kriittistä tarkastelua.* [= Critical examinations into information capitalism.] Helsinki, Karl Marx-seura, 2003, 155 p., ISBN

952-99110-0-9. (The Finnish Karl Marx Society). Note: English summary.

INFORMATION SOCIETY • CAPITALISM
• MEDIA INDUSTRY • INFORMATION TECHNOLOGY

Huovila, Tapani: Tiedolla korkoa: suomalaista talousjournalismia 1900-luvulla. [= Finnish economy journalism in the 20th century.] Helsinki, Inforviestintä, 2003, 228 p., ISBN 951-5123-49-9.

ECONOMIC INFORMATION • JOURNALISM
• NEWSPAPERS • TELEVISION

Kauppinen, Anneli (ed.); Aranto, Anne (ed.); Rämö, Satu (ed.): Myyttiset markkinat. [= Mythical markets: language used in economy journalism and business information.] Helsinki, Helsingin kauppa-
korkeakoulu, 2003, 143 p. + app. 10 p., ISBN 951-791-771-6, (Helsingin kauppa-
korkeakoulun julkaisuja, B; 48), ISSN 0356-889X. (Helsinki School of Economics and Business Administration).

Article authors are: Auli Packalén, Heli Skyttä, Kari Sotamaa, Heidi Sillanpää, Mika Kukkonen and Mikko Mäkinen. Articles are based on the authors' master theses in Finnish language and communication.

NEWS • RHETORIC • LANGUAGE
• ECONOMIC INFORMATION

Kotilainen, Sirkku; Ruoho, Iris: Viestinnän alan valintakoe ja koulutuksen vaikuttavuus. [= New experiments with the entrance examination of communication studies and its role for students.] Tampere, Tampereen yliopisto, 2003, 62 p. + app. 4 p., ISBN 951-44-5733-1, (Tampereen yliopiston opintotoimisto, Tutkimuksia ja selvityksiä; 44), ISSN 0355-5240. Note: Available also: www.uta.fi/opiskelu/selvitykset/viestinnan_alan_valintaselvitys.pdf.

HIGHER EDUCATION • COMMUNICATION
• UNIVERSITIES • MASS MEDIA

Kunelius, Risto: Viestinnän vallassa: johdatusta joukkoviestinnän kysymyksiin. [= The meaning of communication: an introduction to questions in mass communication.] 5. rev.ed. Helsinki, WSOY, 2003, 271 p., ISBN 951-0-27783-5. Note: Published first time in 1998.

MASS MEDIA • JOURNALISM
• COMMUNICATION THEORY • MEDIA USE

Kuutti, Heikki: Tutkivan journalismin lisääminen: toimituskäytäntö ja journalistikoulutus. [= Increasing investigative journalism: journalism practices and journalism education.] Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, Mediainstituutti, 2003, 144 p., ISBN 951-39-1566-2.

INVESTIGATIVE JOURNALISM • JOURNALISTS
• INFORMATION SOURCES • EDUCATION

Nukari, Matti; Ruohomaa, Erja: Mediajohtamisen OGB: käsitteistä ja rakenteista, trendeistä ja yleisöistä. [= Media management on television and in radio: programmes, genres and brands: concepts and structures, trends and audiences.] Helsinki, Yleisradio, 2003, 138 p., ISBN 951-43-0849-2, (YLE, Yleisötutkimus, tutkimuksia; 2003, 7). (Finnish Broadcasting Company).

TELEVISION • RADIO • MANAGEMENT
• TELEVISION GENRES

Pönni, Veijo; Tuomola, Arto: Anna mulle tähtitai-
vas: selvitys suomalaisen musiikkitoimialan talou-
desta ja tulevaisuudesta. [= The economy and future
of music business in Finland.] Helsinki, Teosto,
2003, 223 p., ISBN 952-91-5729-0. (Turku School
of Economics and Business Administration).

ECONOMICS • MUSIC INDUSTRY • MARKETING
• ENTERPRISES

Salokangas, Raimo: "Ankarat käskyt kohtalon":
Vaasa Oy, Vaasa-lehti ja Pohjalainen kohtaavat
lehtimarkkinoiden muutoksen. [= The newspaper
Pohjalainen (former: Vaasa) and the newspaper com-
pany Vaasa meet the changes of media markets.]
Vaasa, Vaasa, 2003, 444 p., ISBN 951-96526-1-2.

NEWSPAPERS • HISTORY • IDENTITY
• COMPETITION

Snell, Susanna; Lahelma, Anna; Toppinen, Pilvi:
Parempia ohjelmia: tv-ohjelmatestien satoa 2001-
2003. [= Better television programmes: results from
group discussions on television.] Helsinki, Yleis-
radio, 2003, 157 p., ISBN 951-43-0847-6, (YLE,
Yleisötutkimus, tutkimuksia; 2003, 6). (Finnish
Broadcasting Company).

TELEVISION PROGRAMMES • AUDIENCES
• MEDIA USE • TELEVISION GENRES

Televisiotoiminta Suomessa 2010: esiselvitys. [= Television operations in Finland 2010: preliminary report.] Helsinki, Liikenne- ja viestintäministeriö, 2003, 68 p., ISBN 951-723-843-6, (Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja; 2003, 30), ISSN 1457-7488. Note: English summary. Svensk sammanfattning. Available also on: www.mintc.fi

DIGITAL MEDIA • TELEVISION • DIGITALIZATION

Artiklar

Haavisto, Camilla: Konstruktionen av "vi" och "de" i den finländska massmediediskursen. [= Construction of "us" and "they" in Finnish mass media discourse.] In: Forsander, Annika; Similä, Matti (eds.): Cultural diversity and integration in the Nordic welfare states: proceedings of the 12th Nordic Migration Conference, Helsingfors, Helsingfors universitet, 2003, ISBN 952-10-0361-8, (SSKH meddelanden; 65), ISSN 1235-3892, pp. 219-239.

JOURNALISM • RACISM • ETHNIC MINORITIES
• REFUGEES

Elfving, Sari: Peyton Placen lähikuvien vaara ja viettelys: suomalainen lehdistö television katsojuutta määrittelemässä. [= The danger and seduction of close-ups in Peyton Place: constructions of television audience in the Finnish press.] *Lähikuva* (2003)3, ISSN 0782-3053, pp. 19-36. Note: English summary.

TELEVISIO • JOURNALISM • CRITICISM
• AUDIENCES

Hujanen, Jaana; Pietikäinen, Sari: Murros! Missä?: liikkeitä nuorten uusmedian seuraamisen käytänteissä. [= Changes in the everyday usage of journalism.] *Tiedotustutkimus* 26(2003)4-5, ISSN 0357-8070, pp. 51-61. Note: English summary.

JOURNALISM • INTERNET • MEDIA USE • YOUTH

Juppi, Pirita: Eläinoikeusliike määrittelykampailun ja marginalisoinnin kohteena. [= The struggle over construction and marginalization of the animal rights movement in newspapers in Finland.] In: Juppi, Pirita; Peltokoski, Jukka; Pyykkönen, Miikka (eds.): *Liike-elämää: vastakulttuurinen radikalismi vuosituhannen vaihteessa*, Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, 2003, 283 p., ISBN 952-5092-85-2, (SoPhi; 70), ISSN 1238-8025, pp. 141-180.

NEWSPAPERS • DISCOURSE • ENVIRONMENT •
NONGOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

Kantola, Katariina: Sopuisia ja äänekkäitä keskusteluja: rocklehti Rumban naiskuvat. [= Loud and harmonious conversations: images of women in the rock magazine Rumba.] *Tiedotustutkimus* 26(2003)4-5, ISSN 0357-8070, pp. 62-85. Note: English summary.

JOURNALISM • ROCK MUSIC • WOMEN • IMAGE

Kivikuru, Ullamaija: Etelän kuva pohjoisen tiedotusvälineissä. [= The picture of South in the media of North.] In: Rydman, Jan (eds.): *Tiede ja muutos: aaveet ja haaveet*, Helsinki, Tieteellisten seuran valtuuskunta, 2003, 341 p., ISBN 951-96492-9-8, pp. 176-187.

IMAGE • DEVELOPING COUNTRIES • MASS MEDIA
• NEWS CRITERIA

Kyrölä, Katariina: Suvaitsevaisuuden symbolista silikonivillikoksi: Lola Odusoga, muukalaisuus ja sukupuoli. [= From a symbol of tolerance to a silicone-enhanced wild woman: Lola Odusoga as a gendered stranger figure.] *Lähikuva* (2003)3, ISSN 0782-3053, pp. 48-63. Note: English summary.

PUBLICITY • GENDER • SEXUALITY • WOMEN

Laine, Tarja: Kaurismäen Suomi: yhteisöllinen samastuminen ja historiallinen subjekti elokuvassa

Kauas pilvet karkaavat. [= Kaurismäki's Finland: communal identification and the historical subject in the film *Kauas pilvet karkaavat* (Drifting clouds).] *Lähikuva* (2003)3, ISSN 0782-3053, pp. 37-48. Note: English summary.

FILMS • EMOTIONS • IDENTITY • PSYCHOANALYSIS

Nordenstreng, Kaarle: Something to be done: transnational media monitoring. In: Hafez, Kai (eds.): *Media ethics in the dialogue of cultures: journalistic self-regulation in Europe, the Arab world, and muslim Asia*, Hamburg, Deutsches Orient-Institut, 2003, 266 p., ISBN 3-89173-084-5, (Media and Political Communication – Middle East and Islam, Vol.; 7), ISSN 1616-234X, pp. 215-227.

MEDIA • REGULATIONS • CONTENT
• MEDIA POLICY

Nylund, Mats: Quoting in front-page journalism: illustrating, evaluating and confirming the news. *Media, Culture & Society* 25(2003) 6, ISSN 0163-4437, pp. 844-851. Note: A commentary.

JOURNALISM • INFORMATION SOURCES
• NEWSPAPERS • NEWS

Oksman, Virpi; Rautiainen, Pirjo: "That's modern life for you": mobile communication in the everyday life of children and teenagers in Finland. *Acta ethnographica Hungarica* 48(2003)1-2, ISSN 1216-9803, pp. 149-159.

MOBILE TELEPHONES • CHILDREN • YOUTH •
MEDIA USE

Peltola, Jari: Kaksi näkökulmaa 2000-luvun teledemokratiaan. [= Two perspectives on teledemocracy in the 21st century.] *Kulttuuritutkimus* 20(2003)4, ISSN 0781-5751, pp. 35-46. Note: English summary.

DEMOCRACY • INFORMATION TECHNOLOGY
• INTERNET • NARRATOLOGY

Pietilä, Kauko: Mediumteoria yhteiskuntatieteen yhteiskuntatieteellisenä metodologiana. [= Medium theory, or social science methodology for social sciences.] *Tiedotustutkimus* 26(2003) 4-5, ISSN 0357-8070, pp. 6-17. Note: English summary.

SOCIETY • SOCIAL THEORY • SOCIOLOGY • MASS
COMMUNICATION

Rautiainen, Tarja: Laulettu historia: suomalaisuus ja affektit populaarimusiikissa. [= Singing as a medium of history: Finnishness and affects in Finnish popular music.] *Lähikuva* (2003)3, ISSN 0782-3053, pp. 8-18. Note: English summary.

POPULAR MUSIC • MUSIC GENRES • VOICE
• NATIONAL IDENTITY

Sintonen, Sara: Mediakasvatus moraalikasvatuksena: paluu vanhaan? [= Media education as moral

education: back to the past?] Tiedotustutkimus 26(2003)4-5, ISSN 0357-8070, pp. 31-42. Note: English summary.

MEDIA EDUCATION • ETHICS • MEDIA CULTURE
• MEDIA LITERACY

Sipiläinen, Jouni: Ingermanlänningsdebatten i dagspressen vintern 2002. [= Discussions over Ingrian immigrants in newspapers in winter 2002.] In: Forsander, Annika; Similä, Matti (eds.): Cultural diversity and integration in the Nordic welfare states: proceedings of the 12th Nordic Migration Conference, Helsingfors, Helsingfors universitet,

2003, ISBN 952-10-0361-8, (SSKH meddelanden; 65), ISSN 1235-3892, pp. 241-251.

ETHNIC MINORITIES • NEWSPAPERS • JOURNALISM

Suoninen, Marja: Rockriehasta viihdefestariksi: päivälehtien Ruisrock-kirjoitusten yleisökuvat moraalisäätelyn näkökulmasta. [= From a rock riot to a pop party: newspaper portrayals of audiences at the annual Ruisrock music festival, from the perspective of moral regulations.] Nuorisotutkimus 21(2003)1, ISSN 0780-0886, pp. 37-58. Note: English summary.

YOUTH • IMAGE • NEWSPAPERS • RHETORIC

Norge

Dokumentalist: Pernille Riise Lothe

Medier og kommunikasjon – en innføring

Tor Bang, Oslo, Abstrakt forlag, 2003, 226 p., ISBN 82-7935-085-3.

Boken er en innføring i medie- og kommunikasjonsfag, spesielt beregnet på økonomisk-administrative utdanninger. Den er imidlertid også egnet for andre som ønsker bedrifts- og samfunnsøkonomiske perspektiv på medievitenskapen. Forfatteren går gjennom de ulike medietyper, fra presse, via radio og fjernsyn, til digitale medier. Konsekvenser av økonomisk konsentrasjon og tiltakende sentralisering blir drøftet, i likhet med spørsmål rundt journalistikk, kunnskapskløfter og demokrati. Forfatteren tar også for seg aktuelle tema som konvergens, interaktivitet og mediepåvirkning.

Note: For mer informasjon, se <http://www.abstrakt.no/>

Informasjon og samfunnskontakt – en innføring

Tor Bang & Anne Rød, Oslo, Abstrakt forlag, 2003, 306 p., ISBN 82-7935-084-5.

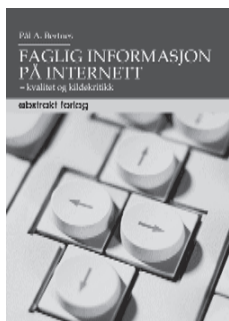

Boken er primært en innføring i faget informasjon og samfunnskontakt, men kan også være nyttig for andre som jobber med informasjon, PR og samfunnskontakt. Forfatterne kombinerer teori og praksis for å ruste leserne for oppgaver innen internt informasjonsarbeid, kommunikasjon med investorsektoren, mediene, fagforeninger, myndigheter m.m. Fagets historiske utvikling og tema som etikk, samfunns- og forvaltningskunnskap og markedsføring er sentrale. Forfatterne presenterer ulike kommunikasjonsmodeller og viser hvordan disse kan brukes i praktisk planlegging. De gir dessuten konkrete tips for hvordan man kan gå frem for å lage en kommunikasjonsstrategi- og plan.

Note: For mer informasjon, se <http://www.abstrakt.no/>

Faglig informasjon på Internett – kvalitet og kildekritikk

Pål A. Bertnes, Oslo, Abstrakt forlag, 2003, 159 p., ISBN 82-7935-089-6.

Hvordan kan Internett brukes på best mulig måte i faglig sammenheng? Hvordan unngå uønsket stoff, som søppel, reklame og propaganda? Forfatteren ønsker å gi leseren et bevisst forhold til sin kunnskap om Internett og faglig innhold, og dermed mulighet for å øke sin informasjonskompetanse. Boken viser hva som finnes på nettet, hvordan man effektivt kan søke etter informasjon og hvordan informasjonen bør vurderes. Den viser også til gode hjelpemidler det er viktig å ha kjennskap til i forbindelse med digitale informasjonssøk.

Note: For mer informasjon, se <http://www.abstrakt.no/>

Mellom mediene. Helge Rønning 60 år

Gunnar Liestøl, Bjarne Skov & Ove Solum (eds.), Oslo, Unipub forlag, 2003, 333 p., ISBN 82-7477-138-9.

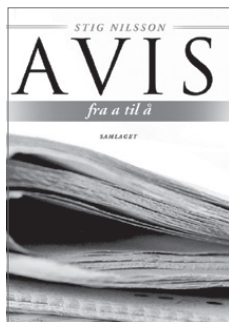
Dette festskriftet, med bidrag fra venner og kolleger, er en hyllest til Helge Rønning i anledning hans 60-års dag. Artiklene handler om tema som har vært sentrale i Rønnings vide arbeidsfelt, blant annet faglig oppbygging, litteratur, politikk, afrikastudier, demokrati, ytringsfrihet og journalistikk. Både lokale og internasjonale kolleger er representert blant skribentene.

Inneholder følgende artikler: *60-tallet, 60 år og 60-åringer* (Jostein Gripsrud), *A passion for partnerships, an appetite for democracy* (Keyan Tomaselli and Ruth Teer-Tomaselli), *Mediefaglig institusjonsbygging ved Universitetet i Oslo* (Knut Lundby), *Litteratur og politikk i gamle og i nye dager* (Atle Kittang), *Forfattere får lov* (Trond Andreassen), *Billigbokas biotop* (Astrid de Vibe), *Et gensyn: note om den personlige udsigelse* (Peter Larsen), *Torborg Nedreaas' stemmer* (Irene Iversen), *On literary ethnography: an essay* (Philip Schlesinger), *"Gid nu snart meg bud blir brakt": Henrik Ibsen som medieteoretiker* (Hans Fredrik Dahl og Henrik G. Bastiansen), *Uendelige modsigelser: rousseauisme, vore gamle tropekolonier og de danske slaver* (Peter Madsen), *Afrikanska resor* (Arne Melberg), *Public service broadcasting reform and restructuring in South Africa and Zimbabwe* (Tawana Kupe), *Human rights discourse and the media in an African context* (Rino Zhuwarara), *Mediert politisk rivalisering: kampen om velgernes tillit foran Zimbabwes parlamentsvalg i 2000* (Ragnar Waldahl), *Development NGOs, communication and power* (Kimani Gecau), *Journalistgenerasjoner i Oslopressen* (Svennik Høyen), *Zombifisering af russiske medier?* (Vibeke Sperling), *Fra TV-kritik til mediepolitikk?* (Michael Bruun Andersen), *Presentasjon som handling: journalistikk, fjernsyn, 11. september* (Daniel Dayan), *Fjernsynsnyheter: fra "Nachricht" til "Neuigkeit"?* (Bjørn Sørensen), *Når ytringsfriheten tar seg friheter* (Terje Rasmussen) og *Hegemoni: makt, dominans og kultur* (Fredrik Engelstad).

Note: For mer informasjon, se <http://www.unipub.no/>

Avis frå a til å

Stig Nilsson, Oslo, Samlaget, 2003, 126 p., ISBN 82-521-6259-2.

Dette er ei hending oppslagsbok der du kan finne tydinga av meir eller mindre nyttige ord og uttrykk innanfor avistterminologien. Lurer du til dømes på kva grotesk tyder i denne samanhengen? Eller kva *horunge* har med dette temaet å gjere? Eller treng du å friske opp kunnskapen om Offentleglova, Redaktørplakaten eller Ver varsam-plakaten. Du finn også ei kortfatta avishistorie og litt informasjon om kva teknologiske hjelpemiddel som blir brukt i avisproduksjonen. Boka definerer tekniske og språklege omgrep, og er praktisk både for nye journalistpirer og for gamle ringrevar i avisbransjen.

Note: For meir informasjon, sjå <http://www.samlaget.no/>

Slibrige scener – listige knep. Statens filmkontroll og den moralske orden 1913-1940

Tanya Pedersen Nymo, Oslo, Scandinavian Academic press/Spartacus forlag, 2003, 190 p., ISBN 82-304-0000-8.

Filmen er det eneste mediet som er underlagt statlig forhåndssensur i Norge. Hva var bakgrunnen for at filmkontrollen startet for vel 90 år siden? Og hvordan utviklet den seg fram til andre verdenskrig? I første del av denne boka ser forfatteren nærmere på hvilke samfunnskrefter som var drivende for opprettelsen av Statens filmkontroll, og hvordan institusjonen ble drevet. Filmsensorene og deres syn på filmsensur blir også grundig presentert. I den andre delen viser hvordan filmsensuren fungerte i praksis, gjennom analyser av de tre filmgenrene komedie (slap-stick), kriminalfilm og melodrama. Boken er utgitt i samarbeid med Norsk filmtilsyn.

Note: For mer informasjon, se <http://www.spartacus.no/>

Norske filmdivaer i Hollywood

Niels Petter Solberg & Brita Møystad Engseth (ed.), Oslo, Samlaget, 2002, 141 p., ISBN 82-521-6110-3.

Få vil nok kunne ramse opp særleg mange norske filmdivaer med virke i Hollywood. Niels Petter Solberg har plukka fram seks funklande, norske stjerner som har hatt internasjonal suksess. På denne måten vil han heidle fleire som lykkast stort i si tid, utan at vi i dag er klar over kor store dei ein gong var; frå stumfilmens femme fatale, Greta Nissen, via Vera Sorino, Sigrid Gurie, Greta Gynt, Anna-Lisa til 1970-talets sexsymbol, Julie Ege. Gjennom intervju med dei fleste av stjernene og nokre av samarbeidspartnarane deira, får vi innblikk i korleis møtet med filmindustrien i USA og England var. Dette er ei kulturhistorie som inneheld glamour og sjampanje, men også hard konkurranse og nådelaus kritikk. Boka er rikt illustrert med

biletmateriale frå forfattarens eige arkiv, og inneheld også stjernenes filmografi.

Note: For meir informasjon, sjå <http://www.samlaget.no/>

Annan ny litteratur

Allern, Tor-Helge: *Drama og erkjennelse: en undersøkelse av forholdet mellom dramaturgi og epistemologi i drama og dramapedagogikk*. Trondheim, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet/NTNU, 2003, 448 p., ISBN 82-471-5213-4. (Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet/NTNU, Institutt for kunst- og medievitenskap). Note: Avhandling til dr.art.-graden.

The main focus of the thesis is the lack of dramaturgic consciousness in drama pedagogy. The process of knowledge in drama and drama pedagogy are explored by revealing which ways of thinking different dramaturgies are based on. The author analyses

the relations between dramaturgy and view of knowledge in the English drama educators Dorothy Heathcote and Gavin Bolton. Central concepts as cyclic, linear, mimesis, plot, catharsis and Verfremdung are analysed in relations to classical and historical dramaturgic models.

THEATRE • NARRATOLOGY • PEDAGOGY
• EDUCATION

Askund, Alf: *Aksjemarkedet for journalister og mediefolk*. Kristiansand, IJ-forlaget, 2000, 137 p., ISBN 82-7147-195-3.

ECONOMICS • JOURNALISTS • HISTORY • MEDIA

Bjerke, Paul: *Pressen og fagbevegelsen: 18 aviser om jernarbeidere og sykepleiere*. Oslo, (S.n.), 2003, 96 p. Note: Finansiert av Statens medieforvaltning/Rådet for anvendt medieforskning

PRESS • TRADE UNIONS • NEWSPAPERS
• COVERAGE

Brurås, Svein: *Etikk for journalister*. 2. rev.ed. Bergen, Fagbokforlaget, 2002, 341 p., ISBN 82-7674-873-2.

ETHICS • JOURNALISTS • INFORMATION SOURCES
• IDENTITY

Engelstad, Audun: *Passer filmen best på kino eller fjernsyn?* Oslo, Engelstad Tekstkontor, 2003, 199 p. (Engelstad Tekstkontor).

FILMS • CINEMA BUILDINGS • TELEVISION
• FILM PRODUCTION

Fossum, Egil; Meyer, Sidsel: *Er nå det så sikkert?: journalistikk og kildekritikk*. 2. rev.ed. Oslo, Cappelen, 2003, 206 p., ISBN 82-02-21831-4. Note: Innføringsbok i kildekritikk, først og fremst beregnet på journalister.

JOURNALISM • INFORMATION SOURCES
• INFORMATION • CRITICISM

Handagard, Ingvild: *Stemmer det?: stemmebruk og fremføring i radio og tv*. Kristiansand, IJ-forlaget, 2003, 430 p., ISBN 82-7147-236-4.

RADIO • TELEVISION • CREDIBILITY • VOICE

Hetland, Sigurd Moe (ed.): *Aktuelle filmnavn og filmpriser 2003*. Oslo, Eget forlag, 2003, 132 p., (Aktuelle filmnavn; 2003), ISSN 0808-9671. Note: Serien kan bestilles direkte fra forfatteren.

FILMS • ACTORS • FILM DIRECTORS
• FILM PRODUCTION

Iversen, Gunnar (ed.): *Fassbinder: fire essayer om Rainer Werner Fassbinders filmer*. (Trondheim), (Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet/NTNU), 2003, 43 p., ISBN 82-7630-033-2, (KUBE; 2003, 2), ISSN 1500-8673. ((Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet/NTNU), Institutt for kunst- og medievitenskap). Note: Heftet består av et forord og fire essay. De tre første essayene er registrert separat, se NORDICOM NO. 200330167 – 200330169.

Heftet inneholder følgende essay: *Fassbinder: som jeg kendte ham* (Christian Braad Thomsen), *Angsten eter sjelen: om Rainer Werner Fassbinders filmer* (Gunnar Iversen), *Maria, Veronika og Lola: Fassbinders BRD-triologi* (Øistein Refseth), *Om Rainer Werner Fassbinders Berlin-Alexanderplatz* (Inghild Flaate og Bernd Neumann).

FILMS • FILM PRODUCTION • HISTORY
• FILM DIRECTORS

Munkejord, Keith David: *“Dette er jo bare sånn som skjer på film!”: medierefleksjoner på Internett de første 24 timene etter terroraksjonene i USA*. Trondheim, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet/NTNU, (2002?), 32 p. (Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet/NTNU, Psykologisk institutt). Note: Finansiert av Rådet for anvendt medieforskning.

INTERNET • TERRORISM • NEWS • DEBATES

Schwebs, Ture; Otnes, Hildegunn: *tekst.no: strukturer og sjangrer i digitale medier*. 2. ed. Oslo, Landslaget for norskundervisning (LNU)/Cappelen akademisk forlag, 2002, 311 p., ISBN 82-02-19673-6, (LNUs skriftserie; 142). Note: Boken er særlig beregnet på språk-, litteratur- og mediestudenter, men er også nyttig for lærere og andre som er interessert i feltet.

DIGITAL MEDIA • TEXT • COMMUNICATION
• LANGUAGE

Skogerbø, Eli; Storsul, Tanja: *Telesektoren i endring: mål, midler og markeds*. Oslo, Unipub forlag, 2003, 182 p., ISBN 82-7477-160-5, (Perspektiv; A5; 2003, 4), ISSN 1502-4156.

TELECOMMUNICATION • POLICY • REGULATIONS
• TELECOMMUNICATION INDUSTRY

Sneve, Stein: *Kommentarsjangeren: den journalistiske kommentarens historie og posisjon i dag – både sett i forhold til samfunnsutviklingen og utviklingen i andre journalistiske sjangere*. Bodø, Høgskolen i Bodø, 2002, 115 p., ISBN 82-7314-396-1, (HBO-rapport; 2002, 19), ISSN 0806-9263. (Høgskolen i Bodø).

JOURNALISM • JOURNALISTIC GENRES • HISTORY
• SOCIETY

Artiklar

Jensen, Brikt: En spiker gnager i setet. *Nytt norsk tidsskrift* 19 (2002)4, ISSN 0800-336X, pp. 359-367.

EDITORS • NEWSPAPERS • JOURNALISTS
• JOURNALISM

Skjeie, Hege: Det kritiske kjendiseri. *Nytt norsk tidsskrift* 18(2001)3, ISSN 0800-336X, pp. 229-245.

JOURNALISM • POLITICS • AGENDA SETTING
• MEDIA

Aarre, Øystein Stene: TV-nyhetene og katastrofen. *Nytt norsk tidsskrift* 19(2002)1, ISSN 0800-336X, pp. 3-14.

TELEVISION NEWS • DISASTERS • FICTION
• ACTION FILMS

Sverige

Dokumentalist: Roger Palmqvist

“Systers” konstruktion och mumifiering – i TV-serier och i studenters föreställningar

Elisabeth Dahlborg-Lyckhage, Sahlgrenska akademien vid Göteborgs universitet, Institutionen för vårdpedagogik, 2003, 208 p., ISBN 91-7346-481-3, (Göteborg Studies in Educational Sciences; 204), ISSN 1436-1121. Note: Dr. diss. English summary 12 p.

This thesis studies how the nurse is constructed and portrayed in the television media, and describes which conceptions of nursing the nursing students have when they start their education. The dissertation also relates different images to an ideological discourse that concerns the nursing profession in reference to gender, power and equality.

The study contains two substudies. The first describes how the nurse is constructed in television series in a healthcare context, the second describes nursing students images of nursing. The overall theoretical approach comes from the scientific field of Feminist Culture Studies. The concepts, which are prominent, are ideology, hegemony and discourse. In the first sub-study, three television series were selected and are regarded as stories. In the second sub-study, the empirical material contains written stories from the students.

Den ocensurerade verkligheten – i reportage, bild och undersökningar

Anna Meeuwisse & Hans Swärd (eds.), Stockholm, Carlssons Bokförlag, 2003, 292 p., ISBN 91-7203-566-8.

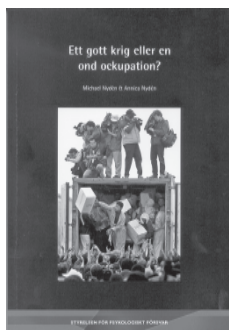

Antologin skildrar vår samtida misär. Utgångspunkten för detta bokprojekt är en unik undersökning av härbärgesmiljöer i Stockholm (1912 års män). Denna undersökning beskrivs inledningsvis och resten av boken ger en inblick i de olika traditioner och praktiker med ambitionen att demaskera den sociala verkligheten. Forskare från olika discipliner visar hur idéerna har uppstått och utvecklats inom utrednings- och reformverksamhet, vetenskap, journalistik, fotografi och film. Här diskuteras också en rad metodologiska, etiska och moraliska frågor som väcks när man försöker undersöka den ocensurerade verkligheten.

Följande artiklar ingår: *På jakt efter den ocensurerade verkligheten* (Anna Meeuwisse & Hans Swärd), *Två hemlöshetsundersökningar från två sekelskiften* (Jan Magnusson, Anna Meeuwisse och Hans Swärd), *Det sociala reportaget – journalistik, litteratur eller vetenskap?* (Per Wisselgren), *Samhället på bild – den tidiga socialvetenskapen och det dokumentära fotografiet* (Bengt Erik Eriksson & Roger Qvarsell), *Ord och bild från samhällets botten* (Hans Swärd), *Sanningen om folkstocken, snusket och en massa rusiga individer eller kunskapens gränser* (Birgitta Svensson), *Att ta gestalt i den andre* (Sven-Axel Månsson), *Mellan patologisering och romantisering – utdrag ur hemlöshetsforskningens historia* (Margareta Järvinen), *Dokumentärfotografi och fältforskning* (Annette Rosengren), *Varför inte fråga dem själva?: Etiska reflektioner kring deltagande observation* (Ann-Sofie Ohlander), *Självpresentationer och stereotyper i intervjuer* (Ingrid Sahlin) och *Den sociala verkligheten och de rörliga bilderna* (Erik Hedling & Anna Meeuwisse).

Ett gott krig eller en ond ockupation. En utvärdering av fyra svenska dagstidningars rapportering av Irakkrisen under våren 2003

Michael Nydén & Annica Nydén, Stockholm, Styrelsen för psykologiskt försvar/SPF, 2003, 84 p., ISSN 1401-2383. Note: English summary 2 p.

Studien beskriver och diskuterar hur några större svenska tidningar *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter*, *Expressen* och *Svenska Dagbladet* rapporterade kring skeendet i Irak under några veckor under våren 2003. Grundfrågan är i vilken utsträckning kriterier på god journalistik uppfylls. Ytterligare frågor som belyses i studien är: Vilka källor användes? Vilka händelser lyftes fram? Hur hanterades rykten och försök till propaganda och annan vilseledning?

Kvinnovetenskaplig tidskrift 2.03. Tema: Journalistikens kön

Maria Edström (ed.): Kvinnovetenskaplig tidskrift (2003)2, temanummer, ISSN 0348-8365.

Allt fler kvinnor är verksamma inom journalistiken och fler kvinnor blir synliga i medierna. Trots att kvinnor funnits i yrket sedan mitten av 1800-talet dominerar män fortfarande. Hur tacklar en ny generation kvinnliga journalister de gamla patriarkala värderingarna.

Följande artiklar ingår: *Feminism och genus i svensk medieforskning* (Madeleine Kleberg), *Journalistikens kön: fältets struktur och logik under 1900-talet* (Monika Djerf-Pierre), *Fly eller fäkta: Kvinnliga journalisters överlevnadstaktiker* (Margareta Melin-Higgins) och *Kvinnorna i det offentliga samtalet: om hur pennskriften blev reportrar* (Margareta Stål).

Media Research in Progress: JMK Conference Contributions 2002

Stockholms universitet, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMK), 2003, 226 p., ISBN 91-88354-27-X, (Stockholm Media Studies; 2003:1), ISSN 1651-9701.

The series the Stockholm Media Studies aims to inform about ongoing research at the Department of Journalism, Media and Communication (JMK) at Stockholm University.

This first volume contains papers by JMK researchers and PhD students presented at international conferences during 2002.

Following articles are included: *Bearing photographic witness to traumatic public events: Newspaper front pages of the September 11 terrorist attacks* (Kari Andén-Papadopoulos), *Queer media?: Or; What has queer theory to do with media studies?* (Yvonne Andersson), *Youth culture – a matter of taste: media consumption and style in Estonia and Sweden* (Stina Bengtsson & Lars Lundgren), *Media and modernities: The cases of Brazil and Russia* (Jan Ekecrantz, Rousiley C M Maia & Céres P S Castro), *Gazes, sexuality and gendered modes of address* (Anja Hirdman), *World War II action videogames as post-modern fantasy* (Eva Kingsepp), *Gender constructions in connection with introduction of communication technologies: the introduction of broadcasting in Sweden: some examples of how the daily press described the new media* (Madeleine Kleberg),

Juvenile crime and the Swedish media in a historical perspective: a series of contextualised, cross-sectional studies of the years 1955, 1975 and 1995 (Ester Pollack), *Changing crossroads: an interplay between art, art discourses and media technologies: the art of Peter Hagdahl as construed in the art critique in Dagens Nyheter and Svenska Dagbladet: a historical perspective* (Anna Orrghen) och *"We can hear each other's thoughts": collective, governmentality and the question of origin* (Merja Takala).

Nya rapporter från Krisberedskapsmyndigheten

Irakkrigets andra dag. En jämförelse mellan SVT och tidningspressen den 21 mars 2003. Irakkriget iscensatt i svenska medier

Gert Z Nordström, Stockholm, Krisberedskapsmyndigheten/KBM, 2003, 64 p., ISBN 91-85053-23-6, (KBM:s temaserie; 2003:2). Note: Summary in English 2 p.

Rapporten är den andra delrapporten av två i författarens studie av svenska mediers iscensättning av Irakkriget under våren 2003. Här redovisas vad som sker en dag (21 mars 2003) i SVT:s nyhetssändningar och en jämförelse görs också med dagspressen, med koppling till den första delstudien "Bagdad-Bob, menige Jessica Lynch och Cirkus Saddam". Rapporten beskriver hur bild och text samverkar och utformas till iscensättningar i nyhetsförmedlingen. Vidare diskuteras frågor om retorik, påverkan och diskurser.

Från osäker källa: bevakningen av Irakkriget i Svenska medier

Lars Nord, Hata Shehata & Jesper Strömbäck, Stockholm, Krisberedskapsmyndigheten/KBM, 2003, 128 p., ISBN 91-85053-22-8, (KBM:s temaserie; 2003:4). Note: Summary in English 6 p.

I denna rapport granskas hur de ledande svenska nyhetsmedierna i tv och press bevakade och beskrev Irakkriget under de första fem dagarna (inledningsskedet) och de sista fem dagarna före Bagdads fall (avslutningsskedet). Granskningen tar upp vilka källor som kommer till tals, öppet eller anonymt, vilka tematiska perspektiv på kriget som dominerar och vilka aktörer som skildras. Särskilt intresse ägnas avvägningen mellan fakta och spekulationer inom olika tematiska områden.

Krisjournalistik eller journalistik i kris? En forskningsöversikt om medier, risker och kriser

Gunilla Jarlbro, Stockholm, Krisberedskapsmyndigheten/KBM, 2004, 72 p., ISBN 91-85053-39-2, (KBM:s temaserie; 2004:1).

I denna forskningsöversikt sammanfattas aktuell medieforskning inom risk- och kris-kommunikationsområdet. Efter att ha definierat risker på olika sätt och hur människor bedömer risker utifrån medier fokuserar författaren på ett antal fallstudier som belyser hur medier har rapporterat kring dessa händelser. Här görs en systematisk genomgång av medieforskningen kring de senaste årens katastrofer och händelser för att se vad som varit bra och vad som varit dåligt i nyhetsrapporteringen. Författaren diskuterar även massmediernas roll att informera, granska och förklara risker och kriser samt lokaliserar kunskapsluckor inom forskningen som i sin tur på sikt kan generera ny forskning.

Annan ny litteratur

Grip, Lars: *Tittarögon: en rapport om vad som bestämmer TV-utbudet*. Stockholm, Kulturdepartementet, Vårdsskildringsrådet, 2003, 112 p., (Vårdsskildringsrådets skriftserie; 30), ISSN 1102-447X.

TELEVISION • PROGRAMME POLICY • CONTENT
• VIOLENCE

Hvitfelt, Håkan: *Nyheter vid kriser*. Stockholm, Krisberedskapsmyndigheten, 2003, 80 p., ISBN 91-85053-27-9, (KBM:s utbildningsserie; 2003:6).

NEWS TRANSMISSION • CRISIS • JOURNALISM
• NEWS FLOW

Neuman, Ricki; Axberger, Hans-Gunnar: *Finns det inga gränser?: om satir, massmedier och tryckfrihet*. Stockholm, Stiftelsen Institutet för Mediestudier, SELLIN, 2004, 84 p., ISBN 91-7055-303-3.

MEDIA • JOURNALISTIC GENRES • HUMOUR
• FREEDOM OF THE PRESS

Nord, Lars; Shehata, Hata; Strömbäck, Jesper: *Från osäker källa: bevakningen av Irakkriget i Svenska medier*. Stockholm, Krisberedskapsmyndigheten, 2003, 128 p., ISBN 91-85053-22-8, (KBM:s temaserie; 2003:4).

TELEVISION • PRESS • WAR • SOURCES

Persson, Gunnar: *Tryckfrihet på villovägar: om aftonbladsmålet och dess följder*. Stockholm, Stiftelsen Institutet för Mediestudier, SELLIN, 2003, 94 p., ISBN 91-7055-301-7.

NEWSPAPERS • FREEDOM OF THE PRESS
• LEGISLATION • LAW

Nordström, Gert Z: *Medier, semiotik, estetik: begrepp, metoder och kritiska texter*. Jönköping University Press, 2003, 159 p., ISBN 91-974953-0-1.

MEDIA • SEMIOLOGY • AESTHETICS • PICTURES

Nordström, Gert Z: *Irakkrigets andra dag: en jämförelse mellan SVT och tidningspressen den 21 mars 2003: Irakkriget iscensatt i svenska medier*. Stockholm, Krisberedskapsmyndigheten, 2003, 64 p., ISBN 91-85053-23-6, (KBM:s temaserie; 2003:2).

NEWSPAPERS • TELEVISION • WAR • NEW

Sjölander, Annika; Björk, Sverker: *Miljöinformation på Internet: en forskningsöversikt kring informationsanvändning på miljöområdet*. Umeå universitet, Institutionen för kultur och medier, 2003, 54 p., (Rapportserien; 2003:1), ISSN 1650-4801.

INTERNET • ENVIRONMENTAL INFORMATION
• RESEARCH TRENDS • WORLD WIDE WEB

Artiklar

Andén-Papadopoulos, Kari: The trauma of representation: visual culture, photojournalism and the September 11 terrorist attack. *Nordicom Review* 24(2003)2, ISSN 0349-6244, pp. 89-104.

PRESS PHOTOGRAPHY • VISUAL COMMUNICATION
• TERRORISM • VIOLENCE

Antoni, Rudolf: Press på dagspressen. In: Holmberg, Sören; Weibull, Lennart (eds.): *Fåfångans marknad*, Göteborgs universitet, SOM-institutet, 2003, 359 p. + 2 app. 50 p., ISBN 91-89673-03-4, (SOM-rapport; 33), ISSN 0284-4788, pp. 157-168. Note: SOM-undersökningen 2002.

NEWSPAPERS • CIRCULATION FIGURES • HABITS
• CONSUMPTION

Antoni, Rudolf: Boken – ett avslutat kapitel? In: Holmberg, Sören; Weibull, Lennart (eds.): *Fåfångans marknad*, Göteborgs universitet, SOM-institutet, 2003, 359 p. + 2 app. 50 p., ISBN 91-89673-03-4, (SOM-rapport; 33), ISSN 0284-4788, pp. 215-223. Note: SOM-undersökningen 2002.

BOOKS • LITERATURE • CONSUMPTION • READING

Asbjørnsen, Dag; Solum, Ove: "The best cinema system in the world the municipal cinema system in Norway: historical and comparative perspectives. *Nordicom-Information* 25(2003)1-2, ISSN 0349-5949, pp. 83-99. Note: Also published in NORDICOM NO. 200340183.

FILMS • LOCAL COMMUNITIES • AUDIENCES
• PUBLIC SERVICE

Asbjørnsen, Dag; Solum, Ove: "The best cinema system in the world": the municipal cinema system in Norway: Historical and comparative perspectives. *Nordicom Review* 24(2003)1, ISSN 0349-6244, pp. 89-105. Note: Also published IN NORDICOM NO. 200340161.

FILMS • LOCAL COMMUNITIES • AUDIENCES
• PUBLIC SERVICE

Bergström, Annika: Nätdemokrati – en politisk jämlikhetsrevolution? In: Oscarsson, Henrik (eds.): *Demokratitrender*, Göteborgs universitet, SOM-institutet, 2003, 336 p., ISBN 91-89673-02-6, (SOM-rapport; 32), ISSN 0284-4788, pp. 159-177.

INTERNET • DEMOCRACY • TECHNOLOGICAL
CHANGE • MEDIA USE

Camauër, Leonor: Ethnic minorities and their media in Sweden: an overview of the media landscape and state minority media policy. *Nordicom Review* 24(2003)2, ISSN 0349-6244, pp. 69-88.

MEDIA • ETHNIC MINORITIES • IMMIGRANTS •
SPECIALIZED PRESS

Carlsson, Ulla: The rise and fall of NWICO: from a vision of international regulation to a reality of multilevel governance. *Nordicom Review* 24(2003)2, ISSN 0349-6244, pp. 31-67. Note: See also NORDICOM NO. 200340049.

NEWS FLOW • COMMUNICATION POLICY
• REGULATIONS • GLOBALIZATION

Clausen, Lisbeth: Global news communication strategies: 9.11.2002 around the World. *Nordicom Review* 24(2003)2, ISSN 0349-6244, pp. 105-115.

INTERNATIONAL NEWS • GLOBALIZATION
• TERRORISM • JOURNALISM

Djupsund, Göran; Carlson, Tom: Catching the 'wired voters'?: campaigning on the Internet. *Nordicom-Information* 25(2003)1-2, ISSN 0349-5949, pp. 39-50.

INTERNET • ELECTION CAMPAIGNS • POLITICS
• WORLD WIDE WEB

Ekström, Mats: Hur enskilda yttranden blir stora politiska nyheter: en studie av nyhetsproduktion och politikens villkor i mediasamhället. *Nordicom-Information* 25(2003)1-2, ISSN 0349-5949, pp. 3-30.

MEDIA • POLITICAL COMMUNICATION • NEWS
• JOURNALISM

Grunwald, Ebbe: Avisnyheders narrative fundament. *Nordicom-Information* 25(2003)3, ISSN 0349-5949, pp. 69-82.

PRESS • NEWS • NARRATOLOGY • JOURNALISM

Halkier, Bente: The challenge of qualitative generalisation in communication research. *Nordicom-Information* 25(2003)3, ISSN 0349-5949, pp. 3-12.

COMMUNICATION RESEARCH • LITERATURE
• METHODOLOGY • THEORY

Halkier, Bente: The challenge of qualitative generalisations in communication research. *Nordicom Review* 24(2003)1, ISSN 0349-6244, pp. 115-124. Note: Also published in NORDICOM NO. 200340185.

COMMUNICATION RESEARCH • LITERATURE
• METHODOLOGY • THEORY

Hansen, Flemming; Kock, Christian: Evaluation of public spokespersons. *Nordicom Review* 24(2003)1, ISSN 0349-6244, pp. 27-31.

MEDIA • PUBLIC INFORMATION • CREDIBILITY
• POLITICIANS

Hedman, Lowe; Bergström, Annika: Internet – en berg- och dalbana. In: Holmberg, Sören; Weibull, Lennart (eds.): *Fåfångans marknad*, Göteborgs universitet, SOM-institutet, 2003, 359 p. + 2 app. 50 p., ISBN 91-89673-02-6, (SOM-rapport; 33), ISSN 0284-4788, pp. 187-201. Note: SOM-undersökningen 2002.

INTERNET • TECHNOLOGICAL CHANGE • MEDIA
USE • AUDIENCE REACTION

Hellsten, Iina: Promises of a healthier future: medical genetics on Finnish television news 1987-2000. *Nordicom-Information* 25(2003)1-2, ISSN 0349-5949, pp. 31-37.

TELEVISION • NEWS • HEALTH INFORMATION
• IMAGE

Hellsten, Iina: Promises of a healthier future: medical genetics on Finnish television news 1987-2000. *Nordicom Review* 24(2003)1, ISSN 0349-6244, pp. 33-39.

TELEVISION • NEWS • HEALTH INFORMATION
• IMAGE

Horsti, Karina: Global mobility and the media: presenting asylum seekers as a threat. *Nordicom-Information* 25(2003)3, ISSN 0349-5949, pp. 41-54.

MEDIA • REFUGEES • JOURNALISTIC GENRES
• GLOBALIZATION

Horsti, Karina: Global mobility and the media: presenting asylum seekers as a threat. *Nordicom Review* 24(2003)1, ISSN 0349-6244, pp. 41-54.

MEDIA • REFUGEES • JOURNALISTIC GENRES
• GLOBALIZATION

Höijer, Birgitta: The discourse of global compassion and the media. *Nordicom Review* 24(2003)2, ISSN 0349-6244, pp. 19-29.

MEDIA • GLOBALIZATION • EMOTIONS
• AUDIENCE REACTION

Høyer, Svernik; Lauk, Epp: The paradoxes of the journalistic profession: an historical perspective. *Nordicom Review* 24(2003)2, ISSN 0349-6244, pp. 3-17.

JOURNALISTS • WORKING LIFE
• PROFESSIONAL ETHICS • HISTORY

Isotalus, Pekka; Palosaari, Anni; Muukkonen, Hanni: Links with the past: reading news from PDA and comparing it to other media. *Nordicom Review* 24(2003)1, ISSN 0349-6244, pp. 55-62.

NEWS • DIGITALIZATION • READING
• AUDIENCE REACTION

Jagers, Sverker C; Thorsell, Jerker: Media – ett hot mot miljön? In: Holmberg, Sören; Weibull, Lennart (eds.): *Fåfångans marknad*, Göteborgs universitet, SOM-institutet, 2003, 359 p. + 2 app. 50 p., ISBN 91-89673-03-4, (SOM-rapport; 33), ISSN 0284-4788, pp. 133-143. Note: SOM-undersökningen 2002.

MEDIA • ENVIRONMENTAL INFORMATION
• AUDIENCE REACTION • AGENDA SETTING

Jansson, André: Lifeworlds under siege?: a study of mediatization as intrusion and restraint. *Nordicom Review* 24(2003)1, ISSN 0349-6244, pp. 3-17.

MEDIA • CONSUMPTION • LIFE STYLES • CULTURE

Johansson, Bengt; Strömbäck, Jesper: Mångfald men likriktning – mediekonsumtion och medborgarnas dagordningar 1986-2001. In: Oscarsson, Henrik (eds.): *Demokratitrender*, Göteborgs universitet, SOM-institutet, 2003, 336 p., ISBN 91-89673-02-6, (SOM-rapport; 32), ISSN 0284-4788, pp. 67-88.

MEDIA • CONSUMPTION • DEMOCRACY
• AGENDA SETTING

Knudsen, Britta Timm: The eyewitness and the affected viewer: September 11 in the media. *Nordicom Review* 24(2003)2, ISSN 0349-6244, pp. 117-125.

MEDIA • VIEWER • EMOTIONS • TERRORISM

Lien, Sigrid: Sportsfotografiets estetikk. *Nordicom-Information* 25 (2003)1-2, ISSN 0349-5949, pp. 67-82.

PHOTOGRAPHY • SPORTS • AESTHETICS • PICTURES

Lund, Anker Brink: Ambivalent views on political news. *Nordicom Review* 24(2003)1, ISSN 0349-6244, pp. 19-26.

MEDIA POWER • NEWS • POLITICS • JOURNALISTS

Lundby, Knut; Braa, Kristin; Drotner, Kirsten; e.a.: Kommunikasjon, IKT, medier (KIM): instilling om et forskningsprogram fra et utvalg nedsatt av Området for Kultur og samfunn, Norges forskningsråd. *Nordicom-Information* 25(2003)1-2, ISSN 0349-5949, pp. 101-117.

MEDIA • INFORMATION TECHNOLOGY
• COMMUNICATION TECHNOLOGY • RESEARCH

Nilsson, Åsa: Jag förändras, alltså finns jag? In: Holmberg, Sören; Weibull, Lennart (eds.): *Fåfångans marknad*, Göteborg, SOM-institutet, 2003, 359 p. + 2 app. 50 p., ISBN 91-89673-03-4, (SOM-rapport; 33), ISSN 0284-4788. (Göteborgs universitet, SOM-institutet). Note: SOM-undersökningen 2002.

MEDIA • HABITS • OPINION POLLS • ATTITUDES

Nord, Lars W; Strömbäck, Jesper: Mission impossible?: some notes on journalistic shortcomings in the coverage of war and terrorism. *Nordicom Review* 24(2003)2, ISSN 0349-6244, pp. 127-141.

JOURNALISM • COVERAGE • TERRORISM
• SOURCES

Nylund, Mats: Citat på första sidan: om värderingar och tillskrivning av skuld i nyheter. *Nor-*

dicom-Information 25(2003)3, ISSN 0349-5949, pp. 83-97.

NEWSPAPERS • ETHICS • VALUES • JOURNALISM

Olsson, Tobias: Intressanta tendenser i ny litteratur: om MKVs plats i forskningen om nya medier. *Nordicom-Information* 25(2003)1-2, ISSN 0349-5949, pp. 119-129.

MEDIA • COMMUNICATION • RESEARCH
• LITERATURE

Petersen, Jørn Henrik: Om journalistikken i den akademiske republik. *Nordicom-Information* 25 (2003)1-2, ISSN 0349-5949, pp. 59-66.

JOURNALISM • EDUCATION
• VOCATIONAL TRAINING • THEORY

Petäjä, Ulf: *Varför yttrandefrihet?: en studie om rättfärdigandet av yttrandefriheten i den liberala demokratin med utgångspunkt från fem centrala argument*. Växjö universitet, 2003, 136 p., ISBN 91-89317-23-8. Note: Licentiate diss.

FREEDOM OF SPEECH • DEMOCRACY • POLITICS
• COMMUNICATION

Pietiläinen, Jukka: Media audiences in a Russian province. *Nordicom-Information* 25(2003)3, ISSN 0349-5949, pp. 31-39.

NEWSPAPERS • AUDIENCES • PRESS • COMPETITION

Pietiläinen, Jukka: Media audiences in a russian province. *Nordicom Review* 24(2003)1, ISSN 0349-6244, pp. 79-87. Note: Also published in NORDICOM NO. 200340166.

NEWSPAPERS • AUDIENCES • PRESS • COMPETITION

Rolland, Asle: Mediene og fremskrittet. *Nordicom-Information* 25(2003) 3, ISSN 0349-5949, pp. 13-30.

MEDIA • DEMOCRACY
• COMMUNICATION TECHNOLOGY • POLITICS

Sparre, Kirsten: Følelser og en god sladderstund: nuancer i dansk journalistik om de kendte. *Nordicom-Information* 25(2003)1-2, ISSN 0349-5949, pp. 51-57.

JOURNALISM • NEWSPAPERS • CELEBRITIES
• AUDIENCE

Sparre, Kirsten: Shared emotions and a forum for gossiping: nuances in Danish celebrity journalism. *Nordicom Review* 24(2003)1, ISSN 0349-6244, pp. 63-70.

JOURNALISM • NEWSPAPERS • CELEBRITIES
• AUDIENCE

Strid, Jan: Radiolyssnandet minskar. In: Holmberg, Sören; Weibull, Lennart (eds.): *Fåfångans marknad*, Göteborgs universitet, SOM-institutet, 2003,

359 p. + 2 app. 50 p., ISBN 91-89673-03-4, (SOM-rapport; 33), ISSN 0284-4788, pp. 179-186. Note: SOM-undersökningen 2002.

RADIO • AUDIENCES • RADIO CHANNELS
• STATISTICAL DATA

Sundholm, John: Narrative machines, or, from 'bottom to top'. *Nordicom-Information* 25(2003)3, ISSN 0349-5949, pp. 99-105.

FILMS • NARRATOLOGY • MODERNITY • HISTORY

Sundholm, John: Narrative machines, or, from 'Bottom to Top': early discourses on the novel and film. *Nordicom Review* 24(2003)1, ISSN 0349-6244, pp. 107-114.

FILMS • NARRATOLOGY • MODERNITY • HISTORY

Tufte, Birgitte: Girls in the new media landscape. *Nordicom Review* 24 (2003)1, ISSN 0349-6244, pp. 71-78.

MEDIA • GIRLS • CONSUMPTION • EVERYDAY LIFE

Wadbring, Ingela: Publicistiska bokslut. *Nordicom-Information* 25 (2003)3, ISSN 0349-5949, pp. 89-97.

NEWSPAPERS • PUBLISHERS • EDITORS • CONTENT

Wadbring, Ingela: En ny dagstidning för nya läsare? In: Holmberg, Sören; Weibull, Lennart (eds.): *Fåfångans marknad*, Göteborgs universitet, SOM-institutet, 2003, 359 p. + 2 app. 50 p., ISBN 91-89673-03-4, (SOM-rapport; 33), ISSN 0284-4788, pp. 169-178. Note: SOM-undersökningen 2002.

NEWSPAPERS • GRATIS PRESS • MARKET
• AUDIENCE

Weibull, Lennart: Medieförtroende 1999-2002. In: Holmberg, Sören; Weibull, Lennart (eds.): *Fåfångans marknad*, Göteborgs universitet, SOM-institutet, 2003, 359 p. + 2 app. 50 p., ISBN 91-89673-03-4, (SOM-rapport; 33), ISSN 0284-4788, pp. 203-214. Note: SOM-undersökningen 2002.

MEDIA • CONTENT • CREDIBILITY
• STATISTICAL DATA

Wien, Charlotte: Vis mig hvem dine kilder er...: om selvjustis og moral i dansk dagbladsjournalistik. *Nordicom-Information* 25(2003)3, ISSN 0349-5949, pp. 55-67.

NEWSPAPERS • SOURCES • ETHICS • JOURNALISM

